

ИСТОРИЈА И ОПШТЕСТВО

за петто одделение во основното образование

УЧЕБНИК

Татјана Ѓеоргиевска
Билјана Синадиновска Шотаровска
Сузана Јакимовска
Сандра Колева
Душица Јакимовска

ИСТОРИЈА И ОПШТЕСТВО 5, учебник за петто одделение во основно образование
Авторски права © 2025, Арс Ламина – публикации

Издава
Арс Ламина, Скопје 2025

Главен уредник
Бранка Бугариска

Уредник
Билјана Стојоска Златков

Автори
Татјана Георгиевска
Билјана Синадиновска Шотаровска
Сузана Јакимовска
Сандра Колева
Душица Јакимовска

Јавична редакција
Евгенија Стојанова

Спрудна редакција
Д-р Пеце Трифуновски, наставник по граѓанско образование
Д-р Билјана Гичевски, наставник по географија
М-р Игорче Дунимагловиќ, наставник по историја

Дизајн
Pointer Creative Agency

Графичко и техничко уредување
Арс Ламина

Печати
Бранко Гапо – графичко производство, Скопје 2025

Тираж
14500

Сите права се задржани. Ниту еден дел од оваа книга не смее да биде препечатувач или пренесуван во каква било форма или со какви било средства, електронски или механички, вклучувајќи и фотокопирање, документирање или да биде зачуван во систем за повторно пронаоѓање без писмена согласност од издавачот.

Овој учебник е одобрен за употреба во деветгодишно основно образование, со Одлука за одобрување и употреба на учебник по наставниот предмет Историја и општество за 5 одделение број 26-882/1 од 14.8.2025 година, Министерство за образование и наука на Република Северна Македонија.

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

373.3.016.93/94:363.3(075.2)-163.3

ИСТОРИЈА и општество 5 : учебник за петто одделение во основното образование / Татјана Георгиевска ... и др. - Скопје : Арс Ламина-публикации, 2025. - 184 стр.

Други автори: Билјана Синадиновска Шотаровска, Сузана Јакимовска, Сандра Колева, Душица Јакимовска

ISBN 978-608-267-999-0

1. Георгиевска, Татјана [автор] 2. Синадиновска Шотаровска, Билјана [автор] 3. Јакимовска, Сузана [автор] 4. Колева, Сандра, 5. Јакимовска, Душица [автор]

COBISS.MK-ID 66729989

КАКО ДА ГО КОРИСТИШ ОВОЈ УЧЕБНИК?

Наставните содржини во овој учебник се поделени во три подрачја и секое подрачје е претставено преку посебна боја:

- **ПОЕДИНЕЦОТ И ОПШТЕСТВОТО**
- **НАСЕЛЕНИЕТО И КОНТИНЕНТИТЕ**
- **ИЗУЧУВАЊЕ НА МИНАТОТО**

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

Ова поле е на почетокот на секоја лекција и ќе ти помогне да се потсетиш на она што го знаеш или го имаш учено.

Штурчето поставува прашања кои ќе претставуваат поттик за размислување поврзано со содржината што ја учиш, а понекогаш кажува тврдења за да ти помогне полесно да научиш.

Запомни

Овде е напишано она што е важно да се запомни од лекцијата.

Научи повеќе

Во ова поле се напишани некои интересни податоци поврзани со лекцијата со кои ќе научиш нешто повеќе.

Активност

Овде се дадени активности поврзани со лекцијата што можеш да ги работиш на часот или дома.

Прашања за проверка на знаењата

Овде се дадени прашања преку кои ќе провериш колку имаш научено од лекцијата.

СОДРЖИНА

Поединецот и општеството 6

Етички вредности.....	8
Етичко или неетичко однесување.....	11
Вистинољубивост и чесност.....	16
Праведност.....	20
Социјализација.....	24
Општествени норми и нивната улога.....	26
Личност.....	29
Фактори на социјализација.....	32
Припадност на групи и формирање личен идентитет.....	36
Национална и етничка припадност.....	42
Улогата на граѓаните и почитта кон сопствената држава.....	46
Човекови потреби и човекови права.....	49
Универзалната декларација за човекови права.....	53
Основни принципи на човековите права.....	56
Борба против дискриминација: Роза Луксембург и Мартин Лутер Кинг.....	60
Правата на детето.....	62
Права и одговорности.....	65
Сопствени права и правата на другите.....	69

Населението и континентите..... 72

Појава на првите луѓе и нивниот живот.....	74
Ширење на населението на земјата.....	78
Откритијата на континентите.....	83
Површина на континентите.....	88
Број на население на континентите.....	91
Густина на населеност.....	93
Наталитет, морталитет и природен прираст.....	96
Миграции.....	100

Структурата на населението на континентите	104
Позитивни ефекти од миграциите	109
Големина на држави според површина и број на население во светот.....	111
Најголеми држави во светот според површина и број на население	114
Главните градови на најголемите држави во светот	120
Местоположба, површина и население на Република Северна Македонија	127
Соседни држави на Република Северна Македонија и нивните главни градови.....	130

Изучување на минатото 134

Временски периоди.....	136
Поделба на историјата	139
Праисторија.....	143
Појава на првите писма	148
Историски периоди: стар и среден век.....	151
Историски периоди: нов век и најново време	156
Сметање на времето и календарите низ историјата	161
Календари низ историјата	163
Грегоријански календар	167
Историски извори.....	170
Музеј, архив и библиотека	173
Археолошки наоѓалишта.....	176
Археолошки наоѓалишта на територијата на нашата држава	179
Користени извори.....	183

ПОЕДИНЕЦОТ И ОПШТЕСТВОТО

Резултати од учењето

Во оваа тема ќе научиш:

- ◆ да правиш разлика меѓу лоши постапки, неправди и лаги наспроти морално/добро однесување;
- ◆ да ги идентификуваш факторите на социјализација и да објаснуваш како тие влијаат врз формирање на личноста;
- ◆ да правиш разлика меѓу етничка и државна/национална припадност и да објаснуваш како припадноста на овие и на други општествени групи го определува идентитетот на секој поединец;
- ◆ да ги објаснуваш основните принципи на човековите права, да ги поврзуваш правата со одговорностите и да препознаваш ситуации на повреда на правата на детето во секојдневниот живот.

Преку содржините во оваа тема ќе развиваш:

- ◆ позитивен однос кон националната/државната припадност;
- ◆ критички однос кон нееднаквоста, дискриминацијата и расизмот;
- ◆ свесност за потребата од почитување на правата на детето.

ЕТИЧКИ ВРЕДНОСТИ

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

ДРУГАРИ

По последното звонче, учениците од V-2 со трчање излегоа на улица и почнаа силно да вреват и да се туркаат. Луѓето со прекор ги гледаа и се обидуваа безбедно да поминат низ таа гласна група. Другарите се надвикуваа во убедување кој дал повеќе кошеви на часот по Физичко. Не ја забележаа старата баба Даница, која едвај ги носеше кесите од пазар, па за малку Јане ќе ја турнеше. Сенад ја забележа и побрза да ѝ помогне. Ги зеде тешките кеси, а бабата со насмевка му заблагодари: „Ти си добро дете!“

Никој од другарите не забележа дека Сенад отиде до портата на куќата на баба Даница.

- Како се однесувале учениците?
- Кој ти остави впечаток со своето однесување? Зошто?

- А) Што е според тебе добар човек?
Б) Кои постапки за тебе се добри? Зошто?

Потребата од етички вредности

Од моментот на нашето раѓање, живееме меѓу различни луѓе. За да живееме во хармонија со нив и со околината, потребни ни се етичките вредности, кои постепено се развиле во правила што ни покажуваат како да се однесуваме.

Етичките вредности ни помагаат да одлучиме како да се однесуваме и да градиме добри односи со другите. Тие ни покажуваат што е правилно, а што погрешно.

ИСКРЕНОСТ

ПОЧИТ

ПРАВЕДНОСТ

ОДГОВОРНОСТ ✓

ЧЕСНОСТ

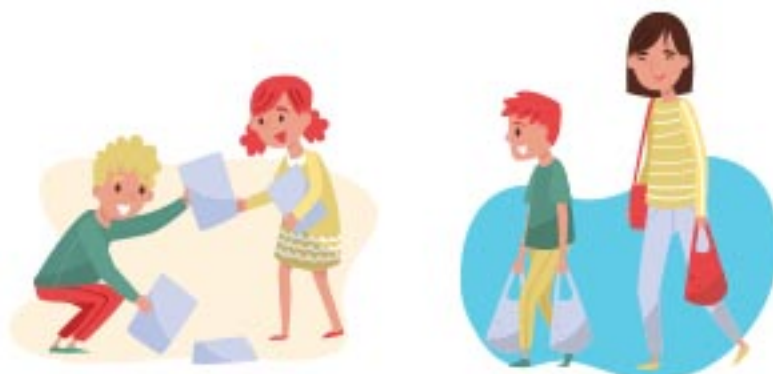
СОЧУВСТВО

ВИСТИНОЉУБИВОСТ

Каде можат
да се
сретнат
етички
вредности?

Со помош на етичките вредности во секојдневниот живот постигнуваме лична и заедничка среќа. Без користење на етичките вредности не може да има чесност, праведност и благосостојба во една заедница. Етичките вредности им помагаат на луѓето да бидат добри, без да ги повредуваат другите ниту со збор ниту со дело.

- А) Дали денеска навреди некого со зборови или со однесување?
- Б) Дали го пофали своето другарче за успешно завршената задача?
- В) Помогна ли некому кој имал потреба од помош?
- Г) Предизвика ли, со своето однесување, барем една насмевка?

Како се формираат нашите вредности?

Вредностите не се вродени, туку ги учиш од родителите. Тие те учат што значи да бидеш чесен, праведен и искрен, зошто е важно да ја кажуваш вистината и да ги почитуваш другите.

Во сфаќањето на етичките вредности има влијание и училиштето, поширокото семејство и другарчињата. Користејќи ги секојдневно, овие етички вредности стануваат твои доблести и стануваат дел од твојот карактер.

Запомни

Етичките вредности се нешто важно за секој човек, бидејќи му помагаат да одлучи што е добро и правилно. Тие му овозможуваат да прави вистински избори во животот, за да гради искрени и правични односи со другите.

Активност

1. Кои од наведените особини сметаш дека се добри. Објасни го одговорот и напиши по еден пример од секојдневниот живот во кој е прикажана една од овие особини.

- ♦ искреност ♦ чесност ♦ љубезност ♦ себичност ♦ алчност ♦ дволичност
- ♦ правичност ♦ завидливост ♦ толерантност ♦ трпеливост

Прашања за проверка на знаењата

1. Наброј кои се етичките вредности.
2. Зошто ни се потребни етички вредности?
3. Каде ги учиме етичките вредности?
4. За што ни помагаат етичките вредности?

ЕТИЧКО ИЛИ НЕЕТИЧКО ОДНЕСУВАЊЕ

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Што мислиш, дали секогаш е лесно да се биде добар и чесен?
- Како ќе се почувствувааш ако некој постапи лошо со тебе?

Зошто е важно да се однесуваш добро?

Лажење и клеветење се неетички однесувања!

Замисли дека играш фудбал со другарите и случајно со раката ја допираш топката и даваш гол. Никој не го забележа тоа.

- Што ќе направиш?
- Како ќе се чувствувааш ако кажеш дека ја удри топката со рака?
- Како ќе се чувствувааш ако не кажеш ништо и се радуваш на голот?

Етичко однесување значи дека се однесуваме убаво и грижливо кон другите луѓе.

Ако твоето другарче падне на игралиштето, ти ќе му помогнеш да стане и ќе му покажеш дека се грижиш.

Тоа е добро и етичко однесување.

Неетичко однесување е кога не се однесуваме добро.

Пример за неетичко однесување е да го најдеш шалот на твоја соученичка и да не ѝ го вратиш, туку да го земеш за себе.

Неетичко однесување	Етичко однесување
Лажење Марко заборави да ја напише домашната задача. Кога наставничката го прозва да ја прочита, тој „читаше“ од празниот лист.	Вистина Марко заборави да ја напише домашната задача. Кога наставничката го прозва да ја прочита, тој се извини, рече дека заборавил и дека ќе ја напише за следниот час.
Уценување Ќе јадам грашок ако ми купиш нови патики!	Добро однесување наспроти уценување Може ли да јадам нешто друго, не ми се допаѓа вкусот на грашокот?
Подмитување Енис му даде на Тео чоколадо за да го вклучи во тимот кој ќе се натпреварува во пикадо, иако тој не вежбаше како другите во тимот и нема добри резултати во играта.	Добро однесување наспроти подмитување Во тимот за натпревар треба да влезат учениците со најдобри резултати.
Клеветење Давид и Бранко играат со топка во дворот кај Давид. Давид силно ја удри топката и го скрши прозорецот. Кога татко му се врати од работа Давид го обвини Бране за скршениот прозорец.	Добро однесување наспроти клеветење Давид ја призна вината за скршениот прозорец, а неговиот татко му посочи да биде повнимателен.

Запомни

- **Етичко однесување** значи да правиме добри дела – да бидеме искрени, праведни, да ги почитуваме другите луѓе и да се грижиме за нив.
- Спротивно на тоа, **неетичкото однесување** вклучува нечесност, лажење, клеветeње, подмитување и себичност.

Научи повеќе

Прочитај неколку едноставни биографии на личности, како Махатма Ганди или Наполеон Бонапарта. Тие се познати по различните однесувања.

Активност

1. На која од дадените слики забележуваш неетичко однесување? Објасни го твојот одговор.

слика 1

слика 2

2. Кое неетичко однесување се сретнува во приказната за Пинокио? Објасни.

3. Разгледај ја сликата на која е прикажано како децата ја скршиле вазната.

А) Кое неетичко однесување се забележува кај нив?

Б) Како треба да постапат за да покажат етичко однесување?

4. Разгледај ја сликата. Разговарај со твоето другарче како можеш да спречиш неетичко однесување?

5. Работете во парови и прочитајте ги текстовите. Одредете и запишете кое неетичкото однесување е прикажано во секоја приказна.

А) Марко и Лука се другари. Марко бара од Лука пари за сендвич, но потоа ги троши на видеоигри. Кога Лука го прашува што направил со парите, Марко му вели дека ги потрошил на сендвич.

Б) Тимко и Наташа работат заедно на проект. Тимко сака да биде главен на проектот и измислил дека Наташа го изменила проектот за да ја обвини. Неговата цел била да се покаже како подобар од неа пред наставникот и другарчињата.

В) Алекс ѝ дал пари на Агнеса за да не го открие дека препишувал на тестот по математика. Алекс мисли дека така ќе го заштити своето име, но всушност ги крши правилата.

Г) Ема ја напиша проектната задача на Тони и му вели дека ако не ѝ даде пари, ќе каже на сите дека тој не ја напишал задачата. Тони се чувствува вознемирено, но на крајот ѝ ги дава парите за да се спаси од проблемите.

6. Прочитај ги примерите, а потоа препиши ги во тетратката. Означи дали се прикажува етичко однесување ☺ или неетичко однесување ☹.

А) Ана последна излезе од училницата. На подот виде гума за бришење, ја зеде и утредента ја стави на катедрата кај наставничката. Им кажа на другарчињата дека ја нашла гумата во училницата претходниот ден.

Б) Возејќи велосипед, Никола изгубил рамнотежа и го изгребал автомобилот на соседот. Не знаејќи дека соседот има поставено камери кои гледаат кон автомобилот, постојано повторувал „Не сум јас“.

- В) Додека пиеше вода од чешмата во ходникот, Павел го испрска подот со вода. Поминувајќи, Зејнеп се лизна на водениот под, падна и се повреди. Павел не кажа никому дека тој го наводенил подот.
- Г) Васко не ја напиша домашната задача. Знаеше дека Даријан го сака неговото ново пенкало. „Ќе ти го дадам пенкалото ако ми дадеш да ја препишам домашната од тебе.“

Прашања за проверка на знаењата

1. Објасни што е тоа неетичко однесување и кои последици може да ги има од таквото однесување.
2. Како се чувствуваш кога некој не е искрен и лажно зборува за тебе?
3. Како ќе поступиш ако видиш дека некој лаже или ги зема работите на другите без прашање?
4. Дали сметаш дека лажењето или уценувањето може да направи некој да се чувствува лошо? Објасни го твојот одговор.
5. Замисли ситуација во која ќе им помогнеш на своите пријатели да се однесуваат етички. Како ќе изгледа тоа?

ВИСТИНОЉУБИВОСТ И ЧЕСНОСТ

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Зошто е важно да бидеме чесни?
- Како ќе се чувствувааш ако дознаеш дека некој те излажал или украде нешто од тебе?

Вистинољубивост значи да говориш вистина и да правиш добри работи, без да лажеш или мамиш.

Зошто е важно да бидеме вистинољубиви?

ВИСТИНОЉУБИВОСТ

Праведноста и вистината се тесно поврзани и често се користат заедно, бидејќи имаат слично значење.

Во бајките и поговорките, праведноста и вистината често се истакнуваат како многу важни нешта.

Постои поговорка која вели: „На лагата ѝ се кратки нозете“, што значи дека вистината секогаш ќе се дознае.

Во секојдневниот живот, кога зборуваме за „вистина“, мислиме на тоа дали она што го кажуваме е точно. Сите знаеме дека треба секогаш да кажуваме вистина и да не лажеме. Кажувањето на вистината е форма на праведност, бидејќи така покажуваме почит кон другите луѓе.

Вистинољубивоста е љубов кон вистината. Тој што е вистинољубив ќе биде и праведен и чесен. Вистинољубивоста значи да кажеме што е точно и да се однесуваме според тоа, без да се плашиме да ја признаеме вистината, дури и кога е тешко.

Прочитај и објасни што значи
ПРАВЕДНОСТ = ВИСТИНА = ДОБРО

ЧЕСНОСТ

Како можеш да покажеш чесност во секојдневните ситуации?

Чесноста е најдоброто однесување - и кон себе, и кон другите, и за целото општество. Таа е една од најважните морални вредности. Да се биде чесен значи да не се обидуваме да ја скриеме вистината, да не изневериме или да ги измамиме другите.

Ако најдеш изгубен паричник и го вратиш на сопственикот, тоа е пример за чесност и праведност. Кога продавачот точно ги мери производите и дава точен кусур, тој гради доверба во заедницата.

Дел од чесноста е и она што го кажуваш и како постапуваш кон другите.

Чесноста значи да бидеме искрени и праведни во сите ситуации. Чесните луѓе не лажат, не крадат и не манипулираат.

Како да препознаеме нечесно однесување?

- Лага – кога не ја кажуваме вистината.
- Крадење – кога земаме нешто што не ни припаѓа.
- Манипулација – кога се обидуваме да добиеме нешто користејќи лага или неправда.
- Избегнување одговорност – кога избегнуваме да ги признаеме нашите грешки.

Последици од нечесноста

- Кога не сме чесни, можеме да изгубиме доверба од другите луѓе.
- Лажењето и крадењето можат да доведат до сериозни проблеми во односите со другите.
- Нечесните луѓе не се почитувани и не се ценети во општеството.

Запомни

- Чесноста е основа за изградба доверба и добри односи со другите. Кога сме чесни, покажуваме дека се цениме себеси и другите.
- Чесноста помага да изградиме општество во кое луѓето можат да се потпираат еден на друг.

Научи повеќе

Приказна за спортска чесност

Во една трка во 2012 година, кенискиот атлетичар Абел Мутаи беше многу блиску до победата. Но, неколку метри пред целта, тој помисли дека трката е завршена и забави. Зад него беше шпанскиот спортист Иван Фернандез. Тој можеше да го помине и да победи, но не го направи тоа. Наместо тоа, му покажа на Мутаи дека треба да продолжи и му помогна да ја заврши трката како вистински победник. Оваа приказна нè учи дека чесноста и фер плејот се поважни од победата.

Активност

1. Ненад игра со топка во дневната соба и го крши прозорецот. Кога ќе се вратат дома неговите родители ќе бараат објаснување.

Како треба да постапи Ненад?

- A) Ќе им каже дека не знае како се случило тоа.
- B) Ќе им каже искрено што точно се случило.

2. Објасни ја поговорката:
„Ако козата лаже - рогот не лаже“.

3. Игра „Расипана приказна“

Поделете се во две групи. Во секоја група еден ученик добива кратка приказна која содржи информации кои треба точно да се запомнат и пренесат понатаму. Ученикот ја кажува приказната на соученикот до него и така натаму приказната се пренесува од уво на уво меѓу учениците. Последниот ученик ја кажува приказната на глас. Потоа неговата верзија се споредува со напишаната верзија на приказната.

Приказна 1: Мајка ѝ на Маја многу се гордее со својата ќерка. Таа има долга кадрава коса, мала уста од која зрачи насмевка. Нејзините наставнички постојано ја фалат.

Приказна 2: На часот по ликовно учениците цртаат природа. Одеднаш, Марко не сакајќи истури вода врз својот цртеж, но наместо да се разочара, ја претвори дамката во преубаво езеро.

- А) Колку од вистинските информации (вистина) ќе стигнат до крајот?
 - Б) Кои се можните причини за различните верзии на истата приказна?
 - В) Дали можеме да наштетиме некому со измена на информациите и да креираме погрешна слика за целата ситуација?
 - Г) Колку е важно да се пренесат истите, вистинските информации, а не своја приказна во секојдневното комуницирање?
4. Изработете плакат со етичките вредности. Нацртајте дрво и на него во срциња впишете ги етичките вредности. Закачете го плакатот на видно место во училницата за секогаш да ве потсетува на добро однесување.

Прашања за проверка на знаењата

1. Што е вистинољубивост?
2. Која е една од најважните морални вредности?
3. Што значи да се биде чесен?
4. Наведи еден пример како можеш да ја изгубиш довербата кај некого поради нечесност.

ПРАВЕДНОСТ

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Што мислиш, како ќе се чувствувааш ако некој се однесува полошо со тебе отколку со другите?
- Што ќе направиш ако ти се случи тоа?

За да имаме добри односи со другите луѓе, важно е да разбереме што значи праведност и неправедност.

Ако видиш неправда, не треба да се одмаздуваш. Наместо тоа, треба да разговараш, да бараш решение и да се бориш за праведноста.

Праведноста е важна етичка вредност. Тоа значи дека треба да се однесуваме правично и рамноправно кон сите.

Неправедноста е поврзана со нефер и неправедно однесување.

Ако еден ученик добие повисока оценка од другиот без да ја заслужува, тоа е неправда.

Праведноста е многу важна за луѓето бидејќи помага во одржувањето добри меѓусебни односи во заедницата. Праведните луѓе се почитувани во својата околина, па и во пошироката заедница.

Како да препознаеме неправедност?

- Кога некој добива повеќе од другите без вистинска причина.
- Кога некој е тажен затоа што другите се однесуваат неправедно кон него.
- Кога правилата не важат еднакво за сите.

Зошто симболот на вагата се користи за да ја претстави правдата или неправдата?

Примери на неправедност:

во училиштето	во продавница	во семејството
кога во активностите се вклучени повеќе девојчиња отколку момчиња	кога некој се турка во редот на каса и не чека како сите други	кога едно дете добива многу подароци, а другото не добива ништо

Што можеме да направиме за да ја спречиме неправедноста?

- Да се однесуваме правично.
- Ако видиме неправда, да кажеме некому (наставник, родител, пријател).

Помогни им на другите ако кон нив се однесуваат неправедно.

Наведи примери на неправда прикажани во филмовите или цртаните филмови.

Заломни

Да се биде праведен значи да се однесуваш правично и рамноправно кон сите. Неправедноста е поврзана со нефер и неправедно однесување. Праведноста е многу важна за луѓето бидејќи помага во одржувањето добри меѓусебни односи во заедницата. Кога ќе забележиш неправедност, треба да се обидеш да ја поправиш и да бидеш добар пример за другите.

Научи повеќе

Во старогрчките митови, Темида била божица на правдата. Луѓето ја замислувале како жена со врзани очи, која во едната рака држи вага, а во другата меч.

Вагата покажува дека секоја одлука треба да се мери праведно, мечот означува сила за спроведување на правдата, а врзаните очи значат дека не гледа кој е пред неа – за неа сите се еднакви.

Активност

1. Поделете се во групи. Нацртајте две контури од човек, именувајте ги со праведен и неправеден човек.

Потоа прочитајте ги зборовите и фразите што го карактеризираат праведниот и неправедниот човек и запишете ги околу соодветната контура. Презентирајте ги завршените задачи и водете дискусија.

- го одржува ветувањето
- ги крши правата на луѓето
- се однесува непристрасно со сите
- не се секава на добрите работи што му се направени
- чесен
- прави добро
- добро се однесува само со семејството и пријателите
- издава тајни
- искрен
- ги исполнува своите должности
- лицемерен
- постапува според правилата
- го понижува другите

2. Разгледај ги внимателно сликите.

А) Како е постигната праведност на секоја слика?

Б) На која слика е постигната вистинската праведност кон сите? Објасни го твоето мислење.

слика 1

слика 2

3. Наставничката изјави дека оваа година претседател на одделенската заедница ќе биде Ана, бидејќи таа е одлична ученичка, редовно ги пишува задачите и е многу убава.

А) Дали наставничката поставила правилни критериуми за избор на претседател на одделенската заедница? Објасни.

Б) Дали наставничката треба да избере претседател на одделенска заедница? Објасни.

В) Кои карактеристики треба да ги има ученикот /ученичката за да биде кандидат за претседател на одделенската заедница?

4. Замисли дека си суперхерој и дека се бориш за праведноста помеѓу своите другарчиња.

А) Опиши ги твоите моќи со кои ќе се бориш против неправедноста.

Б) Како би ги советуваал своите другарчиња да бидат секогаш фер и да постапуваат праведно?

5. Поделете се во три групи. Секоја група нека креира ситуација во која има неправедност. Неправдата треба да се разреши на судење. Еден претставник од секоја група ќе биде судија, двајца ученици ќе бидат учениците меѓу кои се случила неправда, а преостанатите од групата нека бидат сведоци. Судијата во секоја група треба да пресуди правда! Членовите на другите групи го следат процесот и дискутираат околу тоа.

Прашања за проверка на знаењата

1. Зошто е важно да бидеме чесни и праведни?

2. Како се чувствува личност која доживеала неправда?

СОЦИЈАЛИЗАЦИЈА

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Што мислиш од каде учат децата како да постапуваат со другите деца и со возрасните?
- Дали секој човек може едноставно и лесно да комуницира со другите? Објасни го твојот одговор.

Прочитај го текстот. Дали Иван лесно се спријателува и се дружи со другите деца? Објасни го твојот одговор.

Иван се пресели во ново училиште и се чувствуваеше осамено. На одмор седеше сам, гледајќи како другите деца си играат.

Еден ден, додека црташе во својата тетратка, дојде Сара и љубопитно го праша: „Ау, прекрасно црташ! Можеш ли да ме научиш?“

Иван се насмевна и ѝ покажа како да нацрта слатко маче. Наскоро, и другите деца се придружија, заинтересирани за неговите цртежи.

Социјализација е процес преку кој децата учат како да бидат дел од општеството.

Со помош на **социјалните вештини** учиме да ги следиме правилата, да сфатиме што е дозволено, а што не е и според тоа како да се однесуваме со другите.

Социјализацијата се случува од детството, преку младоста, зрелоста, до староста.

Детството е период кога детето учи од семејството основни правила на однесување. Како што растат, децата треба да научат како да се однесуваат во различни ситуации.

Преку **социјализацијата** децата учат да другаруваат и стануваат добри **личности** и членови на општеството.

Запомни

- Социјализацијата е процес којшто се одвива во текот на целиот живот, преку кој луѓето ги учат основните вештини, знаења, правила, кои пак се неопходни за да можат да функционираат како активни членови на општеството.
- Човекот со многу активности низ животот учи социјални вештини. Тоа го прави социјализиран - да може да се разбере себеси и другите и да има соживот со нив.

Особини на социјализирано дете

Внимателно слуша, знае да комуницира, позитивно е, разрешува конфликти, трпеливо е...

Особини на несоцијализирано дете

Недружелубиво, егостично, агресивно, не почитува правила, срамежливо...

Активност

Провери ги твоите социјални вештини. Како ќе одговориш за да продолжи разговорот? Пишувај во тетратка. Допиши го вториот дел од разговорот, а потоа презентирај пред своите соученици.

- А) Нема да веруваш што ми се случи денеска...
- Б) Се чувствувам како сите да ме игнорираат...
- В) Со нетрпение чекам да одиме на кино...
- Г) Многу сум тажен, сигурно нема да ме разбереш...

Прашања за проверка на знаењата

1. Што е социјализација?
2. Кога почнува социјализацијата?
3. Што учат децата преку социјализацијата?

ОПШТЕСТВЕНИ НОРМИ И НИВНАТА УЛОГА

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Кои правила ги почитуваш во училиницата?
- Какво мислење стекнуваш за личноста што не ги почитува правилата?

Откако луѓето живеат во заедници – општества, се договориле што ќе сметаат за правилно и посакувано однесување, а што за неправилно и непосакувано однесување.

За таа цел создале правила наречени **општествени норми**, со кои ќе воспостават добри меѓучовечки односи и ќе го олеснат животот во заедницата.

Општествените норми го покажуваат она што луѓето го сметаат за прифатливо, тоа што луѓето го одобруваат да се прави.

Општествените или уште наречени **социјални норми** се правила кои ги прифатиле членовите на заедницата – општеството.

Општествените норми се менувале низ историјата, зависно од условите и потребите на луѓето. Некои норми што постојат денес, не постоеле во минатото.

На пример, во минатото, на жените не им било дозволено да гласаат, да работат во одредени професии или да носат панталони. Денес, овие ограничувања се укинати во повеќето земји.

Според општествените норми кои постојат, учиме да се однесуваме и очекуваме така да се однесуваат и другите околу нас. Нормите или правилата ги прифаќаме од најрана возраст. Кога се придржуваме до нормите тогаш сме прифатени и наградени, кога ги кршиме тогаш може да бидеме исклучени или казнети.

Во процесот на социјализација, однесувањето кое е спротивно на општествените норми наидува на негодување од другите луѓе. На пример силното викање, трескање, чепкање по туѓи работи е кршење на општествените норми и секогаш е осудено од членовите на заедницата.

Запомни

- Нормите се составен дел од функционирањето на едно општество. Тие не насочуваат кое однесување е културно пожелно и прифатливо.
- Нормите се создаваат според вредностите во општеството. На пример, во македонското општество доминираат вредности како: ненасилство, мир, еднаквост, толеранција и сл.

Активност

1. Одговори на прашањата. Објасни го твојот одговор. Наведи уште еден пример за добар одговор.

А) На кој начин ќе одговориш на прашање поставено на часот?

- Ќе одговориш гласно пред соучениците.
- Ќе се качиш на столче и ќе одговориш на прашањето.
- Ќе кренеш рака и ќе почекаш наставникот/наставничката да те повика да одговориш.

Б) Како ќе прифатиш критика?

- Ќе плачам.
- Ќе одговорам со смирен глас „добро, благодарам“.
- Ќе се развивам на личноста што ме критикува.

В) Како ќе кажеш некому дека не се согласуваш?

- „Зборуваш глупости.“
- „Врска немаш.“
- „Мислам дека не е така.“

2. Запиши во тетратка која е последицата на секое однесување. На пример 1)-Д).

Однесување	Последица
1) Му се развивуваш на твоето другарче.	А) Некој се чувствува убаво.
2) Прашуваш некого дали добро се чувствува.	Б) Можеш многу да научиш.
3) Не ги средуваш твоите работи.	В) Играта се одвива без никакви проблеми.
4) Слушаш внимателно на часот.	Г) Лесно можат да се најдат предметите.
5) Ги следиш правилата во една игра.	Д) Твоето другарче е тажно.
6) Ги ставаш предметите на нивното место.	Ѓ) Некој друг треба да ги средува твоите работи.

Прашања за проверка на знаењата

1. Што се општествени норми или правила?
2. Кога почнуваме да ги прифаќаме нормите?
3. Која е улогата на општествените норми?
4. Зошто луѓето следат правила и обичаи, дури и кога никој не ги гледа?
5. Како општествените норми помагаат луѓето да се согласуваат и да живеат мирно заедно?
6. Наведи пример на правило што не е закон, а сепак луѓето го почитуваат. Зошто е важно тоа правило?
7. Што би се случило ако никој не ги почитуваше општествените норми?
8. Понекогаш општествените норми се разликуваат од место до место. Зошто мислиш дека тоа е така?

ЛИЧНОСТ

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Дали сите луѓе се исти?
- Што мислиш, зошто имаме различни интереси и желби?

Секој човек има своја **личност**. Некои луѓе се многу отворени и сакаат да бидат секогаш опкружени со други луѓе, додека други се чувствуваат поудобно кога се сами.

Личноста ја сочинуваат особини кои нè прават посебни, единствени и различни едни од други.

Некои луѓе се многу креативни и сакаат да измислуваат нови работи, додека други претпочитаат да се придржуваат кон правила и планови што веќе постојат.

Врз формирање на личноста влијаат: семејството, училиштето, врсниците и медиумите.

Секој човек има свои карактеристики кои го прават единствена личност.

Мелиса е **отворена** и **енергична** личност и е често е во центарот на вниманието. Таа ужива во запознавање нови луѓе и правење нови работи. Весела е и сака многу да зборува.

Александар како личност е **тивок** и често **размислува**. Тој сака да чита или да поминува време сам. Александар размислува длабоко пред да зборува и повеќе претпочита да слуша, отколку да зборува.

Јана е **креативна** и **замислена**. Таа ја сака уметноста, музиката или измислувањето нови работи. Често размислува надвор од рамките и ги изненадува другите со својата креативност.

Ведран е **љубезен** и **грижлив**. Тој секогаш се грижи за другите. Им помага на своите пријатели и семејството кога им треба и ужива да ги прави другите среќни.

Запомни

- Врз основа на особините на личноста сите ние различно се однесуваме, мислиме, чувствуваме и имаме различни способности.
- Твојата личност може да расте и да се менува со текот на времето. Во тој развој имаат влијание семејството, врсниците, училиштето и медиумите.

Активност

1. Поделете се во групи. Одредете го типот на личност од посочените примери и разговарајте за нив. Најдете во вашата група кој е сличен со некој од примерите!
 - А) Во одделението дојде Мирјана од Пробиштип. Ана веднаш ѝ се понуди за помош и пријателство.
 - Б) Енис му се понуди на Горан да му помогне да ги надмине проблемите со математиката. Тој беше отсутен неколку дена и навистина заостана со лекциите.
 - В) Мира одлучи да ја праша за совет Агнеса. Таа секогаш има време да сослуша некој друг. Исто така многу чита и сите мислат дека „за сè“ има решение.
 - Г) Кога работат во група, учениците многу сакаат да бидат во иста група со Марко. Тој секогаш прави најинтересни цртежи кои ги вметнуваат во постерот.

2. Нацртај и пополни ваква мрежа во твојата тетратка.

3. Спореди ги твоите и особините на твоето другарче. Во тетратка нацртај Венов дијаграм и запиши ги особините во кои се разликувате и оние кои ти се заеднички со другарчето.

Прашања за проверка на знаењата

1. Што се подразбира под поимот личност?
2. Што и кој има влијание врз формирање на личноста?
3. Наведи примери за различни личности.

ФАКТОРИ НА СОЦИЈАЛИЗАЦИЈА

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Што влијае врз формирањето на личноста?
- Зошто личноста се менува во текот на социјализацијата?

Фактори на социјализација се: семејство, училиште, пријатели, врсници, медиуми.

Семејство

Еден од најважните **фактори** кои влијаат врз социјализацијата е семејството. Родителите се првите луѓе од кои учиме. Тие нè учат како да зборуваме и да следиме основни правила - **норми** кои ни се неопходни за да се вклопиме во средината каде што живееме. Семејството исто така ги учи децата за вредности како што се љубезност, почит и чесност. Родителите се пример за децата како треба да се однесуваат дома и во јавност.

- Што мислиш дали родителите се пример за децата?
- Кои вредности ги имаш научено од семејството?

Училиште

Училиштето игра голема улога во социјализацијата. Во училиште, децата не учат само читање, пишување и математика, туку и како да соработуваат со други деца. Тие учат како да споделуваат, да го почитуваат редот и да решаваат проблеми со другарите. Наставниците им помагаат на децата да разберат што се очекува од нив во училницата и така децата учат како да ги следат нормите во поголеми групи. Училиштето е исто така место каде што децата учат за различни култури и начини на живот, што им помага да го разберат светот околу нив.

- Дали во училиштето постојат правила на однесување? Наброј неколку.
- Кои вредности се учат во училиштето?

Пријатели и врсници

Пријателите и врсниците се уште еден важен фактор на социјализација. Како што децата растат, тие почнуваат да поминуваат повеќе време со своите другари. Овие пријателства им помагаат на децата да научат како да комуницираат и да ги разберат различните мислења. Понекогаш другарите си влијаат меѓусебно, учејќи се на нови однесувања и начини на размислување. Добрите другари си помагаат едни на други да донесуваат добри одлуки. Но, понекогаш врсничкото влијание може да ги натера децата да направат нешто што не треба.

- Дали твоите другагарчиња ти помагаат да научиш добро да се однесуваш? Наведи пример.
- Дали некогаш имаш почувствувано дека некое твое другарче те наведува на негативно однесување?

Медиуми

На крајот, медиумите се уште еден моќен фактор во социјализацијата. Децата гледаат телевизиски емисии, филмови и играат видеоигри, а овие медиуми можат да ги научат за различни стилови на живот, вредности и однесувања. Понекогаш медиумите покажуваат добри примери, а понекогаш можат да покажат нешто што не е правилно или корисно. Родителите и наставниците можат да ги насочат децата да разберат што гледаат во медиумите и да им помогнат да прават мудри избори.

- Дали медиумите секогаш покажуваат добри примери?
- Наведи какво негативно влијание може да имаат медиумите?

Запомни

- Социјализацијата е важен процес кој помага децата да станат дел од општеството. Родителите, семејството, училиштето, врсниците и медиумите влијаат врз овој процес на различни начини. Овие влијанија ги учат децата како да се однесуваат со другите, да го разберат светот и да го најдат своето место во него.
- Факторите на социјализација немаат секогаш позитивно влијание врз формирањето на личноста.

Активност

Поделете се во групи и играјте игра. Секоја група во нацртан круг ги запишува четирите фактори на социјализација. На друг лист во четири агли се запишуваат факторите на социјализација и простор за запишување на позитивни и негативни влијанија. Секој ученик од групата со затворени очи избира еден од факторите на социјализација запишани во кругот. Потоа запишува едно позитивно и едно негативно влијание од тој фактор.

СЕМЕЈСТВО позитивно влијание	УЧИЛИШТЕ позитивно влијание
негативно влијание	негативно влијание
ПРИЈАТЕЛИ И ВРСНИЦИ позитивно влијание	МЕДИУМИ позитивно влијание
негативно влијание	негативно влијание

Прашања за проверка на знаењата

1. Кои се факторите на социјализација?
2. Како влијае семејството врз социјализацијата на детето?
3. На кој начин се социјализираат децата во училиште?
4. Дали пријателите секогаш имаат позитивно влијание врз развојот на личноста? Објасни.
5. Во тетратка запиши содржини од медиумите што имаат позитивно или негативно влијание врз развојот на личноста. Во табелата е даден еден пример. Во тетратката дополни ја табелата со повеќе примери.

Позитивно влијание	Негативно влијание
Едукативни игри	Видео несоодветни на возраста

ПРИПАДНОСТ НА ГРУПИ И ФОРМИРАЊЕ НА ЛИЧЕН ИДЕНТИТЕТ

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Дали некогаш си бил/а дел од група?
- Зошто луѓето сакаат да бидат дел од група?

Напиши на лист три групи на кои припаѓаш (семејство, пријатели, спортски тим, училиште итн.). Потоа сподели го твојот одговор со другарчето од клупа и разговарај за твоите чувства предизвикани од припадноста кон тие групи.

Човекот не може самостојно да живее и да се гради како личност, па затоа се поврзува со другите луѓе. Сите ние имаме потреба да припаѓаме на група, да се дружиме и да бидеме заедно со други луѓе. Секојдневно нашиот живот го поминуваме со одредена група. Нашето време го минуваме:

во паркот

во училишниот двор

во училиштето

со семејството

со другарчињата

Добрата група нè поддржува, ни помага да растеме и да станеме подобри луѓе.

- Дали може некој да биде дел од повеќе групи истовремено? Објасни.
- Размисли и наведи кои групи ти се важни во твојот живот?

Секој човек припаѓа на различни групи – семејство, училиште, пријатели, спортски клуб и на културни или верски заедници. Во училиштето, освен што се дел на своето одделение, учениците можат да се вклучат и во други групи – како драмска секција, спортски тим, хор или ученички парламент.

Една од главните причини за создавање групи е извршувањето одредена дејност. Во групата се игра, се помага, се разменуваат информации, мисли, идеи и чувства, но и се другарува.

Примери за групи:

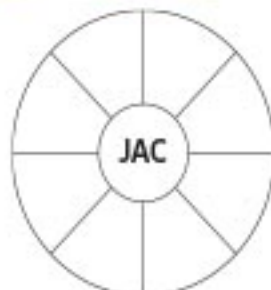
- Семејство – Членовите делат блиска врска и живеат заедно.
- Спортски тим – Играчи кои соработуваат за да победат во натпревари.
- Одделение – Ученици кои заедно учат.
- Училиштен клуб – Членови кои делат заеднички интереси.
- Група пријатели – Пријатели кои сакаат да поминуваат време заедно.
- Општина – Луѓе кои живеат во истата локална заедница и делат заеднички услуги и правила.
- Држава – Граѓани кои припаѓаат на истата земја, споделуваат закони, култура и национален идентитет.

Секој човек има свој **идентитет** – тоа значи дека секој од нас е посебен и различен од другите. Нашиот идентитет се гради преку искуствата што ги имаме, работите што ги сакаме, начинот на кој размислуваме и луѓето со кои сме опкружени. Еден од најважните начини на кои се обликува нашиот идентитет е преку припадноста на различни групи.

Она што ме прави посебен, различен од другите, да бидам „јас“ тоа е мојот идентитет. Почнал да се создава од моето раѓање и се развива како што растам, односно во текот на мојот живот.

Направи тркало „ЈАС-мојот идентитет“. Во тетратка нацртај тркало како на цртежот. Во секое поле од тркалото напиши нешто што е дел од твојот идентитет – твоите желби, хобија, тоа што умееш да правиш, книгите што ги читаш, твоето семејство, твојот дом, омилените предмети, омилената музика и слично.

Припадноста на овие групи има големо влијание врз тоа кои сме, што сакаме и како се чувствуваме во однос на другите. Овие групи ни помагаат да се дружиме, да учиме нови работи, да се чувствуваме прифатени, да ги развиваме своите навики и да ги градиме своите вредности. Тие влијаат врз нашето однесување и начинот на размислување.

Преку групите:

- Се учиме на соработка – разбираме како да работиме заедно и да се договараме.
- Развиваме вредности – како што се искреноста, праведноста и почитта.
- Стануваме подобри во комуникација – учиме како да разговараме со другите и да ги разбереме нивните мислења.

Треба да внимаваме да не правиме нешто неприфатливо само затоа што групата го бара тоа. Важно е да избираме пријатели и групи што нè поддржуваат и ни помагаат да бидеме добри луѓе.

Одговори на прашањата во твојата тетратка.

- Дали имаш научено нешто ново од некоја твоја група?
- Како ти помогнала групата во одредена ситуација?
- Разгледај ги дадените групи и анализирај какво влијание тие имаат врз формирање на идентитетот.

Семејство

Додека семејството подготвува традиционални јадења за викенд Мила помага во кујната. Таа учи рецепти од баба си и ужива во заедничките ручеци. Со текот на времето, почнува да го сака готвењето и сфаќа колку е важно да се негуваат семејните обичаи.

Спортски тим

Азур тренира кошарка со своите другари. Преку тренинзите учи како да игра фер, да работи во тим и да не се откажува лесно. Кога ќе наиде на тешкотии во училиште или во секојдневниот живот, знае дека со труд и поддршка од другите може да ги надмине.

Училиште и пријателства

Ајше многу сака да го поминува слободното време со своите другарчиња од одделението. Сите тие уживаат да слушаат музика и да учат нови танци. Со текот на времето, иако беше срамежлива и Ајше се охрабри и почна да настапува пред други и да учи нови танци. Таа сфати дека споделувањето на истите интереси го зајакнуваат нивното другарство.

Еколошки клуб

Дарко е дел од училишниот еколошки клуб. Тој со другарите сади дрвја и собира отпад за да ја зачува природата чиста. Преку овие активности, Дарко учи дека секој може да помогне во заштитата на планетата и дека малите добри дела имаат големо значење.

Хуманитарна акција

Јована учествува во хуманитарна акција со своите соученици. Тие собираат облека и училишен прибор за деца на кои им е потребна помош. Јована сфати дека е многу важно да бидеш добар кон другите и дека дури и малите нешта можат да направат некогашен среќен.

Во семејството учиме за почит и помагање, во училиштето стекнуваме знаења и правила, а со пријателите споделуваме искуства и заеднички интерес.

Запомни

- Општествена група е група на луѓе кои имаат нешто заедничко, како што се интереси, правила, навики или цели. Членовите на групата си помагаат, соработуваат и споделуваат искуства. Групите можат да бидат мали, како пријатели во училиште, или поголеми, како спортски тим или училишна секција.
- Важно е да бидеме дел од групи што не само што ќе нè прават среќни, туку и ќе нè научат на значајни вредности, како што се почитта, толеранцијата и меѓусебната помош.

Активност

1. Игра: „Група во акција“ Поделете се во мали групи (4-5 ученици). Изберете едно од долудадените сценарија. Потоа подгответе кратка драматизација каде што ќе покажете како групата може да помогне или како може да влијае негативно врз однесувањето на членовите. Примери за сценарија:

А) Спортски тим што се поддржува меѓусебно

Во кошаркарски натпревар, тимот на Марко губи со неколку поени разлика. Тој направи неколку грешки и чувствува дека ги разочарал соиграчите. Наместо да го критикуваат, соиграчите му приоѓаат, му даваат поддршка и го охрабруваат да продолжи да игра со самодоверба. Тие го потсетуваат дека победата не е најважното – туку тимската работа и трудот.

Б) Пријателска група која поттикнува солидарност

Во класот на Алејна, една ученичка, Тамара, се разболува и не може да оди на училиште неколку недели. Нејзините пријатели одлучија да ја посетуваат редовно, да ѝ носат забелешки од часовите и да ѝ помогнат да не заостане со учењето.

В) Група пријатели која наговорува еден свој член да направи нешто погрешно

Давид поминува покрај продавница со група пријатели. Еден од нив предлага да земат по некој чоколаден десерт без да платат, тврдејќи дека „нема никој да ги забележи“. Давид се двоуми, но групата почнува да го наговара, велејќи дека тоа е „само една ситница“ и дека „вистинските пријатели прават сè заедно“. Давид чувствува притисок и треба да одлучи дали ќе се спротивстави или ќе попусти.

Г) Дискусија:

- Како се чувствувааш како дел од групата?
- Што беше најлесно, а што најтешко во групната работа?
- Дали некогаш под притисок имаш направено нешто што не го сакаш?
- Како би постапил да си на местото на Давид?

2. Напиши состав за една група на која припаѓаш и како таа влијае врз тебе (врз твојот идентитет). Напиши кои вредности ги научи преку таа група.

3. Направи постер или презентација за една група на која припаѓаш, опиши ги позитивните вредности што ги научи и како таа група влијаела врз твојот идентитет.

4. Разгледај ги основните карактеристики на секоја група и определи која од нив е најголема.

Групата има заедничка цел или намера.	Заеднички идентитет или карактеристики	Комуникација и интеракција
Пример: Членовите на фудбалскиот тим имаат заедничка цел - да станат најдобри и да го освојат првото место на турнирот.	Пример: Учениците од исто одделение учат исти предмети. Ги поврзуваат истите интереси и цели за учење.	Пример: Театарска група што заедно вежба претстава. Членовите на групата редовно се состануваат, разговараат и соработуваат.

Правила или норми	Чувство на припадност - Членовите чувствуваат дека се дел од групата.
Пример: Училиштен клуб што се состанува секој понеделник. Во клубот има правила за тоа како треба да се однесуваат членовите.	Пример: Членовите на бендот се чувствуваат поврзани бидејќи ја делат истата страст за музиката и заедно создаваат уметност.

Прашања за проверка на знаењата

1. Што се општествени групи?
2. На која група припаѓаш ти? Како ти помага таа група да научиш нови работи?
3. Што имаат заедничко сите општествени групи?
4. Што би се случило ако не припаѓаш на ниедна група?
5. Замисли дека си водач на нова група. Какви правила би поставил за сите членови на групата? Зошто?

НАЦИОНАЛНА И ЕТНИЧКА ПРИПАДНОСТ

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Што значи да припаѓаш на една држава?
- На кој народ припаѓаш?
- Дали припаѓањето на една држава значи и припаѓање на истиот народ?

„Карта на мојот идентитет“

Нацртај мал симбол што го поврзуваш со својата држава или етничка припадност (знаме, симбол на празник, традиционална облека итн.)

Сподели ја твојата „карта на идентитет“ со соучениците. Зошто го нацрта токму овој симбол? Кој симбол најдобро би ја претставил твојата етничка припадност? Кои други празници се слават во твоето семејство?

Националната и етничката припадност се важни делови од нашиот идентитет.

Иако националниот и етничкиот идентитет можат да бидат поврзани, постојат разлики меѓу нив.

Националната или државната припадност е врската што ја имаме со државата во која живееме или на која припаѓаме. Таа значи дека луѓето се чувствуваат поврзани со својата земја, нејзината историја, култура и вредности.

Националниот идентитет се гледа преку гордоста што ја чувствуваме за сопствената држава, преку нејзините симболи, како и преку заедничките работи што ги поврзуваат сите граѓани од таа држава.

За време на Светското првенство во фудбал, гледањето на натпреварите и навивањето за својата земја го јакне националниот идентитет, бидејќи се чувствуваме горди на нашата држава и нашите спортисти.

Ако некој е државјанин на РС Македонија, тој припаѓа на македонската нација, без разлика на неговото етничко потекло. Тоа значи дека е граѓанин на државата РС Македонија, што подразбира одредени права и обврски во таа земја, како што се правото на гласање, користење документи издадени од државата и сл.

Етничката припадност се однесува на група луѓе кои имаат заеднички културни карактеристики, како што се јазикот, обичаите, верата, историјата и други традиции.

Етничката припадност може да биде различна од националната, бидејќи не мора сите луѓе од една држава да имаат иста етничка припадност.

Во една држава може да живеат различни етнички групи кои се различни по јазик, култура и историја.

Секоја етничка група има свои обичаи за своите празници.

Какви обичаи имате во вашето семејство?

Во РС Македонија, освен Македонците, живеат и Албанци, Турци, Власи, Бошњаци и други етнички групи. Секојод овие народи има свој јазик, традиции и култура, но сите тие се државјани на РС Македонија и припаѓаат на македонската нација, иако се различни етнички групи.

Традиционални македонски носии и танци

Традиционална
турска носија и танц

Традиционална
влашка носија и танц

Традиционална
албанска носија и инструменти

Традиционални јадења во РС Македонија

Националната припадност се однесува на државата на која припаѓаш, додека етничката припадност се однесува на твоето потекло, традиција, јазик и култура.

Тоа значи дека е можно некој да припаѓа на одредена држава, но да има етничко потекло од друга група.

Заломни

Националната припадност ја определува државата во која живееме и имаме права и обврски, додека етничката припадност се однесува на нашата култура, јазик и историја, кои можат да бидат различни од државната припадност.

Активност

1. Препиши и дополни

Моето име е...

Јас живеам во државата...

Јазикот што го зборуваме дома е...

Празниците што ги славам со семејството се...

2. Поделете се во 4 групи. Секоја група треба да направи презентација на дадената тема. Групите презентираат пред соучениците.

Група 1: Јазикот на кој зборуваат различни етнички групи во РСМ.

Група 2: Традиционални јадења на различните етнички групи во РСМ.

Група 3: Традиционална музика на различните етнички групи во РСМ.

Група 4: Религија на различните етнички групи во РСМ.

По завршувањето на презентацијата можете заеднички да изработите цветови за секоја етничка група и да ги изложите на пано во вашата училница.

3. На лист хартија нацртај го знамето на Република Северна Македонија. На задната страна напиши зошто се чувствуваш гордо што си граѓанин на државата (на пример: мултиетничкиот карактер, природните убавини, заеднички особености како гостопримливост, солидарност итн.).

Сподели ги твоите искази со соучениците.

Прашања за проверка на знаењата

1. Што претставува националната припадност?
2. Кои етнички групи се застапени во РС Македонија?
3. Објасни ја разликата меѓу националната и етничката припадност.
4. Зошто луѓето можат да имаат различна етничка припадност во иста држава?
5. Измисли симбол или слоган кој ќе ја претставува мултиетничката припадност на една држава.

УЛОГАТА НА ГРАЃАНИТЕ И ПОЧИТТА КОН СОПСТВЕНАТА ДРЖАВА

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Што би се случило ако никој не ги почитува законите?
- Како би изгледало нашето секојдневие ако нема правила?

Државата ги почитува своите граѓани (на пример: им обезбедува образование, лекување, зборување на мајчин јазик, можности за вработување, струја и вода). Но, и граѓаните се многу важни за една држава.

Кога зборуваме за припадност кон државата, тоа значи дека секој од нас има значајна улога – да ги почитува правилата и да придонесува за развојот на својата земја. Но, како можеме да го направиме тоа?

„Не е секогаш исто да се биде добар човек и добар граѓанин.“

Аристотел

Како можеме да покажеме почит кон нашата држава?

Почитување на законите

Јавниот ред и мир се важни за хармонично и безбедно општество.

Во многу градови постојат правила што забрануваат гласна музика во доцните вечерни часови. Ова им овозможува на луѓето да се одморат и да имаат мирен сон.

Исто така, постојат строги закони за фрлање отпад на јавни места – оние што ги прекршуваат можат да добијат парична казна.

Почитување на симболите на државата

Знамето, химната и грбот се симболи на РС Македонија. Почитувањето на овие симболи значи почитување на историјата и вредностите на државата.

При интонирање на химната на официјални настани, присутните стојат во знак на почит.

Помагање во заедницата

Помагањето во заедницата не значи само грижа за животната средина, туку и поддршка за луѓето околу нас. Постојат групи млади волонтери кои им помагаат на постарите лица. Некои наши училишта имаат проекти во кои учениците посетуваат старечки домови и разговараат со пензионерите, што многу придонесува за нивно добро расположение.

Со кои активности може да им се помогне на луѓето во твојата заедница?

Образование и култура

Образованието е многу важно за развојот на личноста и за зачувување на нашето културно наследство. Кога учиме за уметноста, песните и обичаите на нашите предци, ние ја почитуваме традицијата на нашата држава.

Запомни

Почитта кон државата значи активно учество и грижа за заедницата, природата и за сите луѓе околу нас. Кога ја почитуваме државата, ние помагаме да изградиме подобро место за живеење за сите.

Активност

Поделете се во две групи и на средина од таблата нацртајте линија. На врвот на едниот дел напишете: „Државата ги почитува своите граѓани доколку им обезбеди:“, а на другиот дел „Граѓаните ја почитуваат својата држава така што:“.

- А) Во секој дел запишувајте зборови кои ќе одговараат на напишаното. Зборовите што се повторуваат во двата дела се означуваат со ѕвездичка *.
- Б) Разговарајте за значењето на напишаните зборови во секојдневниот живот.
- В) Што значат зборовите што се повторуваат во двата дела? Објаснете.

Прашања за проверка на знаењата

1. Дали може и што би се случило ако секој човек избере кои закони и правила ќе ги почитува? Објасни го твојот одговор.
2. Наведи примери за почит кон државата со помагање во заедницата!
3. Како влијае образованието врз создавање на свесни и совесни граѓани?
4. Објасни како секој од нас може да помогне во подобрување на одговорно однесување и почитување на државата!

ЧОВЕКОВИ ПОТРЕБИ И ЧОВЕКОВИ ПРАВА

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Зошто ни е потребна храна, облека, сообраќајни знаци?
- Кога сме болни кому треба да се обратиме?
- Што треба да добие секој вработен на крајот на месецот за својот труд?

Човековите потреби се основните нешта кои ни се потребни за да живееме, растеме и да бидеме здрави и среќни.

Овие потреби можат да бидат физички (како храна, вода, дом и здравствена нега), емоционални (како љубов, поддршка и почитување), и социјални (како пријателства и членство во заедница).

чист воздух

образование

здрава храна

здравствена заштита

сопствена соба

компјутер

велосипед

џепарлак

Потребите се обично работи без кои не е можен опстанок, развој и напредок во општеството и од нив произлегуваат човековите права.

Човековите права се правила кои државата мора да ги почитува и штити во односите со граѓаните.

Овие права не се стекнуваат, туку секое човечко суштество ги има од моментот на раѓање.

Имам право да зборувам слободно и да ги изразувам своите идеи и мислења.

Потребите на секој човек се поврзани со неговите права.

Човековите права се основни права што секој човек ги има само затоа што е човек без оглед на тоа каде живее, каква е неговата боја на кожа, вера или пол.

Правата ги штитат човековите потреби и обезбедуваат секој да има еднакви можности за живеење. Тие се создадени за да ни помогнат да бидеме слободни, да живееме во мир и да се развиваме.

право на живот

право на слобода

право на образование

право на здравствена заштита

Правото на живот е основно човеково право кое произлегува од нашата потреба да преживееме. Без безбедност и услови за живот, не би можеле да опстанеме. Ова право ни обезбедува заштита од насилство и опасности, така што можеме да се развиваме во сигурна средина.

Правото на образование произлегува од потребата на секој човек да учи, да се развива и да напредува во животот. Без образование, не би имале знаења и вештини кои ни помагаат да направиме подобри избори и да учествуваме во општеството како активни членови. Ова право е клучно за личен и општествен развој.

Правото на слобода значи дека секој човек има право да живее слободно, без неправедно затворање или ограничување. Никој не смее да биде присилен да работи против својата волја или да му се забрани да зборува и да се движи слободно. Ова право е заштитено со меѓународни закони и е клучно за праведно и демократско општество.

Правото на здравствена заштита е поврзано со потребата на секој човек да се грижи за своето тело и својата добробит. Без пристап до здравствена заштита, луѓето не можат да живеат долг и здрав живот. Ова право обезбедува да имаме пристап до лекови, болници и здравствена заштита, што е неопходно за нашето опстанување и развој.

Запомни

Основните човекови права се создадени за да ги задоволат основните потреби на луѓето за опстанок, развој и напредок. Тие не се само права, туку и потреби кои ни овозможуваат да живееме во достоинствени услови и да напредуваме како индивидуи и како општество. Со гарантирање на овие права, светот може да стане подобро место за сите.

Научи повеќе

Истражувај за прекршувањето на човековите права во минатото.

Активност

1. Поделете се во групи и нацртајте или напишете дваесет картички според вашите потреби и желби (храна, компјутер, чиста вода, тротинет, телефон, книга, чист воздух, дом, здравствена заштита...) и исечете ги.

Откако ќе ги комплетираат картичките, издвојте седум картички од кои би можеле да се откажете доколку морате и ставете ги во претходно направена кутија. Откажете се од уште други седум картички и ставете ги во кутијата. Секоја група ги лепи преостанатите картички на лист и ги презентира пред другите.

По презентацијата дискутирајте на дадените прашања:

- А) Кои работи ви беше полесно да ги тргнете, а кои потешко? Зошто?
- Б) Што е разликата помеѓу потребите и желбите?
- В) Кои работи што ги напишавте на картичките се ваши потреби, а кои се ваши желби? Како го знаете тоа?
- Г) Зошто е важно да правиме разлика помеѓу потребите и желбите? Како влијае ова врз нашите права?
- Д) Како потребите се поврзани со правата на луѓето? Дали сите луѓе треба да имаат исти права за задоволување на своите потреби?
- Ѓ) Што се случува ако не се задоволени основните потреби на луѓето во општеството?

Е) Какви активности треба да преземе општеството, за да бидат задоволени потребите на сите граѓани? Дали на овој начин општеството ќе напредува? Објасни го твојот одговор.

Ж) Дали има случаи кога желбите може да станат потреби? Наведи пример.

2. Работете во парови. Замислете дека сте во ситуација каде што немате пристап до чиста вода, образование или медицинска помош. Запишете и илустрирајте каков би бил вашиот живот доколку ги немате овие основни потреби и права. Кои би биле последиците по вашиот личен живот, а и за целото општество?

Група 1: „Живот без чиста вода“

Група 2: „Живот без образование“

Група 3: „Живот без медицинска помош“

Презентирајте пред соучениците.

Прашања за проверка на знаењата

1. Што се човекови потреби, а што човекови права?
2. Од која возраст личноста се стекнува со човекови права?
3. Наведи примери за човекови права!
4. Објасни го правото на живот!
5. Која потреба се остварува со правото на образование?
6. Што ќе се случи доколку е загрозено правото на здравје на некоја личност? Размисли за можните последици! Предложи решение!

УНИВЕРЗАЛНАТА ДЕКЛАРАЦИЈА ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Дали некогаш биле прекршени твоите права? Како?

Кога зборуваме за човековите права, треба да знаеме дека тие припаѓаат на сите.

Секој се здобива со овие права од самото раѓање.

Во минатото, не постоеле човекови права кои важеле еднакво за сите луѓе. Но, постоеле идеи за слобода, еднаквост и слободно изразување.

Во античките времиња, многу филозофи размислувале и пишувале за слободата и ропството, за праведноста и еднаквоста. Во тие времиња, многу општества биле различни од денешните и биле дискриминирачки. Луѓето кои биле робови немале никакви права.

Човековите права првпат се меѓународно признати по Втората светска војна.

За време на Втората светска војна, правата на луѓето биле многу загрозени. Во тоа време, многу невини луѓе биле убиени или прогонувани само поради тоа што биле поинакви.

Во овие немирни времиња, се прекршувале сите правила за тоа како да се третираат луѓето со почит.

На крајот на Втората светска војна, во 1945 година, била формирана организација наречена Обединети нации. Оваа организација е формирана со цел да се спречат неправди и да се создаде свет во кој сите луѓе ќе живеат во мир и со почитување на правата на другите.

ООН – Организацијата на Обединетите нации е меѓународна организација чија цел е одржување на светскиот мир, спроведување на човековите права во земјите од целиот свет

Сите луѓе имаат
еднакви права.

Иако патот до воспоставување човекови права бил долг, со текот на времето, сите луѓе добиле право да бидат еднакви пред законот, без разлика на нивниот статус.

Во 1948 година е донесен многу важен документ кој се однесува на човековите права.

Тој документ се вика **Универзална декларација за човекови права** и е донесен од страна на Собранието на Обединетите нации.

Англиска верзија
на Универзалната
декларација за
човекови права

Универзалната декларација за човекови права е важен документ со кој се гарантираат основните права за сите луѓе во светот.

Содржи 30 членови со кои се регулирани правата на сите луѓе, без разлика на која нација, вера, боја на кожата или возраст им припаѓаат. Ова е основа за многу важни закони што ги штитат правата на луѓето. Универзалната декларација за човекови права била усвоена на 10 декември 1948 година, во Париз, Франција.

Со Универзалната декларација за човекови права се нагласува дека:

Сите луѓе се раѓаат
слободни и еднакви.

Секој човек има право на
живот, слобода и безбедност.

Никој не смее да
биде дискриминиран.

Секој има право на образование,
здравствена заштита и
правична плата.

Декларацијата ни помага да разбереме дека сите луѓе треба да бидат третирани со почит и достоинство. Тоа значи дека секој човек има право на образование, здравје и безбедност, и дека не смееме да дозволиме да бидеме неправедни кон другите. Оваа декларација ја промовира идејата дека сите треба да бидеме еднакви и да живееме во свет каде што има мир, соработка и почитување на правата на сите луѓе.

Запомни

Универзалната декларација за човекови права е еден од најважните документи во историјата. Во 1948 година, Собранието на Обединетите нации ја усвојува Универзалната декларација за човекови права, со која се загарантирани важни права, како право на живот, слобода и еднаквост. Оваа декларација помага сите луѓе да се третираат со почит и да нема дискриминација.

Научи повеќе

Истражувај за документите за човекови права кои се донесени пред Универзалната декларација за човекови права.

Активност

1. Поделете се во групи. Пронајдете го на интернет документот на Универзалната декларација за човекови права. Изберете едно право и изработете презентација со која ќе го објасните тоа човеково право и начинот на негова заштита.
2. Поделете се во три групи и изработете постер за заштита на човековите права.
 - Група 1: Постер за слобода – слобода на изразување, мисла, совест, религија, здружување, искуство, правично судење, учество во управувањето со заедничките работи и водење на државата, движење и слично.
 - Група 2: Постер за еднаквост – економски, социјални, културни права, образование и слично.
 - Група 3: Постер за солидарност – кон мир, здрава животна средина, нудење хуманитарна помош, важност на науката и слично.

Прашања за проверка на знаењата

1. Зошто е важно сите луѓе да имаат еднакви права?
2. Што можеш ти да направиш за да ги почитуваш и заштитиш правата на другите?
3. Кои права ти се најважни и зошто?

ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Дали можеш да се сетиш на ситуација во која некој бил неправедно третиран?
- Што можеш да направиш доколку видиш дека некој е дискриминиран?
- Како го разбираш исказот „Сите луѓе имаат одредени права што мора да се почитуваат. Овие права важат за сите, без разлика на тоа кој си или од каде доаѓаш“?

Човековите права се исти за сите.

Човековите права се основата врз која се гради правдата и еднаквоста во општеството. Четири основни принципи на човековите права се:

Универзалност

Принципот на универзалност значи дека човековите права важат за сите луѓе, без разлика на тоа каде живеат или на кој народ припаѓаат.

Секој човек има право да биде слободен. Човековите права важат насекаде и за секого. Едно дете кое живее во Африка има исто право на образование како и детето што живее во Европа.

Неотуѓивост

Овој принцип значи дека човековите права не можат да се одземат. Секој човек има право на живот, слобода и безбедност.

Секое дете има право на живот. Тоа право не може да му биде одземено, ниту од родителите ниту од државата. На пример, дете во болница има право да добие лекување, без разлика на неговото богатство или потекло.

Еднаквост

Секој човек има право на исти можности и третман. Без разлика на полот, расата или етничката припадност, сите имаат право на образование, работа и да бидат почитувани.

Ако една девојка и момче имаат исти амбиции и таленти, тие треба да имаат еднакви можности за образование. И девојчињата и момчињата имаат право да спортуваат и да учат.

Како да препознаеме дискриминација?

Дискриминација е кога некој е третиран неправедно поради неговиот пол, боја на кожа, религија, јазик, националност или некоја друга карактеристика. Ова може да се случи на училиште, на работа, во јавни простори или во секојдневниот живот.

Пример на дискриминација:

Наставничката дава домашна задача само на учениците со сини очи. Ова не е праведно, затоа што сите ученици треба да имаат исти обврски и можности.

Недискриминација значи дека никој не смее да биде третиран поинаку затоа што е различен. Не треба да се дискриминираме поради тоа како изгледаме, кој јазик го зборуваме, која е нашата вера или некоја друга карактеристика.

- Ако некој не е вклучен во некоја активност само затоа што е од друга раса или религија, тоа е неправда.
- Ако некој е различен по изглед или потекло, не треба да биде исклучен од училишната игра. Сите имаат право да бидат дел од групата.

Запомни

- Човековите права значат дека сите луѓе треба да бидат третирани со почит и еднакво.
- Принципите на универзалност, неотуѓивост, еднаквост и недискриминација се основите врз кои се гради светот во кој живееме.

Активност

1. Наведи примери од историјата или од денешниот свет кога некој бил лишен од своето право на живот или слобода. Како можеме да го спречиме тоа?
2. Поделете се во четири групи. Секоја група треба да ја прочита кратката приказна и да извлече поука од таа приказна. Презентирајте пред соучениците и разговарајте за поуките од приказните.

Група 1:

„Туѓите чевли“

Ана секој ден носи скапи и блескави чевли, а нејзиниот другар Петар носи обични и износени. Децата од училиштето ја фалеа Ана, а го исмеваа Петар.

Еден ден, наставничката рече:

– Ајде да направиме експеримент – секој да ги обуе чевлите на другарчето.

Ана веднаш почувствува како старите чевли се тесни и неудобни. Петар, пак, првпат почувствува што значи да носиш убави чевли.

– Сега разбирате ли? – рече наставничката.

Група 2:

„Магичниот орех“

Во шумата, животните најдоа магичен орех што ги исполнуваше желбите. Секој сакаше да го има само за себе. Но, малото зајаче рече:

– Ајде да посакаме нешто што ќе ни помогне на сите!

Гладната мечка предложи храна за сите. Малото желче предложи топла зима. Бувот предложи знаење за сите животни.

Орехот се отвори и им подари сè што посакаа. Животните разбраа ...

Група 3:

„Различни бои, исто срце“

Во едно далечно кралство живеат луѓе со различна боја на кожата – црвена, сина, жолта и зелена. Секој од нив мислеше дека неговата боја е најдобра и не сакаа да се дружат со луѓето од другите бои.

Но, еден дец во кралството се појавила мистериозна болест. Луѓето во кралството се обидоа да се бранат, но сè беше безуспешно. Тогаш, едно мудро девојче рече:

– Ајде да побараме помош од другите луѓе!

Сите се вклучија со свои идеи, предлози и активности и ја победија болеста. Тогаш сите сфатија ...

Група 4:

„Различни, но исти“

На училиште, новото момче Кристофер не зборувааше добро на јазикот на другите деца. Некои му се потсмеваа, но Ана, која сакаше да чита книги, реши да му помогне. Му ги кажувааше точните називи на предметите, го поправааше во зборувањето и во пишувањето.

По некое време, Кристофер го научи јазикот на другите деца и им раскажуваше приказни од неговата земја. Децата сфатија ...

3. Играјте игра „Не дискриминираме“ Седнете во круг и по редослед на седење секој нека наведе пример на дискриминација. Другите во групата треба да предложат како да се надмине таа.
4. Организирајте проект под мото: „За сите деца да биде сонце“.
 - А) Напишете пораки за еднаквост што ќе бидат закачени во холот на училиштето.
 - Б) Направете флаери на тема еднаквост и поделете ги на вработените во училиштето.
 - В) Подгответе се за заедничка претстава со помош на наставниците, за да им помогнете на ранливите групи деца или организирајте хуманитарна акција.

Прашања за проверка на знаењата

1. Кои се четирите основни принципи на човековите права?
2. Објасни го принципот на универзалност.
3. Објасни го принципот на еднаквост.
4. Објасни со конкретни примери што значи недискриминација.

БОРБА ПРОТИВ ДИСКРИМИНАЦИЈА: РОЗА ЛУКСЕМБУРГ И МАРТИН ЛУТЕР КИНГ

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Што е дискриминација?
- Посочи пример на дискриминација од секојдневниот живот?

Во текот на историјата биле прекршувани многу човекови права. Сепак, постоеле луѓе кои со своите дела се обидуваа да ги сменат правилата и да се изборат за еднаквост меѓу сите луѓе. Нивните приказни ни покажуваат како еден човек може да направи нешто значајно за сите во светот.

Жените не биле рамноправни со мажите. Во минатото, жените често добивале помала плата од мажите. Поради овие неправди, се појавиле луѓе кои се бореле за еднакви права на жените.

Една од нив е Роза Луксембург.

Роза Луксембург е родена на 5 март 1871 година во еврејско семејство во Полска. Таа била храбра жена која се борела за правата на жените. Таа верувала дека сите луѓе, без разлика дали се мажи или жени, треба да имаат исти можности. Се залагала за правото на жените да учат, да работат и да учествуваат во политиката. Нејзината борба инспирирала многу жени да се борат за своите права.

Во некои делови на САД, постоеле закони кои ги раздвојувале луѓето според бојата на кожата, а Афроамериканците биле принудени да се соочат со сериозни неправди. Во тоа време, тие не смееле да седат на истите места во автобусите како белците.

Мартин Лутер Кинг бил човекот кој верувал во мирна борба за еднаквост на Афроамериканците во САД. Тој верувал дека сите луѓе, без разлика на бојата на кожата, треба да бидат третирали со почит и еднакво.

Неговиот најпознат говор, „Јас имам сон“, бил искажан како порака за мир и еднаквост, а неговите идеи за еднаквост не само што ја промениле Америка, туку влијаеле и врз целиот свет.

Запомни

- Препознавањето и спречувањето на дискриминацијата се основа за градење општество во кое секој човек има право да биде третиран со почит и достоинство.
- Роза Луксембург и Мартин Лутер Кинг ни покажуваат дека дури и малите чекори и храбрите дејства на еден човек можат да го променат светот и да направат да се почувствуваат сите луѓе еднакво важни.

Активност

1. Поделете се во две групи. Првата група треба да подготви презентација за животот и делото на Роза Луксенбург. На крајот, презентирајте го вашето мислење за неправедноста кон жените и нивната борба за рамноправност.

Втората група треба да подготви презентација за животот и делото на Мартин Лутер Кинг. На крајот, треба да издвојат еден дел од неговиот говор „Јас имам сон“ и да дадат свое мислење за неговата идеја за рамноправност и борба за еднаквост меѓу луѓето.

2. Играјте ја играта „Во чевлите на другиот“. Стави се во улога – кога би можел да спречам дискриминација?

А) Да сум полицаец...

Г) Да сум судија...

Б) Да сум претседател на држава...

Д) Да сум наставник/наставничка ...

В) Да сум директор на училиште...

Прашања за проверка на знаењата

1. Кои биле најчестите дискриминации во минатото?
2. Објасни која е Роза Луксембург, за што се борела таа?
3. Кој е Мартин Лутер Кинг и која борба ја водел тој?
4. Како можеш да станеш активен учесник во создавањето праведно и еднакво општество за сите?
5. Како можеш да се бориш против дискриминацијата денес?
6. Што можеш да направиш за да помогнеш да се открие дискриминација?

ПРАВАТА НА ДЕТЕТО

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Дали децата имаат свои права?
- Разгледај ги сликите. Објасни кои детски права се опишани и наведи уште примери.

Обединетите нации на **20 ноември во 1989 година** усвоија многу важен документ наречен **Конвенција за правата на детето**. Оваа конвенција ги штити децата во светот и ги утврдува нивните права.

Речиси сите земји во светот ја прифатиле оваа конвенција, што покажува дека сите сакаат подобри услови за децата. Ова значи дека секое дете без разлика на раса, пол, јазик, вера, националност, имотна состојба, здравствена состојба, треба да има право на образование, здравствена грижа и заштита.

Конвенцијата за правата на детето е важен документ за заштита на децата.

Детските права го штитат детето и важат до неговата осумнаесетта година, за да расте безбедно и среќно.

Четири клучни детски права се: правото на преживување, развој, заштита и учество. Тие им помагаат на децата да растат среќни, безбедни и почитувани.

Правата на преживување – овие права гарантираат дека секое дете има основни услови за живот.

Секое дете има право на здравствена заштита, пристап до чиста вода, здрави услови на живеење.

Правата на развој се важни за учење, раст и личен развој на детето.

Секое дете има право на образование, слободни активности, пристап до книги и интернет, можност за учење на свој јазик и култура.

Правата на заштита ги штитат децата од насилство, злоупотреба и опасни ситуации.

Секое дете има право на заштита од детски труд, на заштита од насилство, заштита од киднапирање, злоупотреба на интернет, принуден брак.

Правата на учество им овозможуваат на децата да изразат свое мислење и да бидат слушнати.

Секое дете има право на учество во донесување одлуки, на изразување мислење, да се организира во детски здруженија, да изразува ставови на училишни состаноци, да биде консултиран за одлуки што ги засегаат децата.

Зошто правата на детето се посебни?

Човековите права важат за сите, но децата имаат посебни права затоа што:

Децата се **поранливи** од возрасните и имаат потреба од поголема заштита.

Децата **сè уште растат и се развиваат**, па им требаат посебни услови за учење, игра и здрав живот.

Децата често **не можат сами да ги заштитат своите права**, па затоа државите и возрасните имаат одговорност да се грижат за нив.

УНИЦЕФ е организација која работи за да им помогне на децата низ целиот свет.

УНИЦЕФ работи во сите земји, и неговата цел е да го направи светот подобро место за секое дете.

Запомни

- Секое дете има право да живее безбедно, да учи, да се развива и да учествува во општеството. Возрасните, училиштето и државата треба да ги почитуваат и заштитиуваат овие права.
- На 20 ноември го одбележуваме Светскиот ден на детето.

Активност

1. Размисли кој исказ одговара на соодветното право. Препиши ги во тетратка и поврзи да биде точно.

Детето има пристап до чиста вода.

Право на учество.

Детето оди на училиште, бидејќи децата не треба да работат.

Право на преживување.

Детето слободно го кажува своето мислење.

Право на заштита.

Детето гледа цртани филмови и програми со одветни за неговата возраст.

Право на развој.

2. Направете постер за промовирање на Конвенцијата за правата на детето и изложете го во училницата. Поделете ги правата на децата во групи: право на преживување, право на развој, право на заштита и право на учество.

Прашања за проверка на знаењата

1. Кога е донесена/усвоена Конвенцијата за правата на детето?
2. Врз кои главни принципи се заснова Конвенцијата за правата на детето?
3. Кои се, според тебе, трите најважни права на детето?
4. Ако некој ти претупа по ранецот без твоја дозвола, кое право ти е нарушено?
5. Наведи пример за прекршено право на заштита и грижа!
6. Зошто е создаден посебен документ за заштита на правата на децата, различен од Универзална декларација за човекови права?
7. Зошто е важна организацијата УНИЦЕФ?

ПРАВА И ОДГОВОРНОСТИ

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Прочитајте го дијалогот, а потоа дискутирајте.

Право: Здраво, Одговорност! Како си денес?

Одговорност: Здраво, Право! Добро сум, размислувам за тоа како моите обврски помагаат за твоите права да бидат користени правилно.

Право: Јас имам многу права, како право на учење, право да кажам што мислам, но и ти си важна, затоа што без твоите одговорности, не би можел да ги користам моите права на добар начин.

Одговорност: Точно! Ако имаш право да учиш, тоа значи дека ти е дозволено да учиш, но и ти имаш одговорност да учиш сериозно и да ги почитуваш правилата на училиште. Ако имаш право да зборуваш, мораш да бидеш внимателен да не ги навредиш другите.

Право: Сега разбираам! Значи, моето право на образование не значи само да одам во училиште, туку и да се трудам, да учам и да бидам внимателен. Ако се потрудиме, сите можеме да ги користиме нашите права на најдобар начин.

Одговорност: Токму така! Секое право има одговорност зад себе. Ако не го користиш твоето право со почит кон другите, можеби ќе повредиш нечие друго право. Така, ако секој од нас ги исполнува своите обврски, сите ќе бидеме во ред.

Право: Благодарам, Одговорност! Сега разбираам дека правата и одговорностите се поврзани. Без тебе, моите права не би биле толку важни.

Одговорност: Така е! Ако сите ја почитуваме нашата одговорност, тогаш нашите права ќе бидат вистински и корисни. Заедно можеме да изградиме подобар свет.

А) Зошто правата и одговорностите се меѓусебно поврзани?

Б) Што би се случило доколку секој ги користи само своите права, а не покажува одговорност?

ПРАВО	ОДГОВОРНОСТ
Право на чиста животна средина (рециклирање отпад, не загадување на воздухот и водата, и користење на природните ресурси внимателно)	Секој има одговорност да не фрла отпад на подот, да ги исклучува светлото и уредите кога не ги користи, и да помага за зачувување на природата за идните генерации.

Децата имаат права, но и одговорности во семејството, училиштето и во пошироката заедница. Тие треба да ги уживаат детските права, но треба и да ги исполнуваат своите обврски за да станат одговорни и успешни граѓани подоцна во животот.

Примери на одговорности:

Зошто е важно да се грижime и да бидеме одговорни за сопствените постапки?

Како одговорноста придонесува за заедницата?

Дали е можно да имаме права без обврски и одговорности?

Почитувањето значи да ги цениме другите луѓе, нивните мислења, чувства и права. Секој од нас има одговорности, а најважно е да бидеме одговорни за себе и нашите постапки:

- Самостојно извршување на личните задачи
- Грижа за другите и околината
- Почитување на правилата во училиштето и семејството

- Зошто почитувањето на другите е должност/обврска?
- Кои од горенаведените обврски веќе ги извршуваш?
- Дали уредната соба покажува самопочитување?

Запомни

Секое право вклучува и одговорност и должност. При остварување на правата мора да земеме предвид дека сме различни, но сите можеме да ги уживаме истите права. Со обврските во остварувањето на правата ги намалуваме конфликтите меѓу нас, или си овозможуваме слободно да живееме.

Научи повеќе

Истражи на интернет кои организации се борат за унапредување на правата на детето.

Активност

1. Поделете се во пет групи, секоја група нека избере три права и за нив да ги запише одговорностите, потоа презентирајте.
2. Нацртај ја табелата во твојата тетратка и пополни ја.

Моите одговорности дома	Моите одговорности на училиште	Моите одговорности во општеството

3. Провери се и спореди ги одговорите во група.

Размисли за она што научи:

Се сетив....

Разбрав....

Научив....

Мене ми беше ново...

Не ми е баш јасно...

Сметам дека е корисно...

Моите емоции и чувства...

Прашања за проверка на знаењата

1. Објасни што значи дека секое дете има право на име и националност.
2. Зошто е важно секое дете да има право на образование? Објасни го твоето мислење.
3. Дали знаеш дека имаш право на одмор и игра? Зошто мислиш дека тоа е важно?
4. Што значи да имаш право на сопствено мислење?
5. Дали знаеш дека имаш право да бидеш заштитен/а од насилство и злоупотреба?
6. Кои се разликите помеѓу правата на возрасните и правата на децата?
7. Дали сите деца во светот имаат исти права? Објасни го твојот одговор.
8. Кога и каде можеш да го искористиш своето право на слобода на говор?
9. Зошто е важно децата да бидат слушнати кога зборуваат за нешто важно? Објасни го твоето мислење.
10. Дали сите деца во светот добиваат еднакво образование? Наведи примери за твојот одговор.
11. Што значи да бидеш одговорен ученик?
12. Дали мислиш дека децата треба да им помагаат на родителите дома? Зошто?
13. Како покажуваш почит кон другите деца и возрасни?
14. Зошто е важно да ги почитуваме правилата во училиштето?
15. Дали чувствуваш одговорност да помогнеш некому кој има проблем?
16. Која слика покажува одговорност, а која неодговорност? Објасни го твојот одговор.

слика 1

слика 2

СОПСТВЕНИ ПРАВА И ПРАВАТА НА ДРУГИТЕ

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Наведи пример од некоја ситуација во која биле прекршени твоите права или правата на твоето другарче.

Прочитај ги примерите и определи кое право е прекршено.

Пример 1: Ана има 10 години и сака да оди на училиште, но нејзините родители немаат доволно пари за училиштен прибор и облека. Понекогаш мора да остане дома и да помага во работата на нива, наместо да учи. Таа често сонува дека ќе стане лекарка, но без образование тоа ќе биде невозможно.

Пример 2: Марко често се плаши да си оди дома. Кога нема да добие добри оценки неговиот татко е лут и понекогаш вика на него и го удира. Тој не знае кому да се обрати за помош и мисли дека никој нема да му поверува.

Пример 3: Петар има 11 години и секој ден по училиште мора да оди на пазарот да продава зеленчук за да му помогне на семејството. Понекогаш толку многу е уморен, што не може да ги заврши домашните задачи. Неговите другари играат фудбал, но тој ретко може да им се придружи.

Пример 4: Лена е девојче кое носи очила и е малку посрамежлива. Некои ученици од нејзиниот клас постојано ѝ се потсмеваат и не ја прифаќаат во игрите. Таа се чувствува осамено и тажно затоа што никој не сака да седи со неа на одморите.

Пример 5: Давид добива висока температура, но неговите родители немаат пари да го однесат на лекар. Тие живеат далеку од болницата, а во нивното село нема лекарска ординација. Неговата состојба се влошува и тој останува болен подолго време отколку што треба.

- Права се нешта што секое дете треба да ги има.
- Сите деца треба да имаат исти права.

Секое дете има право да биде заштитено, сакано и почитувано. Но, понекогаш, овие права се повредени кога децата доживуваат насилство, запоставување или неправедно однесување. Некои деца се соочуваат со навреди, закани или агресија од други деца или возрасни, што може да ги натажи и да им наштети.

Важно е да знаеме дека прекршувањето на правата никогаш не е во ред. Ако некое дете се чувствува повредено или загрозено, треба да разговара со родител, учител или некој на кој му верува. Барањето помош е храбар чекор и помага да се запре насилството и прекршувањето на правата.

Сите можеме да помогнеме во заштитата на детските права. Ако сме добри едни кон други, ако почитуваме и помагаме, ќе создадеме средина во која секое дете се чувствува безбедно и среќно.

Прочитај ги примерите. Што мислиш дали во написите се крие повреда на некое право?

- Весникот Вечер на 1 август 2007 година објави текст со наслов: „Мајка оставила двегодишно девојче само дома“.
- На 12.12.2007 година, вестите објавија: „Поради загадената средина во долината на Межа, повеќе од половина од децата на предучилишна возраст имаат премногу олово во крвта“.

На секое дете му треба безгрижно детство, детство кое е целосно ослободено од насилство, експлоатација и злоупотреба.

Возрасните имаат важна улога во учењето на децата како тие да препознаат повреда на своите права, како да реагираат на тоа и каде да побараат помош или да пријават.

Каде да побараш помош при повреда на своите права:

- Центри за социјална работа
- Прифатилишта
- Возрасни во кои имате доверба
- Граѓански организации
- Полиција и судови
- Народен правобранител

Запомни

Секое дете има свои права и нивната повреда мора да се препознае и да се реагира навремено, а доколку е потребно и со повикување стручна помош. Децата имаат основно право да бидат заштитени од сите форми на насилство.

Научи повеќе

Истражувај за какви мерки се залагаат некои европски земји во однос на актуелното прекршување на правата на децата?

Активност

1. Поделете се во две групи. Истражете на интернет симболи/знаци што се користат како повик за помош против насилство! Нацртајте ги симболите на постер/плакат и закачете го во училницата.
2. Напиши состав за пример на повреда на некое детско право и твое мислење за заштита на тоа право. Потоа, прочитај пред соучениците и разговарајте.

Прашања за проверка на знаењата

1. Што значи повреда на право?
2. Што мислиш кои права на децата се најчесто повредени?
3. Каде треба да се обратите доколку е повредено некое ваше право?

НАСЕЛЕНИЕТО И КОНТИНЕНТИТЕ

Резултати од учење

Во оваа тема ќе научиш:

- да објаснуваш како големите географски откритија придонеле за ширење на населението од еден континент на друг;
- да ги подредуваш континентите по големина според површината, според бројот на население и густината на населеност и да правиш разлика меѓу најгусто населен континент и континент со најголем број на население;
- да правиш разлика меѓу наталитет, морталитет и природен прираст на населението;
- да ги објаснуваш структурата и движењето на населението во светот;
- да ги наведуваш најголемите држави на секој континент (според површината и според бројот на население) и нивните главни градови и да ги покажуваш на географска карта;
- да ја опишуваш Република Северна Македонија според местоположбата (Европа и Балкански Полуостров), површината, бројот на население и густината на населеност.

ПОЈАВА НА ПРВИТЕ ЛУЃЕ И НИВНИОТ ЖИВОТ

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

Што мислиш, како настанал човекот?

Човекот релативно доцна се појавил на планетата Земја. За настанокот на човекот постојат две објаснувања. Едното е религиозно, а второто е според научно истражување. Науката вели дека човекот се развил постепено од еден вид човеколик мајмун.

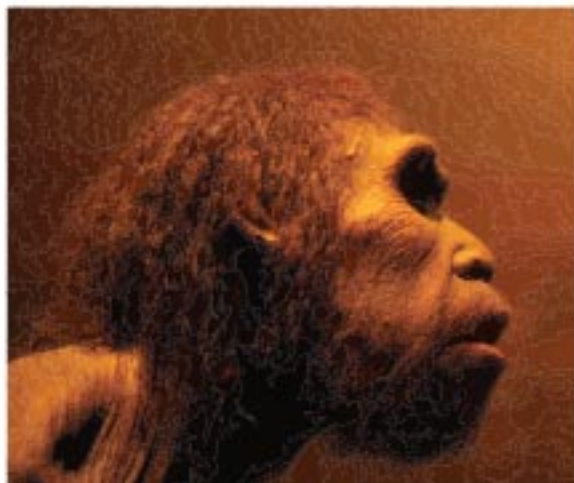

Најстариот предок на човекот го викаме прачовек.

Според некои истражувања, прачовекот прво се појавил во **Источна Африка, пред милиони години**, при што големо значење за неговиот настанок имале природните услови. Нашите човеколики предци на Земјата зависеле од природата. Затоа живееле во топлите предели во кои имало вода и храна, односно имало услови за живот.

Што мислиш, како изгледал прачовекот и како изгледало неговото живеалиште?

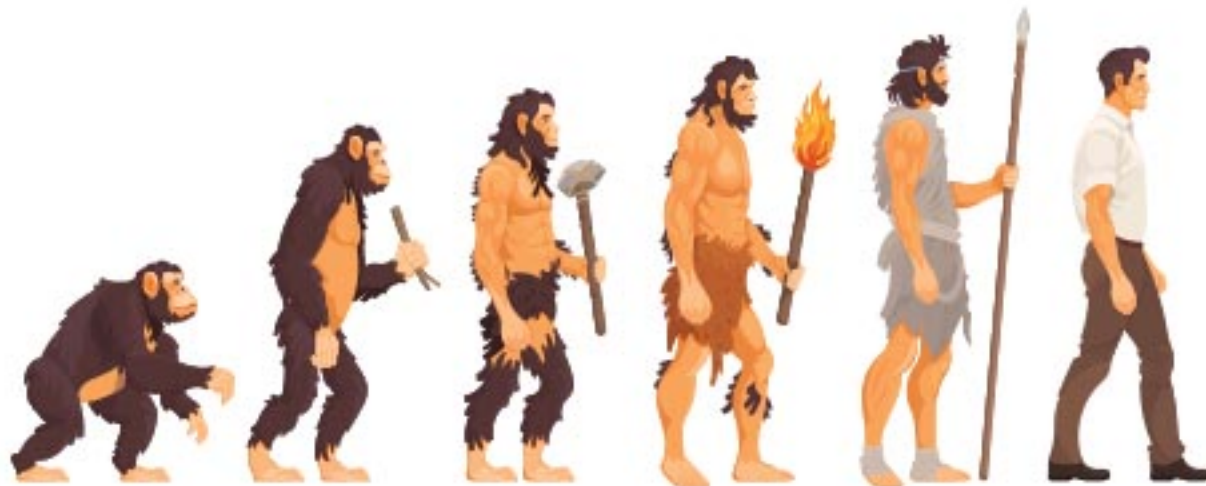

По својот изглед, прачовекот многу се разликувал од денешните луѓе. Бил наведнат, обраснат со коса, а главата му била помала.

На почетокот, првобитниот човек живеел во пештери. Поголем дел од времето го минувал седејќи или качувајќи се по дрвјата, хранејќи се со плодови и корења од различни растенија и животни кои самиот ги ловел и наоѓал во природата. За да го дофати плодот од гранките, прачовекот се поткревал и го издолжувал телото.

Првобитниот човек постепено се исправал и се движел на задните нозе. Изработувал орудија и предмети, од дрво, коски и камен, а подоцна ги открил огнот и металот, одгледувал растенија и припитомувал животни.

Развој на човекот по пат на еволуција

Што мислиш, на кој начин комуницирале првите луѓе?

Првите луѓе не умееле да зборуваат, тие можеле да ги изразат своите мисли и чувства со говорни звуци, мимики и гестикулации. Често, нивната комуникација се одвивала преку слики и цртежи кои ги цртале на ѕидовите од пештерите во кои живееле. Најчесто цртале бизон, коњ, жирафа, слон, како и настани од секојдневието.

За да може да опстане во природата и да преживее, човекот морал да размислува, односно да го употребува својот разум. Постепено човекот го развил говорот. Тој имал предност во однос на другите животни, а тоа било моќта да размислува, да се приспособува, да живее во група, да соработува, да бара храна и заедно да лови. На тој начин човекот се одделил од животните.

Заломни

- Прачовекот се појавил пред милиони години.
- Првобитниот човек живеел во пештери.
- Првите луѓе комуницирале со говорни звуци, мимики и гестикулации.

Научи повеќе

Еволуција е долг процес на промена преку кој живите суштества се развиваат и се менуваат низ генерации.

Активност

1. Работете во парови. Во Венов дијаграм запишете ги разликите и сличностите на праचовекот со денешниот човек.
2. Поделете се во групи. Секоја група да истражи и пронајде фотографии според барањата. Изработете фото-албум или презентација и презентирајте пред соучениците.

Група 1: Како изгледал човекот во минатото и како изгледа денес?

Група 2: Орудија и предмети што луѓето ги користеле во минатото и ги користат денес.

Група 3: Како комуницирале луѓето во минатото, а како комуницираат денес?

Прашања за проверка на знаењата

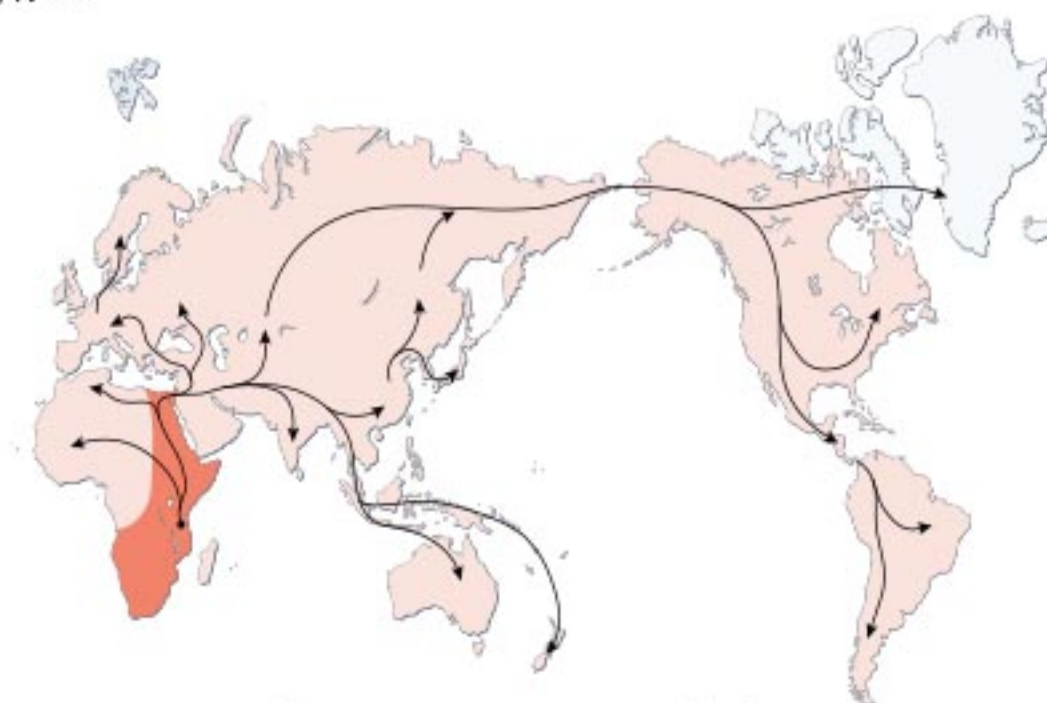
1. Како се вика најстариот предок на човекот?
2. На кое место се појавиле првите луѓе?
3. Каде живеел и со што се хранел првобитниот човек?
4. Која е разликата во комуникацијата на првите луѓе и современиот човек?
5. Дали орудијата што ги изработувал прачовекот наоѓаат примена денес и каде?

ШИРЕЊЕ НА НАСЕЛЕНИЕТО НА ЗЕМЈАТА

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Кои места биле најпогодни за населувањето на луѓето?
- Какви природни услови треба да има некој предел за да биде населен од луѓе?

Развитокот и ширењето на населението на Земјината површина било постепено и траело многу долго.

Просторно ширење на човекот на Земјата

Природните фактори, како што се релјефот, климата, водите и природните богатства биле пресудни за развојот и просторното ширење на човекот. Затоа поголема населеност имало покрај плодна земја, рамничарските, ридските области, пасишта и шуми, покрај местата со вода (реки, езера, мориња), а помала населеност во планинските, во пустинските и поларните области.

Ловот и потрагата по храна биле причините поради кои нашите предци ги напуштале своите живеалишта, па во потрага по храна се населувале во нови предели.

Со усовршувањето на орудијата за работа, со пронаоѓање на сообраќајните средства, оружјето, луѓето полесно ја менувале природата кон своите потреби. Почнале да пловат по сите мориња, да тргуваат и се населувале во подалечни и непознати земји.

Животот на нашите предци се одвивал во различни природно-географски услови, а тоа довело до постепено менување на нивниот физички изглед – добивале светла или темна коса, темна или светла боја на кожата.

Со текот на времето луѓето сè повеќе ги проширувале границите на населените области на Земјата.

Објасни што значи населен предел или населена област.

ПОСТОЈАНО НАСЕЛЕН ПРЕДЕЛ

Пределите на Земјата кои се постојано населени од луѓето се наречени **постојано населен предел**. Овде луѓето живеат во постојани населби (селски и градски), ја обработуваат почвата и имаат поволни услови за живот.

Современиот човек сè повеќе се населува на поголем простор.

Селска населба

Градска населба

Селска населба со обработливи земјоделски површини

Објасни што се мисли кога ќе се каже дека луѓето привремено населуваат некој простор.

ПРИВРЕМЕНО НАСЕЛЕН ПРЕДЕЛ

Пределите кои луѓето ги населуваат само во одреден период или сезона од годината се наречени **привремено населен предел**. Овде спаѓаат високите планински пасишта, некои туристички населби (на планина, река, море, езеро), викенд и риболовни населби, осамени острови и друго.

Овие простори човекот ги населува само во одреден период (сезона) од годината.

Викенд-населба на езеро

Рибарска населба

Планинска викенд-населба

Дали знаеш места во светот на кои не живеат луѓе?

НЕНАСЕЛЕН ПРЕДЕЛ

Големи површини од Земјата се **ненаселен предел**. Тоа се суровите поларни предели, големите пустини, тропските шуми, мочуришта и високите снежни и карпести планини над 6000 метри надморска височина.

Суровите природни услови (многу високи или многу ниски температури на воздух, немање извори на вода за пиење, постојан мраз и слично) направиле некои предели на Земјата да не бидат населени.

Песочна пустина

Мочурлив предел

Поларни предели

Карпести предели

Запомни

- Релјефот, климата, водите и природните богатства биле пресудни за развојот на човекот и неговото населување на поголем простор.
- На Земјата постојат предели кои се постојано, повремено или воопшто ненаселени.

Научи повеќе

Иглу е привремен зимски дом или ловиште на канадските и гренландските Инуити (Ескимии). Тоа е направено од снежни блокови.

Активност

- Истражи за Бедуините, според дадените барања:
 - На кој континент и во кој дел од континентот се застапени Бедуините?
 - Со што најчесто се занимаваат Бедуините?
 - Каков е видот на нивниот престој?
 - Разговарајте, споредете ги и презентирајте ги добиените информации пред соучениците
- Прецртај ја шемата во тетратка и напиши примери на познати постојано населени предели.

- Поделете се во групи. Замислете дека треба да организирате посета од група туристи. Секоја група да запише и презентира интересни места и важни области кои треба да се посетат во нивното место.
 - Група 1 треба да избере еден постојано населен предел.
 - Група 2 треба да избере еден населен предел.
 - Група 3 треба да избере еден ненаселен предел.
 - Група 4 се туристите што треба да изберат каде би оделе на посета.
- Истражувај на интернет, како Ескимите градат привремени живеалишта и презентирај пред соучениците на следниот час.

Прашања за проверка на знаењата

- Кои природни фактори се значајни за луѓето да населат некој простор?
- Наведи кои континенти биле први населени.
- За кој предел велиме дека е постојано населен?
- Наброј предели кои се повремено населени.
- Наведи некои воопшто ненаселени предели.
- Дали повремено населен предел може да се претвори во постојано населен и како?

ОТКРИТИЈАТА НА КОНТИНЕНТИТЕ

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

Обиди се со свои зборови да го објасниш поимот откритие.

Големите географски откритија се поврзани со потребата да се откријат нови трговски патишта, нови земји и извори на сировини. Во периодот од 15 до 17 век во Европа се зголемила побарувачката на зачини, злато, свила, скапоцени камења и слично.

Карта на големите географски откритија

Научниците и пронаоѓачите во тој период го откриле компасот, огненото оружје и барутот, ги усовршиле и географските карти.

Компас

Стара географска карта

Европските народи почнале да градат нови поиздржливи бродови (од типот **каравела**), кои можеле да пловат и по мориња кои биле многу потешки за пловидба од Средоземното Море. Тогаш се случиле најзначајните пловидби и истражувања, кои придонеле за откривањето на континентот Америка, пронаоѓањето на поморскиот пат до Индија и првото патување околу светот.

Брод Каравела

Кристофер Колумбо е познат морепловец од Џенова (Италија), кој бил ангажиран за поморски патувања со цел наоѓање поморски пат до Индија. Во 1492 година, Колумбо патувал на запад по Атлантскиот Океан и наместо да пристигне во Азија, тој пристигнал во нов непознат свет (сегашна Америка). Мислејќи дека пристигнал во Индија, жителите ги нарекол Индијанци. Колумбо уште трипати пловел по Атлантскиот Океан и не дознал дека открил нов континент.

Сепак, неколку стотини години пред Колумбо, Викинзите допловиле до американскиот континент, но не го населиле.

Кристофор Колумбо

Патувањата на Колумбо при откривањето на Америка

Италијанскиот морепловец **Америго Веспучи**, по патувањето на Колумбо, ги посетил и ги истражувал истите територии и утврдил дека не станува збор за Индија, туку за непознат континент. Во негова чест, континентот го добил името Америка, бидејќи е првиот истражувач кој докажал за постоење на големо непознато копно. Веста за новооткриениот континент брзо се раширила и овозможила населување на многу народи од Европа.

Америго Веспучи

Северна и Јужна Америка

Васко де Гама е познат португалски морепловец, кој се упатил на патување покрај брегот на Африка и по подолго пловење стигнал до Индија. Тој успеал да воспостави поморски пат меѓу Европа и Азија за полесно одвивање на трговијата по водите на океаните.

Поморскиот пат до Индија

Васко де Гама

Фернандо Магелан е португалски морепловец кој пловел по Атлантскиот Океан, ја заобиколил Африка и запливил по водите на друг океан. Бидејќи немало многу бранови како во Атлантскиот Океан, Магелан овој океан го нарекол Тихи Океан (тивок океан). Тој е првиот морепловец кој отпловил од Европа до Азија одејќи на запад и прв Европеец кој го преминал Тихиот Океан. Магелан е значаен по тоа што докажал дека Земјата не е рамна плоча, туку има тркалезна форма.

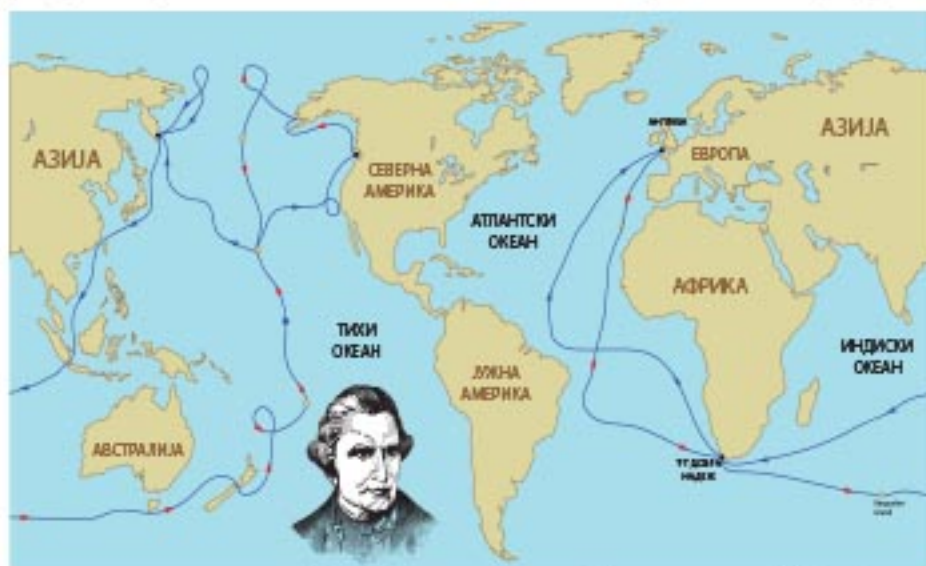
Фернандо Магелан во 1519 година запливил од пристаништето во Шпанија и во 1521 година пристигнал на истото пристаниште

Фернандо Магелан

Патувањето на Магелан
(првото патување околу светот)

Британскиот истражувач капетанот **Џејмс Кук** имал три патувања по Тихиот Океан. Тој е првиот истражувач кој овозможил контакт на континентот Европа со Австралија и Нов Зеланд.

Џејмс Кук

Патувањето на Џејмс Кук

Големите географски откритија се од суштинско значење и претставуваат еден од најзначајните периоди во светската историја. Предизвикале големи промени во тогашниот свет во Европа. Од новооткриените континенти во Европа се пренесени земјоделски култури, како што се компир, домати, пченка, грав.

Запомни

Големите географски откритија овозможиле населување на новооткриените континенти, ја забрзале трговијата и размената на стоки во различни предели од светот. Се забрзал развојот на науката и медицината.

Научи повеќе

Многу одамна, луѓето не знаеле колку е голема Земјата и што има на другите страни на светот. Но, храбрите морепловци тргнале во авантури за да откријат нови земји, патишта и богатства.

Феникијците биле едни од првите големи морепловци. Пловеле по Средоземното Море, тргувале со злато, сребро, стакло и со виолетовата боја (што тогаш била многу ретка и скапа). Подоцна, Марко Поло патувал по копнениот пат на свилата до Кина и кога се вратил раскажувал за богатствата, чајот и чудата што ги видел таму.

Активност

1. Истражи од интернет кои јазици се говорат во Северна, а кои во Јужна Америка. Која е причината за нивната употреба?
2. Истражи кои зачини се донесени од Азија во Европа!
3. Со помош на информации од интернет опиши го патувањето на Кристофер Колумбо.

Прашања за проверка на знаењата

1. Наведи ги причините за патувањата кои довеле до големи географски откритија.
2. Кој бил првиот европски истражувач кој го открил патот до Индија преку Африка и кога се случило тоа?
3. Која е целта на патувањето на Кристофер Колумбо и што открил на патувањето?
4. Кој е главниот мотив за патувањето на Васко де Гама до Индија?
5. По што е познат Магелан?
6. Какво влијание имале откритијата на истражувачите врз развојот на трговијата?
7. Зошто е значајно откритието на Џејмс Кук и како тоа ја променило картата на светот?

ПОВРШИНА НА КОНТИНЕНТИТЕ

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Според картата, наброј ги континентите на Земјата?
- Процени од картата на светот кој континент има најголема површина.

Карта со континентите на светот

Континенти се најголемите копнени површини обиколени со мориња и океани.

На Земјата има **седум континенти**:

Северна Америка

Европа

Азија

Јужна Америка

Африка

Австралија со Океанија

Антарктик

Во табелата се дадени податоци за површината на континентите.

Континенти	Површина во квадратни километри
Европа	10 милиони km^2
Антарктик	14 милиони km^2
Северна Америка	24 милиони km^2
Јужна Америка	18 милиони km^2
Африка	30 милиони km^2
Азија	44,5 милиони km^2
Австралија и Океанија	9 милиони km^2

Кој континент има најголема, а кој најмала површина?

Запомни

На Земјата има седум континенти, и тоа се: Европа, Азија, Северна Америка, Јужна Америка, Африка, Австралија и Океанија и Антарктикот.

Според површината, најголем континент е Азија, а најмал континент е Австралија и Океанија.

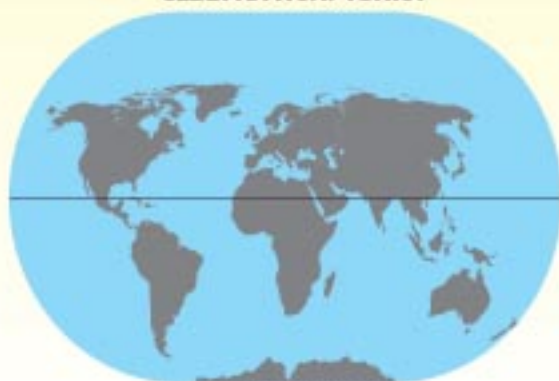

Научи повеќе

Според тоа како луѓето ги откривале, запознавале и населувале, континентите се поделени на континенти од **Стариот Свет** (Азија, Африка и Европа) и континенти од **Новиот Свет** (Северна Америка, Јужна Америка, Антарктик и Австралија со Океанија).

Активност

1. Користи ја табелата со податоци за површината на континентите и нацртај столбест дијаграм. Потоа, подреди ги континентите според големината, почнувајќи од најголемиот до најмалиот континент.
2. Пресметај колкава е вкупната површина на Северна и Јужна Америка и процени кој континент е поголем од нивната вкупна површина.
3. Наброј кои континенти се на северната, а кои на јужната земјина полутопка.

СЕВЕРНА ПОЛУТОПКА**ЈУЖНА ПОЛУТОПКА**

Користи
политичка карта
на светот.

Прашања за проверка на знаењата

1. Наброј ги континентите на Земјата.
2. Кој континент има најголема површина, а кој е најмал?
3. Кој континент има најмногу држави, а воедно е и втор по големина?
4. Кој континент е покриен со мраз и нема постојано население, иако по површина е поголем од Европа и Австралија?
5. Кој континент е единствениот што е во исто време и држава и континент?

БРОЈ НА НАСЕЛЕНИЕ НА КОНТИНЕНТИТЕ

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

Што мислиш, дали бројот на население е поголем ако големината на континентот е поголема?

Кои фактори се најважни за бројноста на населението?

Број на население означува колку жители има на планетата Земја.

Вкупниот број на население во 2024 година е **околу 8 милијарди луѓе**. Бројот на население по континенти е различен.

Во табелата е прикажан бројот на население по континенти во светот од 2024 година.

Континенти	Број на население
Азија	5 милијарди
Австралија и Океанија	46 милиони
Европа	744 милиони
Северна Америка	617 милиони
Африка	1,5 милијарди
Антарктик	/
Јужна Америка	438 милиони

Кој континент е најнаселен, а кој е намалку населен?

Единствен постојано ненаселен континент е Антарктикот. Населението на Антарктикот се состои од научноистражувачки тимови (станции). Овде нема постојано населени жители. Бројот се менува во зависност од временските услови. Во текот на летните месеци има околу 5000 луѓе, а во зимскиот период оваа бројка се намалува на околу 1000 луѓе.

Запомни

1. Број на население значи колку жители има на планетата Земја.
2. Најнаселен континент е Азија, а најмалку населен континент е Австралија и Океанија. Антарктикот е единствен ненаселен континент.

Научи повеќе

На почетокот на 20 век бројот на население на нашата планета бил 1,6 милијарди. Оттогаш па до денес, овој број е зголемен на 8 милијарди луѓе. Овој пораст доведе до промени во временските модели, губење на живеалиштата, загадување на животната средина, како и трошење на природните ресурси.

Активност

Поделете се во седум групи. Секоја група треба да изработи плакат со кој ќе претстави еден континент. Плакатот треба да содржи илустрации или фотографии, податоци за површината во квадратни километри, бројот на население и други интересни карактеристики за тој континент. На пример: Австралија е континент на кенгурите. Презентирајте го својот плакат во одделението.

Прашања за проверка на знаењата

1. Колку изнесува вкупниот број на население на планетата Земја?
2. Кој континент има најголем број на население?
3. Според бројот на население кое место го зафаќа Европа и колку изнесува вкупниот број на население?

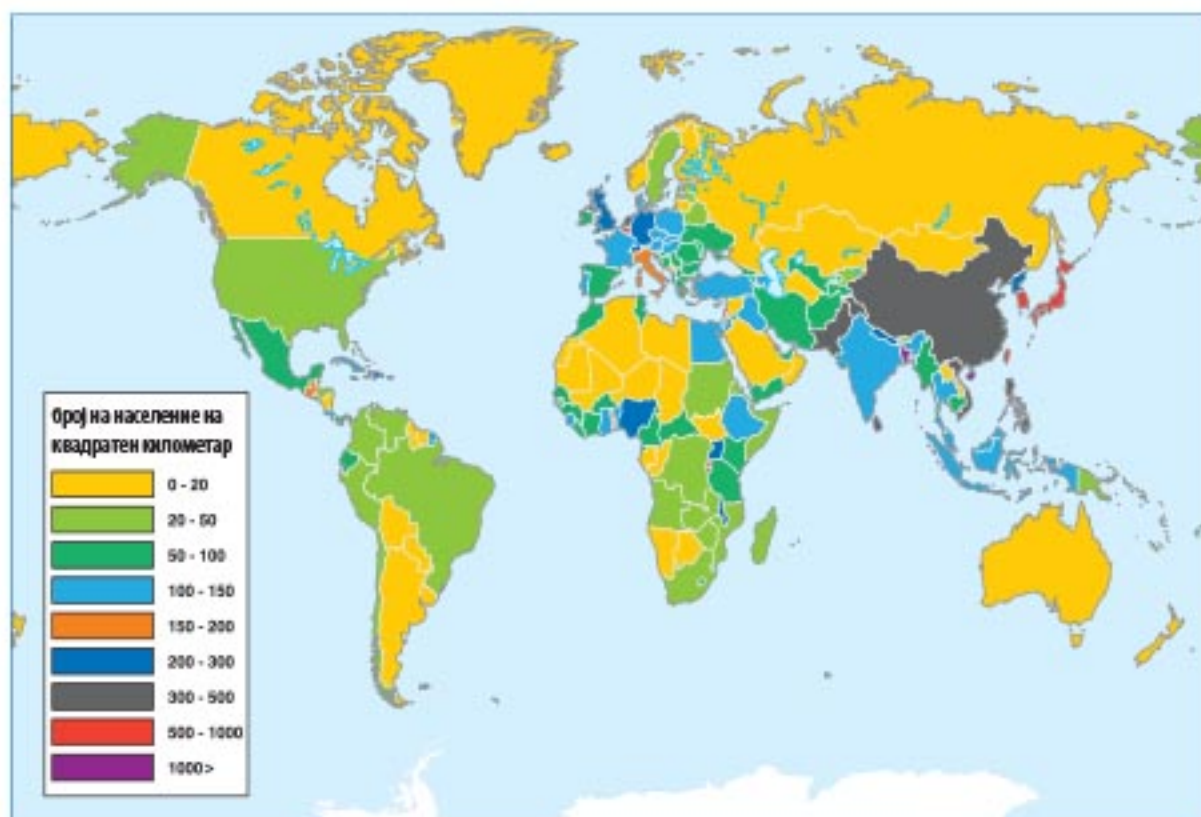
ГУСТИНА НА НАСЕЛЕНОСТ

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Дали густината на населението зависи од бројот на жители на континентот? Објасни!
- Кои области од Земјата се ненаселени? Наведи пример.

Густина на населеност претставува колку жители има на површина од 1 km^2 .

Густината на населеност се определува кога вкупниот број на население ќе се подели со големината (површината) на територијата на која живее тоа население.

Густина на населеноста на земјите во 2024 година

Густината на населеноста во сите области на Земјата не е еднаква.

Просечната густина на населеност во светот изнесува околу 53 жители на квадратен километар.

Густината на населението се зголемува со зголемување на бројот на луѓе. Таа зависи од повеќе фактори: климата, релјефот, природните богатства, развиеноста на индустријата, здравствените услови и друго.

Најгусто населени се областите по долините на големите реки, плодните низини, рударските области. Погусто се населени приморските делови на континентите отколку нивните внатрешни делови.

Најретко населени се најсеверните делови од Европа, Азија, Америка, како и високите планини, пустинските предели.

Во табелата е наведена густината на населеност по континенти според пописот од 2024 година.

Континент	Густина на населеност на 1 km ²
Европа	34 жители
Азија	155 жители
Австралија и Океанија	5 жители
Антарктик	Нема постојано население
Африка	51 жител
Северна Америка	29 жители
Јужна Америка	25 жители

Заломни

- **Најгусто населен** е континентот Азија со 155 жители на 1 km², а **најретко населен** е континентот Австралија со Океанија со 5 жители на 1 km².
- Антарктик **нема постојано население**.

Научи повеќе

Монголија е најмалку населената земја во светот поради суровата клима, која е резултат на нејзината географска местоположба. Таа има двајца жители на квадратен километар (податоци од 2022 година).

Активност

1. Подреди и запиши ги континентите од табелата, почнувајќи од најгусто населен до најретко населен континент.
2. Нацртај столбест дијаграм за да ги претставиш податоците од табелата.
3. Користи официјални податоци од интернет и состави табела од пет најгусто населени држави на секој континент. Потоа, нацртај столбест дијаграм според податоците во табелата.

Прашања за проверка на знаењата

1. Што претставува густина на населеност?
2. Како се определува густина на населеност на одредено подрачје или територија?
3. Колку изнесува просечната густина на населеност на Земјата?
4. Од што зависи густината на населеност?
5. Кои области се најгусто населени, а кои најретко населени?
6. Кој континент има најголема, а кој најмала густина на населеност?
7. Кој континент не е населен? Зошто?
8. Истражи и направи список на десет најгусто населени градови во светот!

НАТАЛИТЕТ, МОРТАЛИТЕТ И ПРИРОДЕН ПРИРАСТ

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Што мислиш, дали бројот на населението во светот се намалува или се зголемува?
- Од што зависи промената на бројот на жители?

Бројот на новородените во однос на вкупниот број на населението се вика **наталитет**.

Бројот на смртни случаи во однос на вкупниот број на населението се вика **морталитет**.

Наталитетот постојано се менува.

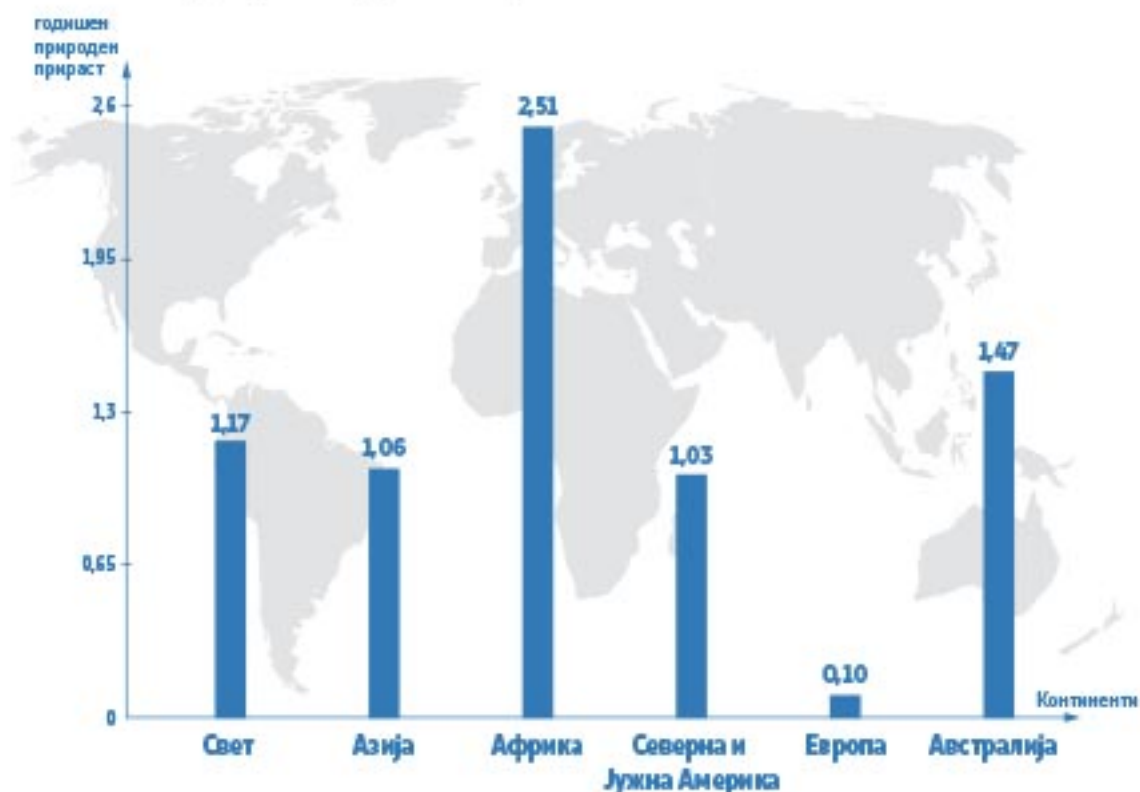
Наталитет

Природен прираст

Природен прираст е разликата помеѓу наталитетот и морталитетот на населението во одреден временски период.

На сликата преку столбест дијаграм е прикажан природниот прираст на населението по континенти во периодот 2010 до 2013 година.

- Кои континенти имаат најголем природен прираст, а кои најмал?
- Објасни што значи тоа?

Природниот прираст покажува зголемување или намалување на бројот на населението. Ако наталитетот е поголем од морталитетот, тогаш доаѓа до зголемување на населението, и обратно, ако морталитетот е поголем од наталитетот, доаѓа до намалување на бројот на населението.

Природниот прираст е во опаѓање на сите континенти во последните години, освен во Африка.

Наталитетот и морталитетот зависат од многу фактори: развиеност на општеството, бројот на образовани луѓе во еден регион, природните услови, економскиот развој, достапност до здрава и чиста храна и вода и многу други.

Густината на населението директно зависи од зголемувањето или намалувањето на наталитетот и морталитетот.

Запомни

- Бројот на новородените во однос на вкупниот број на населението се вика наталитет.
- Бројот на смртни случаи во однос на вкупниот број на населението се вика морталитет.
- Природен прираст е разликата помеѓу наталитетот и морталитетот на одредено население во одреден временски период.

Научи повеќе

Доколку морталитетот е поголем од наталитетот, тогаш станува збор за **негативен природен прираст**.

Активност

1. Поделете се во три групи. Секоја група треба да направи презентација според дадените барања и потоа да презентира пред другите групи.

Група 1:

- А) Кои се најчести причини за намалување на наталитетот?
- Б) Како влијаат природните услови врз морталитетот?

Група 2:

- А) Како може да влијае развојот на образованието врз наталитетот?
- Б) Како може напредокот на медицината во една држава да влијае врз морталитетот?

Група 3:

- А) На кој начин навиките на луѓето (исхрана, физички активности, болести и слично) влијаат врз наталитетот и морталитетот во една држава.
- Б) Наведи континент или држави каде што луѓето имаат недостиг на храна и вода.

2. На сликата е дадена мапа на просечна возраст на населението по континенти.

А) Кој континент има највозрасно население? Што мислиш, зошто?

Б) Што значи за еден континент доколку најголем дел од населението е возрасно?

3. Истражи каде во нашата држава има места со негативен, а каде со позитивен природен прираст. Запиши ги и презентирај пред соучениците.

Прашања за проверка на знаењата

1. Објасни го поимот наталитет.
2. Што е морталитет?
3. Што претставува природниот прираст?
4. Кои фактори влијаат врз зголемување на природниот прираст?
5. Што ни покажува природниот прираст?
6. Какво влијание имаат епидемиите врз наталитетот и морталитетот?

МИГРАЦИИ

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

Како ќе го објасниш поимот преселба, односно преселување?

Преселувањето на населението од едно во друго место на живеење се вика **миграција**.

На сликата се прикажани патиштата на човековата миграција.

Процесот на иселувањето на населението се вика **емиграција**.

Процесот на доселување на населението се вика **имиграција**.

Зошто луѓето се преселуваат од едно на друго место?

Луѓето на Земјата отсекогаш се иселувале од едно на друго место, барајќи подобри услови за живот. Најголеми и најпознати преселувања имало од азискиот во европскиот дел, потоа и на континентите Америка и Австралија со Океанија.

Во зависност од местото каде што се одвиваат, миграциите се делат на **внатрешни** и **надворешни**.

Внатрешни миграции се одвиваат кога населението се преселува од едно на друго место во својата држава (од село во град, од град во село, од град во друг град, од село во друго село).

Надворешни миграции претставуваат преселување на населението надвор од границите на својата држава.

Јас сум Аја и потекнувам од Египет. Со моето семејство се преселив во Канада. Мојот татко е лекар и ќе работи во научен институт во Торонто.

Јас сум Никола од Гевгелија. Се запишав на Медицински факултет во Скопје и затоа се преселив во Скопје.

За кој вид миграција станува збор во случајот со Аја, а за кој вид миграција во случајот со Никола?

Патеките на миграција во светот

За мигрирање на населението постојат повеќе причини од кои најважни се:

- економските (подобри услови за живот)
- воените конфликти
- природните непогоди (епидемии, поплави, суши, пожари и слично).

Војни

Земјотрес

Поплава

Пожар

Суша

Епидемија

Во современиот свет, во стопански недоволно развиените земји постои **пренаселеност** поради поголемиот природен прираст на населението, од една страна, и немање можности за вработување, од друга страна. Затоа дел од населението се иселува – емигрира во стопански развиените земји во кои, поради малиот природен прираст, има потреба од работна сила неопходна за развој на нивното стопанство.

Во современиот свет, во стопански недоволно развиените земји има пренаселеност поради поголемиот природен прираст на населението.

Луѓето се преселуваат и денес. Преселбите биле и ќе бидат дел од нашето секојдневие. Преселбите не влијаат врз бројната структура на населението, туку тие вршат само негова распространетост.

Научи повеќе

Од 1576 година до денес, Колима (вулкан во Мексико) има еруптирано над 40 пати, а една од најголемите ерупции била во јануари 1913 година.

Поради закана од неговата активност, во последните неколку години се направени неколку евакуации на населението, а во негова близина е поставена и камера која го следи во реално време.

По ерупцијата во 2014 година, се чини дека вулканот е постојано активен и речиси секоја година има ерупции.

Активност

1. Работете во парови. Секој пар нека избере и наведе една непогода што може да предизвика миграција на население. Истражувајте, запишете и презентирајте пред соучениците. Презентацијата треба да ги содржи следните податоци:

- каква непогода се случила,
- кога и каде се случила,
- каде мигрирало населението од тоа место,
- каков вид миграција настанала кај жителите од тоа место,
- на која друга локација најмногу од жителите мигрирале.
- Напишете ваше мислење што треба да се направи за да се вратат жителите во своите домови.

Прашања за проверка на знаењата

1. Што е миграција?
2. Наброј ги видовите миграции според местото каде што се одвиваат.
3. Кои се најчести причини за миграција на населението?
4. Зошто луѓето од недоволно развиените земји емигрираат во економски развиените земји?
5. Како влијаат миграциите врз бројот на населението?

СТРУКТУРАТА НА НАСЕЛЕНИЕТО НА КОНТИНЕНТИТЕ

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

Разговарајте во групи: На кој начин можат миграциите да влијаат врз промената на составот на населението на континентите? Наведете свој пример!

Зошто најчесто се случуваат миграциите?

Независно од причините и времето на настанување на миграциите, независно од правците на движењето на луѓето од едно до друго место, од една во друга држава, континент и слично, миграциите имаат големо влијание врз структурата на населението.

Главни карактеристики на структурата на населението се:

- пол
- возраст
- густина
- етничка припадност.

Податоци за структурата на населението се добиваат врз основа на спроведен **попис** на населението во одреден временски период. Пописот најчесто се прави на секои десет години.

Според **половата структура** се согледува бројниот однос меѓу машкото и женското население. Од неа зависи и природниот прираст на населението.

Миграциските движења, промените во наталитетот и морталитетот влијаат врз **старосната структура на населението**.

Старосна структура претставува поделба на населението според **возрасни групи**.

- Од 0 до 19 години **младо население**.
- Од 20 до 65 години **зрело население**.
- Над 65 години **старо население**.

Возраста на населението се смета врз основа на датумот и годината на раѓање.

Етничката структура на населението е значајна за развојот на државите, особено за повеќенационалните држави.

Етнички белези на населението се: мајчин јазик, верска припадност, националност, раса и слично. Познавањето на етничките белези се значајни за согледување на различните карактеристики кои најчесто се резултат од различните традиции, обичаи, култура, религија и слично.

Благодареејќи на миграциите сите континенти се мешавина од различни вери, раси и народи.

Наброј некои религии што се застапени во светот.

Преселувањето на населението во друга држава или континент доколку е помасовно, придонесува до промена на структурата во таа држава, односно континентот.

На континентите Европа и Азија најголем број од населението припаѓа на белата и жолтата раса народи.

Индија е вистински мозаик – мешавина од различни народи и раси.

На континентите Африка и Америка се застапени бела, жолта и црна раса, кои довеле и до мешани групи на народи.

Запомни

- Главни карактеристики на структурата на населението се: пол, возраст, густина, етничка припадност.
- Миграциите влијаат врз застапеноста на различните раси на народите.

Научи повеќе

- **Мулати** се луѓе кои се настанати со мешање на бела и црна раса.
- **Местиси** се луѓе кои се настанати со мешање на бела и жолта раса.
- **Замбоси** се луѓе кои се настанати со мешање на црна и жолта раса.
- **Демографија** е наука која го проучува населението, со неговата структура, неговата густина, составот, половата и религиска структура. Зборот демографија доаѓа од грчките зборови: *démōs* - народ; и *graphé* – пишува, опишува.

Активност

1. Поделете се во групи. Секоја група треба да истражи и да направи презентација на дадената тема. Презентирајте пред соучениците.

Група 1: Причини за преселувањето на населението денес.

Група 2: Религии, раси и јазици кои се зборуваат во Данска.

Група 3: Религии, раси и јазици кои се зборуваат во Бразил.

Група 4: Религии, раси и јазици кои се зборуваат во Индија.

2. „Патување низ континентите и нивните луѓе“

Потребен материјал:

- Големи листови хартија (или фломастери за табла)
- Картички со податоци за населението (возраст, пол, број на жители) за секој континент
- Слика од луѓе со различни национални носии за визуелна поддршка
- Глобус или мапа на светот

Правила на игра: На 6 агли од училницата ставате ознаки: Африка, Европа, Азија, Северна Америка, Јужна Америка, Австралија. Кај секој „континент“ залепете кратки, разбирливи информации, на пример: Азија: Најмногу луѓе, многу млади луѓе, густо население во градовите. Европа: Помалку млади, повеќе постари луѓе, помала густина. Африка: Многу млади луѓе, брз раст на населението итн.

Можат да се играат повеќе варијанти на играта:

- 1) „Откриј го континентот!“. Наставникот кажува на глас опис (на пример „Континентот со најмногу млади луѓе“), а учениците одат до аголот за кој мислат дека е точен (Африка).
- 2) За секој континент, учениците добиваат картички со податоци и треба да нацртаат едноставна пирамида на старост на населението (повеќе млади или постари луѓе). Да напишат краток состав за структурата на населението (број на жители, дали се повеќе млади или стари, какви работи сакаат да прават децата таму и слично). Да залепат слики од луѓе кои живеат таму.
- 3) Учениците се делат во седум групи. Секоја група добива еден континент и има задача да го претстави својот континент пред другите со реченици, на пример: „Ние сме од Африка. Кај нас има многу млади луѓе. Нашите деца сакаат да играат фудбал и да учат нови работи“. „Ние сме од Европа. Кај нас има многу баби и дедовци кои раскажуваат приказни“.

Прашања за проверка на знаењата

1. Кои се главните карактеристики на структурата на населението?
2. Од каде се добиваат податоци за структура на населението?
3. Објасни што значи полова структура.
4. Што влијае врз старосната структура?
5. Наброј ги етничките белези на населението.

ПОЗИТИВНИ ЕФЕКТИ ОД МИГРАЦИИТЕ

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

Што мислиш какви можат да бидат последиците од преселувањето на луѓето од едно на друго место?

Миграциските движења се случувале во минатото, се случуваат денес и ќе се случуваат и во иднина.

Преселување на населението

Во светски рамки миграциите добиле особено голем замав по големите географски откритија, тогаш почнала да се менува и населеноста по региони. Миграциите довеле до промена на бројноста, густината, структурата, појава на различни раси, религии, нации меѓу луѓето. Во Америка и Австралија со Океанија се населувало ново население од Европа и на тие континенти почнале да се создаваат нови територии и држави.

Миграциите можат да имаат позитивни и негативни ефекти.

Позитивните ефекти од миграцијата се однесуваат на местото што човекот го одбрал за живот, и тие опфаќаат:

- Подобра безбедност, подобар животен стандард, подобро образование, можност за добивање добро работно место.
- Миграциските движења ја зголемуваат понудата за работна сила. Државата во која се доселуваат луѓето добива квалификувана работна сила, која го помага економскиот и стопанскиот развој на државата.
- Поголема комуникација, толеранција, разбирање и прифаќање на разликите меѓу луѓето од различни раси, религии, јазици, култури, обичаи.
- Зголемување на бројот на населението во регионите и местата каде што наталитетот е во опаѓање или е низок.
- Запознавање, прифаќање и почитување на традицијата и историјата на државата во која се доселува населението.

Како резултат на брзиот развој на науката, технологијата, комуникациските врски и сообраќајот, миграцијата на населението во последно време е сè почесто и полесно.

Запомни

Миграциите придонесуваат за поголема комуникација, толеранција, разбирање и прифаќање на разликите меѓу луѓето од различни раси, религии, јазици, култури, обичаи.

Научи повеќе

Миграциите кои опфаќаат големи групи на луѓе, кои се движат од еден во друг географски регион се нарекуваат масовни миграции. Миграциите можат да бидат помали, индивидуални или сезонски.

Активност

Поделете се во групи. Истражувајте и запишете на дадена тема. Потоа, презентирајте пред соучениците.

Прва група: Позитивните ефекти од миграциите.

Втора група: Негативните ефекти од миграциите.

Трета група: Заедничките карактеристики (сличности) на позитивните и негативните ефекти од миграциите.

Прашања за проверка на знаењата

1. Кога биле миграциите со најголем интензитет во светски рамки?
2. До какви структурни промени на населението довеле миграциите во Америка и Австралија со Океанија?
3. Какви можат да бидат ефектите од миграциите?
4. Наведи свој конкретен пример за позитивен ефект на миграција!

ГОЛЕМИНА НА ДРЖАВИ СПОРЕД ПОВРШИНА И БРОЈ НА НАСЕЛЕНИЕ ВО СВЕТОТ

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

На картата секоја обоена површина означува една држава.

Ваквата карта се нарекува политичка карта.

Политичка карта на светот

Дали големината на површината на државата значи дека таа има и најмногу население?

Во светот има околу 195 држави. Постојат територии кои не припаѓаат на ниедна држава. Големите држави по површина имаат предели кои се густо населени, но и предели кои воопшто не се населени. Тоа значи дека државата може да има голема површина, но мал број на население во однос на површината.

Во табелата се прикажани десет држави со нивната површина и број на население.

Држава	Површина во km ²	Број на население
Русија	17 098 246	146 122 520
Канада	9 984 670	37 742 154
Кина	9 706 961	1 419 321 278
САД	9 372 610	336 925 270
Бразил	8 515 767	217 186 052
Австралија	7 692 024	25 499 884
Индија	3 287 590	1 450 935 791
Аргентина	2 780 400	45 195 774
Казахстан	2 724 900	18 776 707
Алжир	2 381 741	43 851 044

- А) Пронајди ги и именувај ги десетте најголеми држави на политичката карта на светот.
 Б) Која е најголемата држава по површина?
 В) Која држава има најголем број на жители?
 Г) Зошто најголемите држави немаат и најголем број на жители – од што зависи тоа?

Запомни

- Големината на државите можеме да ја одредуваме според нивната површина и според бројот на нивното население.
- Поголема површина на една држава не значи дека таа има и многу жители.

Научи повеќе

Истражувај за рангирањето на 195 држави според нивната површина во квадратни километри на следниот линк:

<https://www.worldometers.info/geography/largest-countries-in-world/>

Ако сакаш да дознаеш и за бројот на жители на планетата Земја, истражувај на линкот:

<https://www.worldometers.info/world-population/>

Активност

1. Изработи столбест дијаграм со податоците од табелата на државите по површина и број на население.
2. Поделете се во групи. Секоја група има задача да истражи за еден континент:
 - А) Најголема држава според површина
 - Б) Најголема држава според број на население
 - В) Најгусто населен дел на континентот
 Презентирајте пред соучениците.

Прашања за проверка на знаењата

1. Колку држави има во светот?
2. Која држава во светот е најголема по површина?
3. Која држава во светот има најголем број на население?
4. Кои се најважните фактори од кои зависи бројот на населението.

НАЈГОЛЕМИ ДРЖАВИ ВО СВЕТОТ СПОРЕД ПОВРШИНА И БРОЈ НА НАСЕЛЕНИЕ

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

Внимателно разгледај ја картата на светот и потсети се која од државите во светот е најголема по површина.

Прочитајте ги и разговарајте за податоците за државите во табелите (статистички податоци од 2024 година).

ЕВРОПА

Држава	Површина во квадратни километри
Русија (европски дел)	3 969 100
Украина	603 628
Франција	549 087

табела 1

Држава	Број на население
Русија	144 820 423
Германија	84 552 242
Велика Британија	69 138 192

табела 2

Државите од табела 1 се обоени со црвена боја.

На твојата нема карта обој ги со портокалова боја државите од табела 2.

АЗИЈА

Држава	Површина во квадратни километри
Русија (азиатски дел)	13 083 100
Кина	9 706 961
Индија	3 287 590

табела 3

Држава	Број на население
Индија	1 450 935 791
Кина	1 419 321 278
Индонезија	283 487 931

табела 4

Државите од табела 3 се обоени со зелена боја.

На твојата
нема карта обој
ги со сина боја
државите од
табела 4.

АФРИКА

Држава	Површина во квадратни километри
Алжир	2 381 741
Конго	2 345 000
Судан	1 886 068

табела 5

Држава	Број на население
Нигерија	232 679 478
Етиопија	132 059 767
Египет	116 538 258

табела 6

Државите од табела 5 се обоени со виолетова боја.

На твојата
нема карта обој
ги со жолта боја
државите од
табела 6.

СЕВЕРНА АМЕРИКА

Држава	Површина во квадратни километри
САД	9 147 420
Канада	9 093 510
Мексико	1 943 950

табела 7

Држава	Број на население
САД	345 426 571
Мексико	130 861 007
Канада	39 742 430

табела 8

Државите од табела 7 се обоени со сина боја.

На твојата
нема карта обој
ги со црвена боја
државите од
табела 8.

ЈУЖНА АМЕРИКА

Држава	Површина во квадратни километри
Бразил	8 515 767
Аргентина	2 780 400
Перу	1 285 216

табела 9

Држава	Број на население
Бразил	211 998 573
Колумбија	52 886 363
Аргентина	45 696 159

табела 10

Државите од табела 9 се обоени со зелена боја.

На твојата
нема карта обој
ги со портокалова
боја државите од
табела 10.

АВСТРАЛИЈА СО ОКЕАНИЈА

Држава	Површина во квадратни километри
Австралија	7 682 300
Папуа Нова Гвинеја	452 860
Нов Зеланд	263 310

табела 11

Држава	Број на население
Австралија	26 713 205
Папуа Нова Гвинеја	10 576 502
Нов Зеланд	5 213 944

табела 12

Државите од табела 11 се обоени со сина боја.

На твојата нема карта обој ги со виолетова боја државите од табела 12.

АНТАРКТИК

На Антарктикот официјално нема држави. Но, седум држави поседуваат делови од овој континент. Тоа се Австралија, Норвешка, Обединетото Кралство, Аргентина, Чиле, Нов Зеланд и Франција.

Дел во сопственост на друга држава	Површина во квадратни километри
Австралија	5 896 500
Норвешка	2 700 000
Обединетото Кралство	1 709 400

На Антарктикот нема постојани жители.

Запомни

- Најголеми пет држави, според нивната површина, се Русија, Канада, САД, Кина и Бразил.
- Најнаселени пет држави во светот се Индија, Кина, САД, Индонезија и Пакистан.

Научи повеќе

Поголемиот дел од Антарктикот е покриен со мраз, со просечна дебелина од 1,9 километри.

Антарктикот е во просек најстудениот, најсувиот и најветровитиот од континентите и има најголема просечна надморска височина. Континентот главно претставува поларна пустина.

Активност

1. Изработи столбест дијаграм од податоците на најголемите држави по континенти според бројот на население и површина. Дискутирајте во паралелката која држава е со најголем број на население и дали таа има и најголема површина.
2. Поделете се во седум групи и секоја група треба да избере еден континент. Вие имате улога на туристичка агенција која дава понуда за патување и посета на избрана држава. Во вашата понуда напишете податоци за:
 - места што треба да се посетат
 - јазици што се зборуваат
 - интересни обичаи или настани што се одржуваат во таа држава
 - специфични јадења
 - познати личности
 - историски знаменитости, археолошки наоѓалишта
 Презентирајте ја понудата пред соучениците.

Прашања за проверка на знаењата

1. Која држава во Европа има најголем број на население, а која е најголема по површина?
2. Која држава во Азија е најголема по површина и по број на население?
3. Која држава има најмногу население во Африка?
4. Која држава е најголема по број на население во Америка?
5. Кој континент нема постојано население?
6. Која е единствената држава што се наоѓа и во Европа и во Азија и има најголема површина во светот?
7. Која е најголемата држава по површина во Африка?
8. Која држава има повеќе жители: Бразил или Пакистан?
9. Кои три држави имаат повеќе од 300 милиони жители?
10. Која држава во Северна Америка има најголема површина?
11. Која е втората најголема држава во светот според нејзината површина?
12. Која држава е најголема по површина во Јужна Америка и е меѓу првите пет најголеми во светот?
13. Која држава е трета по површина во Азија, по Русија и Кина?
14. Која држава е четврта по број на жители во светот?
15. Зошто некои држави се многу големи по површина, но имаат малку луѓе?
(Пример: Канада, Русија)
16. Дали површината на една држава влијае врз нејзината економија и животот на луѓето? Обајсни го твојот одговор.

ГЛАВНИТЕ ГРАДОВИ НА НАЈГОЛЕМИТЕ ДРЖАВИ ВО СВЕТОТ

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Наброј некои поголеми градови што ги имаш посетено надвор од твојата држава.
- Дали тие градови се и главни градови на некоја држава и која е таа држава?

РУСИЈА е најголема држава според површината во **Европа** и во **светот**. Таа припаѓа на два континенти: Европа и Азија.

Карта на Русија

Главен град на Русија е Москва, кој е воедно и најнаселен град во државата. Москва е најсеверниот град со преку 10 милиони жители. Најдолгата железничка линија е од Москва до Владивосток. Москва е позната по својата богата култура и историја.

Поранешен главен град на Русија бил Санкт Петербург. Тој е вториот најнаселен град во Русија, се наоѓа на Балтичкото Море.

Црвениот плоштад во Москва

Деловен центар во Москва

Научи повеќе

Бајкалското Езеро е единствениот слатководен басен во светот населен со фоки. Бајкалското Езеро е најдлабокото во светот.

КИНА е втора држава со најголем број на население во светот, со повеќе од 1,4 милијарди жители. Кина граничи со 14 земји и воедно ја има најдолгата копнена граница.

Главен град е Пекинг
во кој живеат околу
20 милиони жители.
Тој е сместен во
Северна Кина.

Пекинг

Забранетиот град во Пекинг

Научи повеќе

Најголем град во Кина е Шангај, кој е втор по големина град во светот. Шангај се наоѓа на устието на реката Јанцекјанг.

Со кои држави се граничи Кина? Пронајди ги на политичката карта на Азија.

Во однос на Екваторот, Северна Америка зазема северна географска широчина. Северна Америка е третиот најголем континент по површина по Азија и Африка.

СОЕДИНЕТИТЕ АМЕРИКАНСКИ ДРЖАВИ (САД) ги сочинуваат 50 сојузни држави. Населението го сочинуваат: народи од Европа, помал дел население од Африка, доселеници од Азија, како и домородно население Индијанци и Инуити. Најгусто населени предели се низините и областа околу езерата, а најретко планинските територии.

Главен град е Вашингтон. Овој град е именуван по првиот претседател на Соединетите Американски Држави, генералот Џорџ Вашингтон. Градот и неговата околина претставуваат посебна територија и не се дел од ниту една сојузна држава.

Белата кука во Вашингтон

Зградата на конгрес во Вашингтон

Кој град на Соединетите Американски Држави е наречен Големото Јаболко, и по што е познат тој град?

Најголема држава по површина во Јужна Америка е **Бразил**. Најгусто населени се градовите, а најретко областа околу реката Амазон. Бразил е еден од најголемите произведувачи на кафе во светот.

Главен град е Бразилија, кој се наоѓа во централно-западниот регион на Бразил, сместен на Бразилската Висорамнина. Бразилија е град познат по многубројните облакодери.

Бразилија

Зградата на Националниот Конгрес во Бразилија

Во Северна **Африка** се наоѓа државата **Алжир**, која е најголема по површина на овој континент. Алжир има поволна географска положба бидејќи излегува на Средоземното Море.

Главен град е Алжир.

Модерниот дел од градот е изграден на бреговите на Средоземното Море, додека стариот дел е на ридовите.

градот Алжир

пристаниште во градот Алжир

Научи повеќе

Прекар на градот Алжир е Белиот Алжир поради белите згради кои се гледаат од морето.

Австралија од сите страни е обиколена со океани. Таа воедно е и континент и држава. Австралија е најсувата и најрамната населена територија во светот.

Името е поврзано со стар латински назив што означува „јужна земја“ (terra australis).

Главен град е Канбера.

Канбера се смета за град на образованието на нацијата. Во центарот на градот Канбера се наоѓа вештачкото езеро Бурли Грифин, а наоколу има голем број национални паркови.

Булеварот кон парламентот во Канбера

Канбера

Запомни

- На Земјата постојат: седум континенти, има околу 195 држави, живеат околу осум милијарди луѓе.
- Најголема држава по површина е Русија, најголем број на население има Индија, најгусто населена држава е Монако.

Изработи проект

1. Поделете се во групи. Изберете еден континент и организирајте патување на тој континент во траење од три дена. Целта е да се посетат три најголеми градови на тој континент. Истражете ги на интернет следните податоци:
 - A) број на население
 - B) знаме на држава и грб на градот (доколку има)
 - B) интересни факти за градот
 - Г) јазик на кој се зборува во градот (или јазици доколку се зборува на повеќе јазици)

Прашања за проверка на знаењата

1. Која е најголема држава во светот по површина и кој е нејзин главен град?
2. Со кои држави граничи Бразил?
3. Која држава ја има најдолгата копнена граница во светот?
4. Колку сојузни држави спаѓаат во Соединетите Американски Држави?
5. Која држава воедно е и континент? Кој е нејзиниот главен град?
6. Истражи која е најмалата држава во светот!

МЕСТОПОЛОЖБА, ПОВРШИНА И НАСЕЛЕНИЕ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Одреди на која полутопка на планетата Земја се наоѓа Република Северна Македонија.
- На кој континент и на кој полуостров живееме?

Република Северна Македонија се наоѓа на континентот Европа и го зафаќа централниот дел на Балканскиот Полуостров.

Положба на Република Северна Македонија во светот

Нашата држава стекна независност на 8 септември во 1991 година. Во 1993 година Македонија стана членка на Обединетите нации.

Територијата на РС Македонија зафаќа **површина од 25 713 квадратни километри.**

Бројот на населението во државата постојно се менува, но според последниот **попис на населението** во 2021 година во нашата држава има околу **два милиони жители.**

Карта на РС Македонија

Скопје

Главен град на нашата држава е **Скопје** со население од 526 502 жители (според пописот на население во 2021 година).

Реката Вардар тече низ Скопје

Главниот плоштад во Скопје

Кои важни институции се наоѓаат во Скопје?

На територијата на нашата држава поминуваат важни меѓународни сообраќајни патишта, кои ја поврзуваат со соседните држави. Затоа Македонија се одликува со **поволна географска положба**.

Во нашата држава живеат различни етнички групи. Граѓаните според етничкиот идентитет се: Македонци, Албанци, Роми, Срби, Власи, Турци, Бошњаци или друго етничко потекло.

Запомни

- Македонија има површина од 25 713 квадратни километри и во неа живеат околу два милиони жители.
- Густината на населеност во Македонија е околу 72,2 жители на квадратен километар (според податоците од Државниот завод за статистика од 2021 година).
- Во Скопје живеат околу половина милион жители.

Научи повеќе

- На Балканскиот Полуостров освен нашата држава се наоѓаат и државите: Србија, Косово, Бугарија, Грција, Албанија, Хрватска, Словенија, Босна и Херцеговина, Романија, Црна Гора и европскиот дел од Турција.
- Вардарската Долина има најголемо значење за поволната географска положба, бидејќи покрај долината на реката Вардар се наоѓаат главните сообраќајници на Балканскиот Полуостров.

Активност

Поделете се во групи и истражувајте. Потоа податоците ставете ги на заеднички хамер. Така ќе добиете слика за населението во нашата држава.

Група 1: Истражете ја половата структура на населението во РС Македонија.

Група 2: Истражете кои јазици се застапени во нашата држава.

Група 3: На нема карта претставете ја густината на населеност по области (региони) и обојте ја според своја легенда.

Група 4: Истражете ја и претставете ја етничката структура на нашата држава.

Група 5: Кои религии се застапени во РС Македонија, запишете и претставете во проценти.

Прашања за проверка на знаењата

1. Објасни каква местоположба има нашата држава на континентот Европа!
2. Колкава површина зафаќа територијата на РС Македонија?
3. Колку изнесува бројот на население според последниот попис?
4. Колку изнесува густината на населеност во нашата држава?
5. Каков е етничкиот состав на населението во РС Македонија?

СОСЕДНИ ДРЖАВИ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА И НИВНИТЕ ГЛАВНИ ГРАДОВИ

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- На кој полуостров се наоѓа РС Македонија?
- Кој е главниот град на РС Македонија?

Користи политичка карта и определи кои се нашите соседни држави.

Соседни држави се оние кои имаат заеднички граници.

РС Македонија се граничи со Република Србија, Република Косово, Република Бугарија, Република Грција и Република Албанија.

На север нашата држава се граничи со **Република Србија**. Површината на оваа држава изнесува околу **77 474 km²**. Во Србија живеат околу **седум милиони** жители.

Главен град на Србија е **Белград**. Најнаселени градови по Белград се Нови Сад и Ниш.

Белград

Србија

На северозапад РС Македонија се граничи со **Република Косово**. Површината на Косово изнесува **10 908 km²**. Во Косово живеат околу **еден милион и осумстотини илјади** жители.

Главен и најголем град на Косово е **Приштина**. Градот е културен, административен и политички центар на земјата.

Косово

Приштина

На југ од РС Македонија се наоѓа **Република Грција**. Површината на Република Грција изнесува **131 957 km²**. Во Грција има околу **десет милиони** жители.

Грција

Атина е главен град на државата и најголемиот град.

Втор по големина град е Солун.

Атина

На **исток** од РС Македонија се наоѓа **Република Бугарија**. Вкупната површина на земјата изнесува **110 994 km²**. Во Бугарија има околу **седум милиони** жители.

Софија е главен град на Бугарија. Други поголеми градови се Пловдив, Варна и Бургас.

Бугарија

Софија

На **запад** од РС Македонија се наоѓа **Република Албанија**. Површината на Албанија изнесува **27 400 km²**. Вкупниот број на население е околу **два милиони и осумстотини илјади** жители.

Главен град на Албанија е **Тирана**, кој воедно е и најголем град во државата.

Албанија

Тирана

Запомни

Соседни држави се оние кои имаат заеднички граници. Соседни држави на РС Македонија се: Република Србија, Република Бугарија, Република Грција, Република Албанија и Република Косово.

Активност

1. Каква географска местоположба има РСМ во рамките на светот?
2. Поделете се во шест групи. Направете книга/албум за обичаите, специфичните јадења, интересни факти, познати спортисти/музичари/уметници за дадената држава.

Група 1: РС Македонија

Група 2: Република Грција

Група 3: Република Албанија

Група 4: Република Косово

Група 5: Република Србија

Група 6: Република Бугарија

Направете презентација на вашата книга/албум.

Прашања за проверка на знаењата

1. Каква е местоположбата на РСМ во светот (континент, географска положба)?
2. Со која држава граничи РС Македонија на север?
3. Која соседна држава се наоѓа на запад од РС Македонија?
4. Кој е нашиот сосед на исток?
5. Која држава се наоѓа на југ од нашата држава?
6. Кој наш сосед има најголема површина во квадратни километри, а кој најмала?
7. Направи табела во која ќе ги запишеш главните градови на нашите соседи, вклучувајќи ја и нашата држава и ќе ги подредиш по број на жители, почнувајќи од градот со најголем број население.

у

а

Н

III

S

ИЗУЧУВАЊЕ НА МИНАТОТО

P

A

Д

J

Резултати од учење

Во оваа тема ќе научиш:

- да објаснуваш како се дели минатото на човештвото на два големи временски периоди - праисторија и историја и да ги разликуваш основните периоди во рамки на праисторијата и историјата;
- да објаснуваш како се сметало времето во минатото и како се смета во денешно време;
- да правиш разлика меѓу основните видови историски извори и да наведуваш примери за секој од нив;
- да даваш примери на познати археолошки наоѓалишта во светот и на територијата на нашата држава и да ги лоцираш временски и просторно;
- дека археолошките наоѓалишта се значајни за осознавање на историјата на светот.

ВРЕМЕНСКИ ПЕРИОДИ

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Кои временски периоди ги знаеш?
- Во кој век живееме сега?
- Во кој век се родени твоите родители?

1 година = 365 дена

1 деценија = 10 години

1 век = 100 години

1 милениум = 1000 години

Во минатото секој народ избирал некој значаен настан и според тој настан почнувал да го смета времето.

Годините ги броеле според различни настани:

- Египќаните според владеењето на фараоните.
- Старите Грци според Олимписките игри.
- Римјаните според основањето на градот Рим.
- Христијаните од раѓањето на Исус Христос.
- Муслиманите од преселбата на Мухамед од Мека во Медина.

Денес, годините вообичаено се сметаат според раѓањето на Исус Христос. Овој настан за сметање на времето го прифатиле најголем дел од земјите во светот.

Ера е долг временски период кој се карактеризира со значајни настани. Ерата се користи за да помогне при датирањето и подредувањето на одамна минати настани.

Па, така, годините кои изминале пред раѓањето на Исус Христос ги определуваме со ознака „**пред нашата ера**“ или скратено **пр. н. е.**, додека пак, годините по неговото раѓање ги определуваме со ознака „**нашата ера**“ или скратено **н. е.**

Поимите „пред нашата ера“ и „нашата ера“ уште се нарекуваат и „пред новата ера“ и „новата ера“.

Годините **во нашата ера ги броиме нанапред**. На пример: 2020 година, 2021 година, 2022 година и така натаму.

Годините **пред нашата ера ги броиме наназад**. На пример: 333 година пр. н.е., 332 година пр. н.е., 331 година пр. н.е.

Нулта година не постои. Почетокот на нашата ера се смета за прва година во календарот.

Овој начин на определување на времето го користиме бидејќи немаме сигурни информации од кога постои човештвото. Со ваквиот начин на сметање на времето се воспоставува ред и добра комуникација меѓу луѓето.

Запомни

- 1 деценија има 10 години.
- 1 век има 100 години.
- 1 милениум има 1000 години.

Научи повеќе

Муслиманите времето го сметаат од преселбата на Мухамед од градот Мека во Медина. Тој настан се случил во 622 година и таа година ја нарекуваа хиџра. Таа е прва година според нивното сметање на времето.

Активност

Препиши ги во тетратка и одговори ги дадените прашања.

1. Колку децении има во 55 години?
2. Колку векови поминале од 1870 до 2020 година?
3. Колку векови има во 270 години?
4. Колку децении има во 150 години?
5. Колку децении има во 1300 години?
6. Колку години има во 25 века?

7. Игра Бинго:

Учениците добиваат листови со празна табела со 12 полиња. Во празните полиња од табелата секој ученик по сопствен избор нередоследно запишува 12 од дадените 16 поими:

2025, деценија, 5 години, век, 21 век, милениум, 10 години, 100 години, 2 децении, трет милениум, 1000 години, ера, 300 години, 5 децении, наназад, напред

Наставникот ги поставува следните прашања, а учениците заокружуваат во листот со табела доколку го запишале одговорот (поимот) на тоа прашање. Ученикот кој прв ќе ги заокружи сите поими извикува „Бинго!“ и е победник.

- 1) Во која година живееме сега?
- 2) Како се вика периодот од 10 години?
- 3) Колку години поминале од 2020 до 2025?
- 4) Како се вика периодот од 100 години?
- 5) Во кој век живееме денес?
- 6) Како се вика периодот од 1000 години?
- 7) Колку години има една деценија?
- 8) Колку години има еден век?
- 9) Колку децении поминале од 1925 до 1945?
- 10) Во кој милениум живееме?
- 11) Колку години има еден милениум?
- 12) Како се вика најголемиот временски период?
- 13) Колку години има во три века?
- 14) Колку децении се 50 години?
- 15) Како се броеле годините пр.н.е?
- 16) Како се бројат годините во наша ера?

Прашања за проверка на знаењата

1. Кои се основните временски периоди?
2. Колку години има една деценија?
3. Колку години има во два века?
4. Како го сметаме времето денес?
5. Како ги броиме годините во нашата ера?

ПОДЕЛБА НА ИСТОРИЈАТА

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Како се нарекува временскиот период кога се појавил прачовекот?
- Што мислиш, дали исто се нарекува времето кога се појавил прачовекот и првиот телевизор?

Зборот историја потекнува од грчкиот збор „ιστορία“ што значи дознавање, осознавање. Историјата го проучува минатото на луѓето од настанокот на првиот човек до денес. Историјата ја учиме за да знаеме како живееле луѓето во минатото, да извлечеме поуки и да ја замислиме иднината.

Историското време на постоењето на човекот го делиме на два големи периоди: **праисторија** и **историја**.

Праисторијата трае од појавата на човекот до создавањето на првото писмо.

Периодот од појавата на писмото до денес се нарекува историја.

Праисторијата е најдолг период во историјата на човештвото и траел неколку милиони години. Во неа постоеле неколку етапи кои ги нарекуваме период на дивјаштво и период на варварство. Тие траеле до појавата на првото писмо – околу 3500 години пред нашата ера.

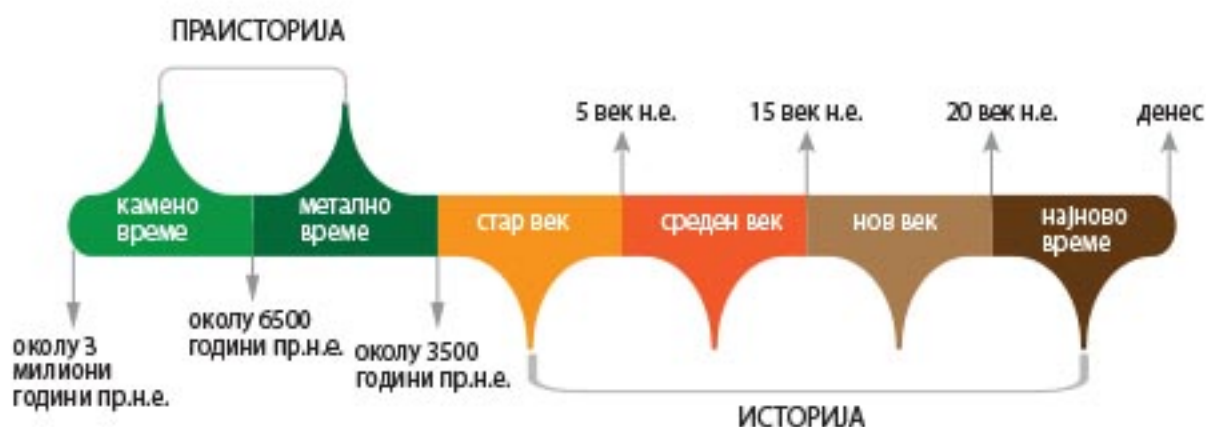
Со појавата на првото писмо во Сумер, во областа Месопотамија (денешен Ирак) почнува новата епоха што ја нарекуваме историја.

Првото писмо било клинестото писмо, кое се пишувало на глинени плочки.

Праисторијата се дели на **камено** и **метално** време.

Историјата ја делиме на: **стар век**, **среден век**, **нов век** и **најново време**.

Помалку познати зборови

Епоха - Голем временски период во историјата на Земјата со особено значајни настани и појави.

Запомни

- Историското време на постоењето на човекот го делиме на два големи периоди: праисторија и историја.
- Праисторијата се дели на камено и метално време.
- Историјата ја делиме на: стар век, среден век, нов век и најново време.

Научи повеќе

- Месопотамија – значи земја меѓу реки, односно ги означува областите меѓу реките Тигар и Еуфрат.
- Создавањето на писмото го определува преминот од праисторија во историја. Од создавањето на писмото луѓето почнале да оставаат пишани траги за своето постоење. Со екот на времето писмото било усовршено и луѓето го користеле за секојдневни потреби.

Активност

Со помош на временска лента, одреди во кое историско време живеел секој од овие историски ликови

А) Александар III Македонски
(356 пр. н.е - 323 пр. н.е.)

Б) Мајка Тереза
(1910-1997)

В) Гоце Делчев
(1872-1903)

Г) Клеопатра
(69 пр.н.е. - 30 пр.н.е.)

Д) Цар Самуил
(958-1014)

Ѓ) Киро Глигоров
(1917-2012)

Е) Блаже Конески
(1921-1993)

Ж) Султан Сулејман I
(1494-1566)

Прашања за проверка на знаењата

1. Од каде потекнува зборот историја?
2. Што проучува историјата?
3. На кои периоди се дели историското време на постоењето на човекот?
4. Колку време траел периодот на праисторија?
5. Дали периодот на историја сè уште трае?

ПРАИСТОРИЈА

КАМЕНО ВРЕМЕ

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Според твоето мислење, зошто првиот период од настанокот на човекот се нарекува камено време?
- Како изгледале луѓето во тоа време?

Почетокот на каменото време се нарекува период на дивјаштво. Првобитниот човек бил **собирач на храна и ловец**.

За поголема безбедност и заштита луѓето почнале да се здружуваат и да живеат заедно во заедници наречени орди со околу 30 членови. Потоа, почнале да живеат во поголеми заедници од роднини, наречени **родови**.

Животот на луѓето во камено време

За потребите при лов и риболов изработувале лакови, стрели и орудија од коски и рогови.

Во потрага по храна првобитните луѓе почнале да комуницираат прво со мимики, крикови, разни движења сè до појавата на говорот.

Со текот на времето човекот почнал да го користи **огнот** за приготвување храна, одбрана од диви животни и затоплување.

Првите живеалишта на луѓето биле пештерите. Откако почнале да се здружуваат и да формираат големи заедници почнале да градат живеалишта.

Првите живеалишта биле колиби наречени земјанки и наколни живеалишта на вода.

Откако изградиле или создале постојани живеалишта почнале да припитомуваат животни, овци, кози и говеда, кои ги користеле за исхрана, а подоцна и за работа. За постојано да имаат храна почнале да се занимаваат со земјоделство и одгледување жито, јачмен и други производи.

Во секојдневната употреба користеле садови од глина во кои ја складирале храната.

Најголема улога во секојдневниот живот на родовите имала мајката, која се грижела за децата и за домот. Во некои родови најугледната жена била избрана за старешина на родот.

Ваквиот начин на уредување се нарекува **матријархат**.

Големата Мајка од
археолошкото наоѓалиште
Тумба Маџари во Скопје

МЕТАЛНО ВРЕМЕ

Периодот на метално време почнува кога човекот научил да ги користи металите: бакар, калај и железо. Со преработката на металите почнал развојот на човештвото.

Најзначајни откритија биле **метален плуг, секира и меч**.

Еден од првите метали што го откриле бил бакарот. Бидејќи орудијата што ги изработувале биле многу меки, бакарот почнале да го мешаат со калај и така добивале поцврст метал - бронза.

Со преработката на метали се појавило **занаџчиството**. Производите од занаџчиството придонеле за развој на **земјоделството** и поголемо **производство на храна**. Зголеменото производство довело до размена на производи или појава на **трговија**.

Поради промените кои настанале во секојдневниот живот на луѓето, во некои заедници мажот презел значајна улога во семејството.

Ваквиот вид на општествено уредување се нарекува **патријархат**.

Запомни

- Првобитниот човек бил собирач на храна и ловец.
- Луѓето живееле во поголеми заедници од роднини, наречени родови.
- Огнот има клучна улога во животот на луѓето од каменото време. Обезбедувал топлина со која преживувале во постудените клими, печеле и вареле месо, но и се бранеле од нападите на дивите животни.
- Металното време доаѓа по каменото време.
- Со преработката на металите почнал развојот на човештвото.
- Најзначајни откритија биле: метален плуг, секира и меч.
- Во металното време се развиле занаетчиството, земјоделството и трговијата.

Научи повеќе

- Првото животно што човекот го припитомил било кучето. Кучето му требало на човекот за да му помага при ловот.
- Железото е вториот најзастапен метал на Земјата.
- Железото сочинува околу 80 % од внатрешните и надворешните јадра на Земјата.
- Железото е главната компонента на метеоритите.
- Не може да се направи челик без железо.

Активност

1. Поделете се во две групи. Секоја група има задача да изготви презентација во форма на плакат или постер на кој ќе ги претстави податоците за дадената тема: период, орудија, карактеристики на луѓето кои живееле во тоа време.

Група 1: Камено време

Група 2: Метално време

2. Дел од учениците во одделението треба да се поделат во две групи, „Каменковци“ и „Металци“. Секоја група треба да подготви 10 прашања. Прашањата на „Каменковци“ треба да ги опфатат карактеристиките на камено време. Прашањата на „Металци“ треба да ги опфатат карактеристиките од метално време. Од преостанатите ученици треба да се избераат 3 судии и водител. Водителот на квизот поставува прашање од камено време на тимот „Металци“ и од метално време на тимот „Каменковци“. Секој точен одговор носи 5 поени. Судииите ги забележуваат поените. Доколку тимовите имаат еднаков број поени, се поставува бонус-прашање. Победник е тимот со повеќе поени.

Прашања за проверка на знаењата

1. Како се викаат заедниците во кои живееле луѓето од камено време?
2. Какви орудија изработувале луѓето во камено време?
3. На кој начин комуницирале луѓето од камено време?
4. Кои биле првите изградени живеалишта во камено време?
5. Кој ја имал главната улога во родовите во камено време?
6. Кое откритие има важна улога во животот на луѓето во камено време?
7. Кога почнал периодот на метално време?
8. Кои биле најзначајни откритија во метално време?
9. Кој ја имал главната улога во заедницата во метално време?

ПОЈАВА НА ПРВИТЕ ПИСМА

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Како комуницирале луѓето во каменото време?
- Како комуницираат луѓето денес?

Пред појавата на писмото првобитниот човек оставил траги за своето постоење преку цртежи во пештерите и на карпите каде што престојувал.

Појавата на првото писмо го означува преминот од праисторија во историја.

Првите писма се појавиле на неколку различни места во светот, независно едно од друго.

Според научниците, прво и најстаро писмо било клинестото писмо – писмото на Сумерците во Месопотамија, кое се појавило во 4 милениум пр. н. е.

Најстарите писма се појавиле во Месопотамија, Египет, Кина и Индија.

Првите писма биле мали цртежи, кои означувале поими и зборови, затоа ги нарекуваме сликовни писма.

Сумерците втиснувале цртежи на влажни глинени плочки со парче трска. Тие плочки потоа ги оставале на сонце да се сушат.

Знаците личат на клинови и поради тоа писмото го добило името **клинесто писмо**.

Употребата на клинестото писмо била масовна, па до 2700 год пр.н.е. во Сумер веќе имало повеќе библиотеки и архиви.

Глинена плочка со клинесто писмо

Исто како Сумерците, и Египќаните создале свое писмо. Знаците што ги користеле во своето писмо се наречени **хиероглифи**, а писмото хиероглифско.

Египќаните најчесто пишувале на папирус.

Египетски хиероглифи на папирус

Египетски хиероглифи на ѕид

И во денешно време се користат слики во комуникацијата меѓу луѓето. Како се викаат тие слики?

Во првиот милениум пр. н. е. Феникијците создале свое писмо, кое било составено од 22 знаци кои означуваат 22 гласа.

Ова писмо подоцна било преземено и усовршено од старите Грци, а од нив потоа го презеле Римјаните.

Феникиско писмо

Грчко писмо

Латинско писмо

Запомни

- Со појавата на првото писмо, го означуваме преминот од праисторија во историја.
- Првото писмо е клинестото писмо – писмото на Сумерците.
- Египќаните пишувале со хиероглифи.

Научи повеќе

Арапското писмо се пишува и се чита од десно кон лево.

ح خ د ذ ر ا ب ت ث ج
ط ظ ع غ ف ز س ش ص ض
و ه ل ا ي ق ك ل م ن

Активност

1. Запиши го своето име на клинесто писмо. Истражи како се пишуваат сите букви на клинесто писмо.
2. Поделете се во помали групи. Натпреварувајте се која група ќе состави повеќе зборови напишани со феникиското писмо, во одредено време.

Прашања за проверка на знаењата

1. Кога и каде се појавило првото писмо?
2. Какви биле првите писма?
3. Како се нарекува писмото на Сумерците, а како на Египќаните?
4. Колку знаци имало феникиското писмо?
5. Какво е значењето на развојот и употребата на писмото во секојдневниот живот?

ИСТОРИСКИ ПЕРИОДИ: СТАР И СРЕДЕН ВЕК

СТАР ВЕК

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Наброј три историски личности и опиши кога живееле тие и по што се познати во историјата.
- Во кој историски период живееме денес?

- Периодот на историја почнал со откривањето на првото писмо.
- Историските периоди се делат на: стар век, среден век или средновековие, нов век или модерна историја и најново време или современа историја.

Стариот век е познат по создавањето на првите држави во Месопотамија, Египет, Индија и Кина.

Животот на луѓето бил многу посложен во споредба со животот во праисторијата. Затоа луѓето имале потреба да се здружат, да се организираат и да живеат во држави.

Првите држави биле составени од градот со неговата околина и ги нарекуваме градови-држави.

Во Европа, во овој период биле создадени првите држави: микенските кралства, грчките полиси, македонското кралство, римската република, кралствата на Тракијците и Илирите.

Луѓето во овие држави изградиле значајни радови, како што се: светилникот во Александрија, Колосеумот во Рим, театарот во Епидаурус, Партеонот во Атина и многу други.

Светилникот во Александрија

Партеон во Атина

Колосеум во Рим

Театарот во Епидаурус

Во областа на науката античките народи со своите истражувања ги поставиле зачетоците на: астрономијата, математиката, филозофијата, книжевноста, уметноста и др.

Значајни личности кои живееле во овој период и кои оставиле белег на тоа време се: Херодот, Аристотел, Александар III Македонски и др.

Во 1 милениум пред нашата ера била создадена првата светска империја. Асирската држава освоила голем број кралства, цела Месопотамија и делови од Египет.

Асирскиот император Тиглат-Пилесер III

СРЕДЕН ВЕК ИЛИ СРЕДНОВЕКОВИЕ

Периодот од средниот век почнува од падот на Западното Римско Царство (5 век) и трае околу 1000 години, односно до појавата на новиот културен правец наречен ренесанса и појавата на првата печатница.

Средниот век е познат по ширењето на христијанството, појавата на исламот, витезите, крстоносните војни, градењето големи тврдини, замоци и катедрали. Значајни откритија биле создавањето на печатницата и пронаоѓањето на барутот во Кина.

Се појавиле големи водачи, како: Карло Велики, Саладин, Џингис-хан, Ричард I наречен Лавовско Срце и други. Низ времето постоеле и жени кои предводеле силни војски, таков е примерот на Јованка Орлеанка.

Овој период е карактеристичен по т.н. Крстоносни војни во кои европските држави предводени од папата организирале походи за освојување на светиот град Ерусалим, кој бил под власт на муслиманските владетели.

Во периодот на стариот и средниот век се појавиле две монотеистички религии: христијанство и ислам. Денес, овие две религии се најраспространети во светот. Монотеизам значи верување во еден Бог.

Исус Христос, проповедник на новата религија наречена христијанство според неговото име.

Ќаба во Мека, Саудиска Арабија

Витез

Џингис-хан

Во средниот век луѓето верувале во Бог и црквата и постојано размислувале за животот по смртта. Сметале дека треба да бидат добри за да одат во рајот. На преодот помеѓу 13 и 14 век се појавил хуманизмот, како движење кое тежнело кон тоа дека човекот е важен и дека може да постигне многу ако се труди и учи. На почетокот на 14 век се појавила ренесансата (преродба) која го означува времето кога луѓето почнале да се интересираат за уметноста, особено за сликање, вајарство, музика, како и за науката. Тоа е време кога луѓето сакале да откриваат нови работи, да градат убави згради и да учат за светот.

Запомни

- Стариот век е познат по создавањето на првите држави во Месопотамија, Египет, Индија и Кина.
- Александар III Македонски бил еден од најголемите војсководители и освојувачи во историјата на човештвото. Тој за време на своето владеење со македонското кралство создал огромна империја која се простирала на три континенти: Европа, Азија и Африка.
- Периодот од средниот век почнува од пропаѓањето на Западното Римско Царство (5 век) и трае околу 1000 години.
- Овој период е карактеристичен по Крстоносни војни во кои европските држави предводени од папата организирале походи за освојување на светиот град Ерусалим.

Научи повеќе

- Египќаните верувале во задгробен живот. Затоа, по смртта на египетскиот владетел (фараонот) неговото тело било мумифицирано. Мумификација бил процес на заштита на телото на фараонот бидејќи верувале дека телото треба да биде зачувано целосно.
- Шахот била многу популарна игра во средниот век. Се претпоставува дека потекнува од Индија и со текот на времето била проширена и во Европа.
- Големи последици врз луѓето во средниот век оставило ширењето зарази и болести кои биле познати под името „црна чума“. Бројот на населението во Европа се намалил за една третина токму поради лошите услови за живот и големиот број на војни кои се случувале.

Активност

1. Поделете се во групи. Секоја група треба да истражи за дадената тема и да презентира пред соучениците.

Група 1: Александар III Македонски, македонската фаланга, градови создадени од Александар III Македонски.

Група 2: Најголемите владетели во Египет.

Група 3: Градови-држави најсилни во времето на антиката и трагата што ја оставиле во културата и уметноста.

Група 4: Значајни градби од антиката: Колосеум во Рим, Партенон во Атина, театарот во Епидаурис (од што се изградени, која им била намената, колку се сочувани до денешно време)

2. Одреди за кој период од историјата станува збор од наведените примери.

А) Македонско кралство

Б) Првата печатница

В) Крстоносни војни

Г) Колосеум

Д) Црната чума

Ѓ) Хуманизам и ренесанса

Е) Филозофија, математика, астрономија

Прашања за проверка на знаењата

1. Каде биле создадени првите држави?
2. Наброј некои значајни личности од времето на антиката!
3. Кои науки го имаат својот зачеток од античко време?
4. Кога почнува периодот на среден век?
5. Кои личности/водачи се значајни за средниот век?
6. Кои видови градби датираат од периодот на средниот век?
7. Кои движења се појавиле во средниот век кои помогнале да се развијат науката, уметноста и откривањето нови светови и добра?

ИСТОРИСКИ ПЕРИОДИ: НОВ ВЕК И НАЈНОВО ВРЕМЕ

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Како би изгледал животот денес без електрична енергија?
- Какво значење за луѓето имало откривањето на вакцините?
- Што мислиш кои откритија се значајни за човештвото?

НОВ ВЕК ИЛИ МОДЕРНА ИСТОРИЈА

Новиот век или модерната историја е историски период кој почнува со појавата на печатницата на Јохан Гутенберг и со новиот културен правец наречен ренесанса и трае сè до Првата светска војна (1914-1918).

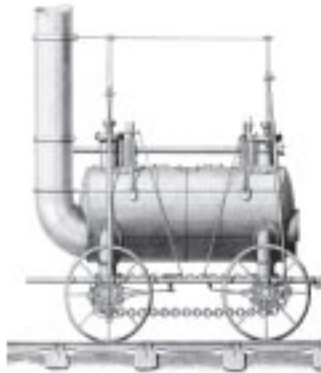
Главна одлика на овој период е развојот на науката, филозофијата, техниката, индустриската револуција, создавање на парната машина, железницата и многубројните колонизации.

Во периодот на новиот век се случувал процес на колонизација. Главно биле населувани новооткриените континенти, најчесто во Америка, но колонизацијата се одвивала и во другите континенти.

Настанале значајни промени и развој во секојдневниот живот на луѓето. Се случиле многубројни револуции за слобода, борба за човекови права и борба за правата на жените.

Во новиот век се случиле многу револуции: индустриска револуција, револуција во САД (Соединети Американски Држави) и Француската револуција. Во овој период Франција го имала големиот освојувач Наполеон Бонапарта (1769-1821).

Ракета е првата модерна локомотива што ја дизајнирал Џорџ Стивенсон (1781-1848)

Џорџ Вашингтон бил првиот претседател на САД

Наполеон бил француски император и еден од најголемите војсководители на сите времиња

Најзначајни пронајдоци биле употребата на електричната енергија, парната машина, телефонот, автомобилот, вакцината против беснило и многу други. Големите број пронајдоци го забрзале напредокот на човештвото и генерално го зголемиле квалитетот на живот на луѓето.

НАЈНОВО ВРЕМЕ ИЛИ СОВРЕМЕНА ИСТОРИЈА

Најновото време или современата историја почнува од Првата светска војна (1914-1918) и трае до денес. Првите неколку децении во овој период биле години на глобални и сурови војни (Првата светска војна 1914-1918 и Втората светска војна 1939-1945).

Значајни технолошки достигнувања биле телевизијата, првиот компјутер и создавањето на интернетот. Главна одлика на овој период е развојот на ракети, вселенски бродови и станици за истражување на вселената.

Чарлс Бебиџ бил англиски научник, машински инженер кој го создал првиот компјутер. Првите електронски компјутери зафаќале голем простор и само еден компјутер тежел околу 30 тони. Развојот на компјутерите продолжил и трае сè до денес.

Чарс Бебиџ

Во 1957 година, од Советскиот Сојуз е лансиран првиот сателит, а во 1961 година, го пратиле првиот човек во вселената, тоа бил космонаутот Јуриј Гагарин. Во 1969 година, САД го пратиле првиот човек кој слетал на Месечината - тоа бил Нил Армстронг.

Јуриј Гагарин

Заломни

- Новиот век е историски период кој почнува со појавата на печатницата на Јохан Гутенберг и со новиот културен правец наречен ренесанса и трае сè до Првата светска војна.
- Најновото време почнува од Првата светска војна (1914-1918) и трае до денес.

Научи повеќе

- Колонизација претставува насилно претворање на одредена територија во потчинета со населување население на таа територија или воспоставување власт над населението кое живее во тие области.
- Првата жена што летнала во вселената била Валентина Терешкова од Советскиот Сојуз. На 16 јуни 1963 година полетала со вселенскиот брод „Восток“ и се вратила на 19 јуни 1963 година обиколувајќи ја Земјата 48 пати.

Научи повеќе

- Првиот велосипед сличен на денешниот бил изум на Џон Бојд Данлоп од 1874 година.
- Лав Толстој бил познат руски писател кој напишал многу книги и приказни за животот на луѓето. Тој е најпознат по неговите романи „Војна и мир“ и „Ана Каренина“, каде што раскажува за љубовта, семејството и борбата во животот.
- Џон Логи Берд бил шкотски пронаоѓач што го извел првиот телевизиски пренос во 1923 година. Првите телевизори биле многу големи, но со мали екрани и можеле да прикажуваат само црно-бела програма.

Џон Бојд Данлоп

Лав Толстој

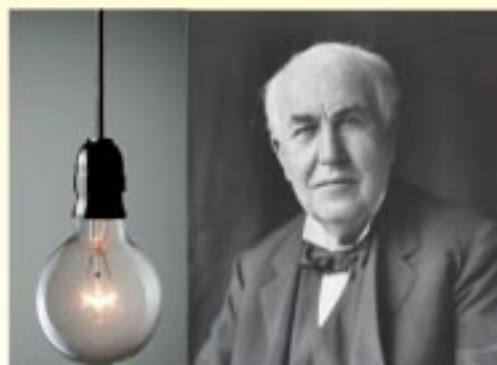

Активност

1. Работете во парови. Истражувајте за Гагарин и неговиот историски лет во вселената. Изработете постери со информации и фотографии.
2. Запиши по пет карактеристики за:

А) Новиот век
Б) Најновото време
3. Одреди од кој историски период потекнуваат објектите и луѓето прикажани на сликите

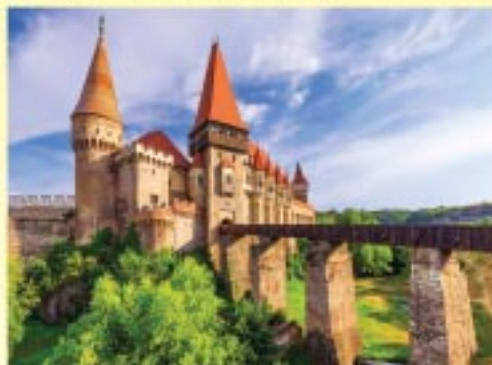
А) Светилката на Томас Едисон
Б) Јуриј Гагарин, космонаут

В) Театар на атинскиот Акропол

Г) Замок во Романија

4. Запиши по што е значајна секоја од дадените познати личности.
 А) Никола Тесла Б) Јуриј Гагарин В) Луј Пастер
 Г) Кристифер Колумбо Д) Нил Армстронг Ѓ) Џон Бојд Данлоп
5. Работете во парови. Истражувајте за животот и делото на Никола Тесла и Луј Пастер. Направете видеопрезентации и презентирајте пред соучениците.
6. Временска машина. Нацртај круг на кој се означени периодите: стар век, среден век, нов век и најново време. Заврти со пенкало или со стрелка и каде што ќе застане стрелката објасни ги карактеристиките на тој период.
7. Облеката низ вековите. Истражете како се облекувале луѓето во различни временски периоди. Поделете се во групи и направете цртежи со облека од стар век; среден век; нов век; најново време. Направете изложба во холот на училиштето.
8. Поделете се во групи. Изберете еден научник или истражувач и објаснете го значењето на неговиот пронајдок, подвиг, достигнување. Потоа објаснете какво влијание има тоа врз денешницата! Што би било ако воопшто не се случел пронајдокот, подвигот или достигнувањето?

Прашања за проверка на знаењата

1. Кога почнал периодот на стариот век?
2. Зошто првите држави се нарекувале градови-држави?
3. Колку време траел периодот на средновековие?
4. По што е познат средниот век?
5. Кои се најзначајни пронајдоци во новиот век?
6. Во кој период од историјата биле откриени телевизијата и компјутерот?

СМЕТАЊЕ НА ВРЕМЕТО И КАЛЕНДАРИТЕ НИЗ ИСТОРИЈАТА

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Што е прикажано на календарот?
- За што најчесто користиш календар?

Календарот претставува систем за прикажување на времето за различни потреби: за определување работни денови, денови за викенд и празници, за планирање на работата и слободното време итн. На деновите, неделите, месеците и годините им се даваат посебни имиња.

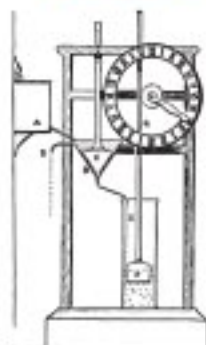

Зборот календар доаѓа од латинскиот збор „calendae“, тоа било името на првиот ден од секој месец.

Многу народи низ времето создале свои календари за сметање на времето. Древните цивилизации во Месопотамија, Египет, Индија и Кина имале високо развиен систем за сметање на времето, а нивните календари се засновале врз движењето на Месечината или на Сонцето. Според тоа, календарите се делат на месечеви календари, направени според движењето на Месечината, и сончеви календари, направени според движењето на Сонцето. Но, постојат и месечево-сончеви календари.

Луѓето во минатото користеле разни направи и средства за мерење на времето, како што се: обележани свеќи, воден часовник, часовник со тегови, часовник со нишало, кварцен часовник и други. Денес ги користиме дигиталниот и аналогниот часовник.

Воден
часовник

Алатки и часовник за
сметање време

Часовник со
нишало

Часовник
со тегови

Запомни

Календарот претставува систем за прикажување на времето за различни потреби: за определување работни денови, денови за викенд и празници, за планирање на работата и слободното време итн. На деновите, неделите, месеците и годините им се даваат посебни имиња.

Научи повеќе

Денешниот календар потекнува од староегипетскиот календар кој се појавил пред околу 6000 години. Неговата појава била поврзана со реката Нил, која секоја година го зголемувала својот водостој од јули до октомври кога нивото достигнувало до седум метри. Со повлекувањето на водата, реката Нил оставала исклучително плоден појас кој бил користен за земјоделство. Со помош на календарот, Египќаните знаеле кога водата ќе надојде и кога ќе се повлече. На тој начин ги чувале посевите да не бидат уништени.

Активност

Работете во парови. Изработете календар за месец јануари од тековната календарска година, означете ги празниците со црвена боја и запишете го името на празникот.

Прашања за проверка на знаењата

1. За што се користи календарот?
2. Како го сметале времето луѓето во минатото?
3. Од каде потекнуваат најстарите календари?

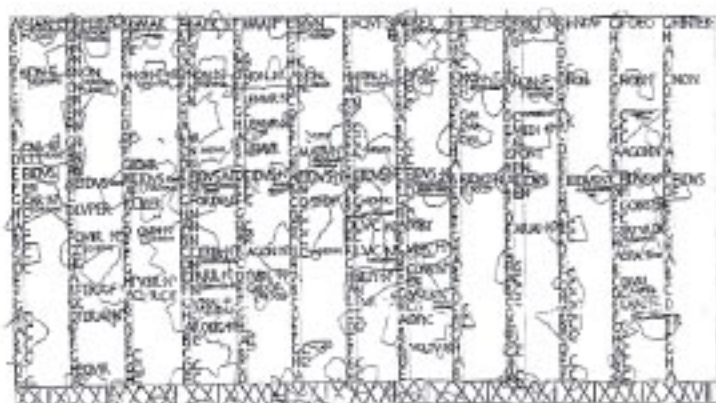
КАЛЕНДАРИ ИЗ ИСТОРИЈАТА

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Кој е официјалниот календар што се користи денес?
- Наброј некои други календари.

Луѓето низ времето создале различни видови на календар. Тука спаѓаат: египетски календар, асирски календар, исламски календар, еврејски календар, јулијански календар, грегоријански календар. Некои од нив ги користиме и денес.

Римски календар

Хиндуистички календар

Египетски календар

Египетскиот календар настанал пред околу 6000 години и претставува прв составен календар. Египетските свештеници први забележале дека помеѓу две покачувања на водостојот на реката поминуваат дванаесет полни Месечини и дека за време на поплавата една светла звезда (Сириус) се појавува на небото пред самиот изгрев на Сонцето. Таа појава ја регистрирале неколку години по ред и пресметале дека помеѓу две појавувања на звездата поминуваат 365 дена. Така, свештениците ја поделиле годината на 12 месеци по 30 дена и 5 дополнителни денови кои останале на крајот на годината.

Асирски календар

Асирскиот календар е еден од најстарите календари во историјата. Тој е месечев календар, со кој се мерело времето со помош на мените на Месечината. Календарот бил поделен на 12 месеци од по 29, 30 или 31 ден.

Исламски календар

Исламскиот календар е месечев календар. Го користат муслиманите за одредување на верските празници. Календарот е составен од 12 месеци, а годината трае околу 354 дена. Првата година од календарот се нарекува Хиџра (622 г. од н. е.), годината кога пророкот Мухамед се преселил од Мека во Медина. Календарот ги брои годините од тој историски настан.

Најзначаен месец е рамазан или рамадан. Во тој месец според исламската вера муслиманите треба да постат. Петок е најважниот ден во неделата за муслиманите и често се нарекува „свет ден“ или „ден на собирање“, ден кога се оди во џамија.

Еврејски календар

Еврејскиот календар е месечево-сончев календар, што значи дека месеците се засновани на Месечината, но годините се пресметуваат според Сонцето. Календарската година се состои од 12 месеци од по 29 или 30 дена. Почетокот на секој еврејски месец се заснова на појавата на млада месечина. Во престапните години се додава дополнителен месец. Првиот ден е недела, а сабота бил ден за одмор. Овој календар денес се користи во Израел.

Јулијански календар

Кога Римјаните го освоиле Египет во 1 век пред н. е. таму се запознале со воспоставениот начин на пресметување на времето. Тогаш, римскиот владетел Јулиј Кајсар (Цезар) решил тој систем да го воведо и во римската држава со поголема точност. По заповед на Јулиј Кајсар, математичарот од Александрија, Сосиген, направил римски календар кој бил наречен јулијански. Така, овој календар бил воведен во Римската Република. Според јулијанскиот календар, годината почнува од 1 јануари и трае точно 365 дена и 6 часа. Секоја четврта година се смета за престапна и се состои од 366 дена.

Јулијанскиот календар е сончев календар. Јулијанскиот календар го користат дел од православните христијани. За разлика од Грегоријанскиот, овој календар е поназад за 13 дена во периодот 1900-2100 година, а по 2100 година разликата ќе биде 14 дена.

Запомни

- Низ историјата постоеле различни видови на календари: египетски календар, асирски календар, исламски календар, еврејски календар, јулијански календар, грегоријански календар.
- Кај некои календари луѓето го сметале времето според менувањето на мените на Месечината. Тој календар се нарекува лунарен календар.
- Кај други календари луѓето го сметале времето според сончевите циклуси и тој календар се нарекува сончев календар.

Научи повеќе

- Денес во христијанството се користат два календари, тоа се: јулијанскиот и грегоријанскиот. Според календарите се утврдуваат деновите кога се слават некои празници, одбележување значајни датуми, денови на пост и др.
- Воведувањето на престапниот месец е воспоставена практика бидејќи Пасха е празникот со кој се одбележува протерувањето на Евреите од Египет. Овој настан се случил во пролет и секогаш треба да биде во пролет на северната полутопка. Еврејскиот календар има 7 дена во неделата.
- Зачетоците на астрологијата потекнуваат од Месопотамија, каде што биле создадени првите држави. Потоа, изучувањето на астрологијата продолжило во грчките градови и во римската држава. Астрологијата го проучува движењето и положбата на небесните тела и нивното влијание врз Земјата и врз човекот.

Активност

„Пет шарени кругови“.

Поделете се во пет групи. Секоја група треба да нацрта круг на хартија. Секој круг треба да биде со различна боја. Задача на секоја група е да го претстави дадениот календар: број на месеци, назив на месеците, времетраење во денови, назив и почеток на новата година, главни празнувања.

Група 1: Исламски календар (Месечина).

Група 2: Еврејски календар (Месечина и Сонце).

Група 3: Јулијански календар (Сонце).

Група 4: Египетски календар (Сонце).

Група 5: Асирски календар.

Секоја група презентира пред соучениците.

Прашања за проверка на знаењата

1. Колку дена трае годината според египетскиот календар?
2. Каков календар е асирскиот?
3. Колку дена трае годината според исламскиот календар?
4. Кој е најзначаен месец за муслиманите?
5. Што е Хиџра?
6. Од колку месеци се состои календарската година според еврејскиот календар?
7. Што е Пасха?
8. По кој го добил името јулијанскиот календар?
9. Кога почнува годината според јулијанскиот календар?
10. Препиши и заокружи или одговори усно!
 - 1) Египетскиот календар настанал пред околу:

а) 8000 год.	б) 6000 год.
--------------	--------------
 - 2) Асирскиот календар е:

а) сончев	б) месечев
-----------	------------
 - 3) Исламскиот календар има:

а) 365 дена	б) 354 дена
-------------	-------------
 - 4) Најважен ден од неделата за муслиманите е:

а) петок	б) недела
----------	-----------
 - 5) Еврејскиот календар е:

а) месечево-сончев календар	б) сончев
-----------------------------	-----------
 - 6) Првиот ден од еврејскиот календар е:

а) понеделник	б) недела
---------------	-----------
 - 7) Во моментот, јулијанскиот календар е поназад од грегоријанскиот за:

а) 14 дена	б) 13 дена
------------	------------

ГРЕГОРИЈАНСКИ КАЛЕНДАР

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Кога почнува годината по календарот што го користиме?
- Колку месеци има во денешниот календар и дали сите месеци секоја година имаат ист број денови?

Грегоријанскиот календар е сончев календар. Тој зависи од вртењето на Земјата околу Сонцето. Според овој календар, секоја година има 365 или 366 дена, секој ден има 24 часа, секој час има 60 минути, секоја минута има 60 секунди.

Грегоријанскиот календар е календарот што го користиме во нашата држава.

Календарот претставува изменета форма на јулијанскиот календар. Во 13 век бил официјално прифатен со декрет од страна на папата Грегориј XIII. Според неговото име (Грегориј) е наречен грегоријански календар.

Почнал да се користи во 1582 година, тогаш биле избришани 10 дена од јулијанскиот календар, односно сончевата година. Така, последниот ден од јулијанскиот календар бил 4 октомври 1582 година, а прв ден од грегоријанскиот календар бил 15 октомври 1582 година.

Според грегоријанскиот календар, годината има 12 месеци, а месеците имаат по 30 или 31 ден, освен февруари кој има 28 дена и секоја престапна година има 29 дена.

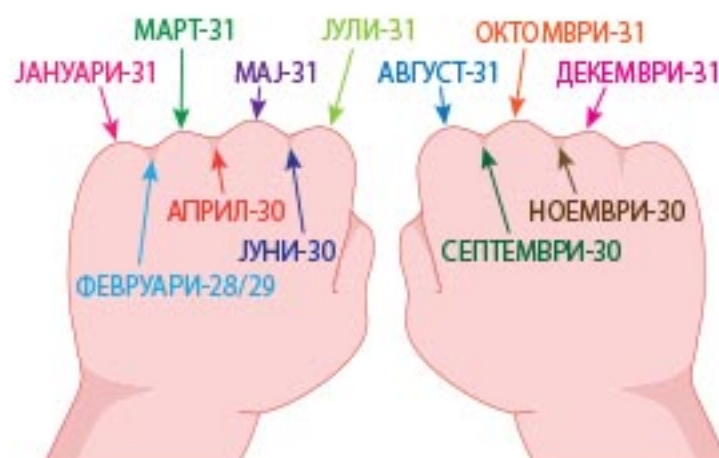
Престапна година ќе одредиш кога годината ќе ја поделиш со 4 или со 100 и нема да добиеш остаток.

Во секојдневната комуникација се користи грегоријанскиот календар.

Јулијанскиот календар се користи за одбележување на верските празници на православните христијани и тој се разликува за 13 дена во однос на грегоријанскиот календар.

За да одредиш колку дена има секој месец стисни ги рацете во тупаници и доближи ги една со друга кај палците. Се бројат коските и вдлабнатините меѓу прстите. Почнувајќи од коската на малиот прст на левата рака, се набројуваат месеците од јануари броејќи коска, вдлабнатина, коска, вдлабнатина сè до декември. Коските претставуваат месеци со 31 ден, вдлабнатините претставуваат месеци со 30 дена (со исклучок на февруари).

Запомни

Грегоријанскиот календар е изменета форма на јулијанскиот календар. Во 16 век бил официјално прифатен со декрет од страна на папата Грегориј XIII и според неговото име е наречен грегоријански календар.

Научи повеќе

- Македонскиот народ почнал да го користи грегоријанскиот календар кога бил воведен во 1919 година за време на Кралството СХС (Кралството на Србите, Хрватите и Словенците).
- Реформата на календарот е направена врз основа на научни истражувања според кои Земјината топка има елипсоидна форма и при нејзиното вртење околу својата оска при пресметување на деновите луѓето прават грешка низ вековите за 13 дена.

Активност

„Календарски детективи“

Учениците изработуваат картички на кои се запишани податоци поврзани со грегоријанскиот календар. На пример: „Воведен 1582“, „Има 12 месеци“, „Престапна година = 366 дена“, „Секои 4 години имаме +1 ден“, „Грегориј XIII“, „Кој месец има 28/29 дена?“, „Кои месеци имаат 30 дена?“, „Кои месеци имаат 31 ден?“

Картичките треба да бидат скриени некаде низ училницата. Учениците ги бараат картичките и ги редат на табла заедно, создавајќи постер за грегоријанскиот календар. На крајот, секое дете извлекува картичка и ја објаснува пред другите.

Прашања за проверка на знаењата

1. По кого го добил името грегоријанскиот календар?
2. Колку денови и месеци има календарската година според грегоријанскиот календар?
3. Пресметај колку недели има во годината по грегоријанскиот календар?
4. Прв ден од грегоријанскиот календар бил:

а) 15 октомври 1582 год.
б) 15 октомври 1682 год.

ИСТОРИСКИ ИЗВОРИ

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

1. На кој начин можеме да дознаеме за животот и работата на луѓето во минатото?
2. Каде можат да се најдат докази за минатото?

Историски извори се материјални и нематеријални остатоци од луѓето во минатото. Историските извори ги делиме на материјални, пишани и усни кажувања. Врз основа на изворите ја пишуваме историјата и се запознаваме со достигнувањата на нашите предци.

Материјални извори се предмети и остатоци кои ги користеле луѓето во минатото, на пример: стари пари, оружје, облека, накит, садови, предмети од домаќинството, уметнички дела и фотографии и др. Исто така, постојат и материјални остатоци кои се откриени и заштитени на местото каде што настанале. Такви се: тврдини, замоци, споменици, остатоци од разни градби, мозаици и др.

Материјалните извори се чуваат во музеите. Во музеите се трајно заштитени и достапни за посетителите и научниците.

Монета на Александар
III Македонски

Антички накит

Антички садови

Остатоци
од античкиот
град Баргала
кај Штип

Пишани историски извори се: книги, весници, писма, документи, записници, извештаи и друго. За трајно да се заштитат тие се чуваат во: архиви, библиотеки и музеи.

Постојат голем број на пишани извори. За трајно да бидат заштитени тие се чуваат во архивите. Архивите ги средуваат и ги обработуваат архивските материјали.

Усните извори претставуваат преданија за историски настани кои се пренесуваат усно од генерација на генерација. Тука спаѓаат: песни, легенди и митови.

Запомни

- Историските извори се материјални и нематеријални.
- Материјални извори се предмети и градби кои ги користеле луѓето во минатото.
- Пишани историски извори можат да бидат: книги, весници, писма, документи, записници, извештаи и друго.
- Усните извори се нематеријални извори и тие се пренесуваат усно како преданија за историски настани.

Научи повеќе

Нумизматика е научна дисциплина која ги истражува и проучува историскиот развој и употребата на монетите (метални пари).

Активност

1. Напиши ја легендата за тоа како настанало името на местото во кое живееш.
2. Истражувај или прашај некој од постарите во семејството за твоето место на живеење. Запиши и прочитај пред соучениците.

Прашања за проверка на знаењата

1. Што се историски извори?
2. Какви можат да бидат историските извори?
3. Што спаѓа во усни историски извори?
4. Наброј по три видови материјални и пишани извори од историјата.
5. Објасни како и зошто се користеле дадените предмети.

А)

Б)

В)

Г)

Д)

МУЗЕЈ, АРХИВ И БИБЛИОТЕКА

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Каде се чуваат материјалните извори?
- Каде се чуваат пишаните извори?

Музеите се институции во кои се собира, се чува и се презентира културно-историското наследство на народот кој живее во државата. Музејската дејност претставува создавање, собирање, средување, заштита и чување на музејскиот материјал. Во музеите работат стручни лица наречени кустоси. Тие им објаснуваат на посетителите во музеите сè што ги интересира, даваат информации за некој стар предмет, документ, фотографија и др.

Најпознат музеј во светот е музејот Лувр во Париз, Франција.

Дел од внатрешноста на музејот Лувр

Речиси секој град во нашата држава има своја културна установа или музеј каде што се чува и заштитува материјалното наследство на тој регион.

Архив е институција каде што се примаат, обработуваат, чуваат и трајно се заштитуваат архивските документи. Тие документи подоцна се средуваат за брзо и лесно наоѓање и користење. Секој документ во архивите се чува на специјален начин. Архивски документ може да биде: папирус, пергамент, хартиен документ, филм, грамофонска плоча и др.

Државниот архив на нашата држава бил формиран во 1951 година. Денес Архивот е сместен во главниот град Скопје.

Библиотека е институција која ги собира и чува книгите како и другите материјали за читање. Тие книги потоа ги става на располагање на читателите. Збирката на книгите може да биде во хартиена или во електронска форма.

Во нашата држава има голем број библиотеки, а најголема е Националната и универзитетска библиотека (НУБ) „Св. Климент Охридски“ во Скопје.

Библиотеките се установи во кои се чуваат книги. Денес во нашата држава постојат околу 45 библиотеки на целата територија.

Запомни

- Материјалните историски извори се чуваат во музеј. Пишаните историски извори се чуваат во архив и во библиотека.
- Музеј е институција во која се собира, се чува и се презентира културно-историското наследство на народот кој живее во државата.
- Архив е институција каде што се примаат, обработуваат, чуваат и трајно се заштитуваат архивски документи.
- Библиотека е институција која ги собира и ги чува книгите како и другите материјали за читање.

Активност

1. Направи виртуелна посета на Музеј на Македонија и на познатиот француски музеј Лувр, потоа направи споредба.
2. Посети ја градската библиотека во местото каде што живееш и информирај се за тоа кога е изградена, колку вкупно книги се чуваат во неа (хартиени и електронски), колку вработени има во библиотеката и која е нивната улога, колку членови има и слично.
3. Направи виртуелна посета на Државниот архив на Република Северна Македонија и запознај се кои се надлежностите и задачите на Архивот.

Прашања за проверка на знаењата

1. Што е музеј?
2. Што се чува во музеите?
3. Што се чува во архив?
4. Што е библиотека?
5. Која е најголема библиотека во нашата држава?

АРХЕОЛОШКИ НАОЃАЛИШТА

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Постои ли во вашата околина некој стар град или локалитет што сте го посетиле?
- Како се викаат местата каде што се ископуваат предмети од минатото?

Археологијата е наука што го проучува човечкото минато преку ископување и проучување на материјалните остатоци кои преживеале до денес.

Археолошко наоѓалиште или локалитет е местото каде што се откриени материјални остатоци од минатото на човекот.

На археолошките наоѓалишта се вршат археолошки ископувања. Луѓето кои се занимаваат со оваа наука се викаат археолози.

Дејноста на археолозите почнува со набљудување на земјиштето, доколку местото е закопано, дејноста продолжува со ископување. При откривање археолошко наоѓалиште, местото најпрвин се опишува, потоа се продолжува со ископување и истражување на локалитетот.

Во светот постојат безброј археолошки наоѓалишта, кои сведочат за минатото на луѓето. Најпознатите светски археолошки наоѓалишта во светот се: Пирамидите во Гиза, Кинескиот сид, Стоунхенџ, Мачу Пикчу, Помпеја, Чичен Ица, Микена и други.

Мачу Пикчу

Помпеја

Големиот Кинески ѕид

Стоунхенџ

Чичен Ица

Запомни

- Археолошко наоѓалиште е местото каде што се откриени материјални остатоци од минатото на човекот.
- Најпознатите светски археолошки наоѓалишта во светот се: Пирамидите во Гиза, Кинескиот ѕид, Стоунхенџ, Мачу Пикчу, Помпеја, Чичен Ица, Микена и други.

Научи повеќе

- УНЕСКО е Организација за образование, наука и култура на ООН (Организација на Обединети нации) основана на 16 ноември 1946 година. Основната цел на Организацијата е соработка меѓу нациите преку образованието, науката и културата и др. Главното седиште на УНЕСКО се наоѓа во Париз. Една од активностите на УНЕСКО е заштита на светското културно и природно наследство во светот.
- Мачу Пикчу бил тврдина на Инките, денес археолошки локалитет кој се наоѓа на 2430 метри надморска височина на Андите во Перу. Во 1532 година државата на Инките била освоена од Шпанците.

Активност

Направете виртуелна посета на познатите светски археолошки наоѓалишта (Пирамидите во Гиза, Кинескиот сид, Стоунхенџ, Мачу Пикчу, Римскиот колосеум, Чичен Ица, Акропол), а потоа дискутирајте:

1. Каде се наоѓаат?
2. Од кога потекнуваат?
3. Кое археолошко наоѓалиште има најголем број посетители?

Активност

Поделете се во групи, истражувајте и направете постер со фотографии и објаснувања за големите светски археолошки наоѓалишта:

- Стоунхенџ
- Кинески сид
- Чичен Ица
- Петра (Јордан)
- Акропол

Прашања за проверка на знаењата

1. Што е археологија?
2. Како се викаат луѓето кои се занимаваат со археологија?
3. Наброј познати светски археолошки наоѓалишта.

АРХЕОЛОШКИ НАОЃАЛИШТА НА ТЕРИТОРИЈАТА НА НАШАТА ДРЖАВА

ВОВЕДНА АКТИВНОСТ

- Наброј некои најпознати археолошки наоѓалишта во нашата држава.
- Доколку имаш посетено некое археолошко наоѓалиште, опиши што имаш видено при посетата.

Македонија има богато културно и историско минато со повеќе од 5000 археолошки локалитети. Голем дел од македонското историско наследство сè уште не е целосно истражено и откриено.

Во археолошките наоѓалишта се пронајдени многу остатоци од стари градби, целосно зачувани цркви, манастири, џамии и фрески. Тие сведочат за големото културно наследство на нашата држава.

Значаен дел од археолошкото богатство на овие простори било уништено од земјотреси, пожари и војни.

За да го зачуваме и да го претставиме нашето минато, денес се врши реставрација (поправка, обнова) за да изгледаат како некогаш.

Во нашата држава има многу археолошки наоѓалишта, тука спаѓаат: Самуиловата тврдина во Охрид, Хераклеја во близина на Битола, Скупи во Скопје, Стоби во близина на Неготино, Кокино - мегалитска опсерваторија во близина на Куманово, „Тумба“ Маџари, Говрлево, Велушина, Породиц, Амзабегово, Вршник –Таринци, Зелениково и многу други.

Стоби, археолошко наоѓалиште во близина на Неготино

Скопско кале

Кокино - мегалитска опсерваторија која се наоѓа во Општина Старо Нагоричане, во близина на Куманово

Хераклеја во Битола

Самуилова тврдина во Охрид

Дел од неолитско село на археолошкиот локалитет „Тумба“, Маџари

Жртвеник „Големата Мајка Божица“ најден на локалитетот „Тумба“, Маџари

Остатоци од камена кука, Говрлево

Запомни

- Македонија има богато културно и историско минато со повеќе од 5000 археолошки локалитети.
- Во археолошките наоѓалишта се пронајдени многу остатоци од стари градби, целосно зачувани цркви, манастири, џамии и фрески.
- Познати археолошки наоѓалишта се: Стоби, Хераклеја, Кокино, Самуилова тврдина, „Тумба“ Маџари, Говрлево, Велушина, Породин, Амзабегово, Вршник –Таринци, Зелениково и многу други.

Научи повеќе

- На брегот на Охридското Езеро се наоѓа археолошкиот локалитет Плаошник. На тој простор, во средниот век свети Климент Охридски ја изградил црквата „Св. Пантелејмон“. Црквата е значајна бидејќи во неа свети Климент ги ширел словенската писменост и христијанството во Македонија.
- Шарената џамија во Тетово е изградена 1495 година. Џамијата претставува историски споменик од исламската верска архитектура и уникатна уметничка надворешна и внатрешна фреско-декорација.
- Истражи повеќе за уникатната фигура од времето на неолитот наречена „Адам од Македонија“, откриена во Говрлево, Скопски Регион.

Активност

1. Поделете се во пет групи и истражувајте за археолошките наоѓалишта во нашата држава, Стоби, Хераклеја, Самуилова тврдина, Кокино и Плаошник. Направете известување во вид на репортажа и претставете го на другарчињата во вашето одделение.

Шаблон за изготвување репортажа

РЕПОРТАЖА

АРХЕОЛОШКО НАОЃАЛИШТЕ

ФОТОГРАФИЈА

ФОТОГРАФИЈА

СТОБИ

ИСТОРИЈА

НАМЕНА

ЗНАЧЕЊЕ

ДАТУМ

Прашања за проверка на знаењата

1. Колку археолошки локалитети има во нашата држава?
2. Што е пронајдено на овие археолошки локалитети?
3. Наброј неколку познати археолошки наоѓалишта во нашата држава.

КОРИСТЕНИ ИЗВОРИ

- Божовиќ, С., Анастасовска, И., Учиме право, учебник за граѓански и политички слободи и права, Скопје: Младински образовен форум, 2015.
- Gomien, D., Краток водич низ Европската конвенција за човекови права (Short Guide To The European Convention Of Human Rights)“, Македонска верзија, Совет на Европа, Стразбург, (1991).
- Организација на Обединетите нации (ООН). Универзалната декларација за човекови права, 1948, Достапно на: <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>
- Information all eaflet for the citizens of the European Union. Достапно на: ed.www.europaforum.lu. Стојановски, С., Граѓанско општество, Штип, 2018.
- Темков, К., Поповска, Б., Етика Учебник за II година, 2013.
- The European Union On-Line, Достапно на: <http://europa.eu/index.htm>
- Štefan, J., Priručnik aktivnih metoda za građanski odgoj i obrazovanje s primjerima dobre prakse, Zagreb: Hrvatski centar za dramski odgoj, 2017
- Човековите права како демократска вредност - Te drejtat e njeriut si vlerë Demokratike, Фондација Фридрих Еберт, 2003.
- Štefan, J., Priručnik aktivnih metoda za građanski odgoj i obrazovanje s primjerima dobre prakse, Zagreb: Hrvatski centar za dramski odgoj, 2017.
- Европски портал за активно граѓанство: <https://europa.eu/youth>
- УНИЦЕФ (2016). Водич низ правата на детето. Скопје: УНИЦЕФ Северна Македонија Child Rights International Network (CRIN). Children's Rights: International Legal Framework. Достапно на: <https://www.crin.org>
- UNICEF – Официјална веб-страница: <https://www.unicef.org/child-rights-convention>
- Stanford Encyclopedia of Philosophy. Ethics. <https://plato.stanford.edu/entries/ethics/>
- Ковачевиќ, Б. (2009). Етика. Београд: Завод за уџбенике.
- UNESCO (2015). Teaching Ethics: Policies and Resources. Paris: UNESCO Publishing
- Обединети нации (1948). Универзална декларација за човекови права. Њујорк: ООН. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
- УНИЦЕФ (2016). Правата на детето – Водич за деца и млади. Скопје: УНИЦЕФ Северна Македонија.
- Совет на Европа (2016). Living in Democracy: A Manual for Human Rights Education with Young People. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Совет на Европа (2012). Compasito – Прирачник за човекови права за деца. Стразбург: Council of Europe Publishing. (македонски превод достапен од Младински образовен форум)
- УНИЦЕФ (2017). Да ги почитуваме разликите – Водич за наставници за спречување на дискриминација. Скопје: УНИЦЕФ Северна Македонија.
- Донеv, Дејан (2010). Етика на идентитетот. Скопје: Аз-Буки.– Истражува односот меѓу етичките вредности, личниот и колективниот идентитет во современото општество.

- Стојанов, Трајче (2008). Етика и современ свет. Штип: Универзитет „Гоце Делчев“.– Современа анализа на применета етика, вредности, човекови права и предизвици на модерното време.
- <https://www.worldometers.info>
- Tom Higham, The World Before Us: How Science is Revealing a New Story of Our Human Origins
- Steven Mithen, After the Ice: A Global Human History, 20,000–5000 BC
- Chris Scarre, The Human Past: World Prehistory & the Development of Human Societies
- Norman F. Cantor, The Civilization of the Middle Ages
- John M. Riddle, A History of the Middle Ages, 300–1500
- Eric Hobsbawm, The Age of Revolution: 1789–1848
- Tim Blanning, The Pursuit of Glory: Europe 1648–1815
- J. M. Roberts, O. A. Westad, The History of the World*